Yayınlarımız

TERÖRİZM İNCELEMELERİ
TEORİ, ÖRGÜTLERİ, OLAYLAR
Doç. Dr. ÜMİT ÖZDAĞ
Doç. Dr. OSMAN METİN ÖZTÜRK
Jeopolitik-Strateji-Terör Dizisi : 3

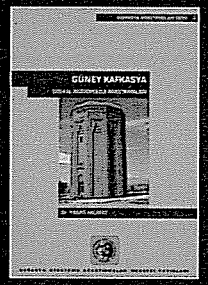

GÜNEY KAFKASYA
SOSYAL ANTROPOLOJİ ARAŞTIRMALARI
Dr. YAŞAR KALAFAT
Kafkasya Araştırmaları Dizisi :3

AVRASYA - BİR VAKFI
ASAM YAYINLARI: 20
AMERİKA ARASTIRMALARI DİZİSİ: 1

TÜRK-BATI İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİ: STRATEJİK BİR PLANA DOĞRU
(The Future of Turkish-Western Relations: Toward A Strategic Plan)

Zalmay KHALİLZAD - Ian O. LESSER
F. Stephen LARRABE

Çeviren: Işık KUŞÇU

Bu kitabın telif hakkı Rand Corporation'a aittir.

Copyright © 2000 RAND

ASAM
AVRASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ YAYINLARI

AVRASYA - BİR VAKFI
ASAM YAYINLARI: 20
AMERİKA ARAŞTIRMALARI DİZİSİ: 1

TÜRK-BATI İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİ: STRATEJİK BİR PLANA DOĞRU

Zalmay KHALİLZAD - Ian O. LESSER
F. Stephen LARRABE

Çeviren: Işık KUŞÇU

ASAM
AVRASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ YAYINLARI
Ankara, 2001

Kütüphane Kart Katalog Bilgisi

327.9560940
K324
2001
Khalilzad, Zalmay
Türk Batı İlişkilerinin geleceği: Stratejik bir plana doğru/ Zalmay Khalilzad, Ian O. Lesser, F.Stephen Larrabe; çeviren Işık Kuşçu._ Ankara: Avrasya-Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2001.

Xvi, 102 s.; 21 cm. _(Avrasya-Bir Vakfı ASAM yayınları; 20. Amerika Araştırmaları dizisi; 1)

ISBN: 975-6769-13-0

1.Uluslararası İlişkiler-Dış politika-Türkiye 2.Dış İlişkiler-Türkiye-Avrupa I. Ian O. Lesser II. F.Stephen Larrabe III.Işık Kuşçu IV.e.a.

ISBN 975-6769-13-0

İsteme Adresi

Konrad Adenauer Caddesi No. 61
06550 Yıldız - Çankaya / ANKARA
Tel : 0.312. 491 60 70 (Pbx)
Belgegeçer : 0.312. 491 60 99

E-posta: asam@avsam.org
Web Sitesi: http//www.avsam.org

Kapak Tasarım ve Grafik Düzenleme
GRAFİKER
0.312. 417 63 93 -417 42 61

Baskı
GRAFİKER Ofset
0.312. 384 00 18

Aksi belirtilmedikçe, ASAM yayınlarından çıkan yayınlarda belirtilen görüşler, ASAM'ın resmi görüşü niteliğini taşımamaktadır. Sadece yazarını bağlar.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

SUNUŞ V
ÖNSÖZ VII
YAZARIN ÖNSÖZÜ IX
ÖZET XI
TEŞEKKÜR XV

BÖLÜM I:
GİRİŞ 1
Yeni Umutlar, Yeni Fırsatlar 4
Raporun Yapısı 4

BÖLÜM II:
Türkiye'nin İç Yapısındaki Değişimler ve Bunların Dış Politikaya Etkileri 7
Yükselen Milliyetçilik ve Karşısında Yükselen Değerler 7
Geleneksel Dünya Görüşleri Modern Dünya Görüşlerinin Karşısında 16
Dinamik Bir Özel Sektörün Ortaya Çıkışı 18
Daha İstikrarlı Bir İç Yapı mı? 21

BÖLÜM III:
Türk Dış ve Güvenlik Politikası: Yeni Boyutlar ve Yeni Güçlükler 23
Rus Faktörü 24

Orta Asya ve Kafkasya 28
Kafkasya 30
Orta Doğu 34
Balkanlar 38
Avrupa ile İlişkiler 41
NATO ve ESDI (Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği) 44
Yunanistan ve Kıbrıs 45
Amerika'yla İlişkiler 48
Sonuç: Türkiye'nin Stratejik Seçenekleri 51

BÖLÜM IV:
Değişmekte Olan Bir Türkiye'de Batı'nın Çıkarları 55
Bölgelerötesi Konular ve Fırsatlar 57
Avrupa Güvenliğinin Değişen Tanımlaması 57
Yeni Güvenlik Düzlemleri 59
Eksen Bir Ülke? 59
ABD Çıkarları Doğrultusunda Düşünmek 64
Değişim ve Süreklilik Unsurları 79
Siyasi Anlamlar 80

BÖLÜM 5:
Türk-Batı İlişkileri için Stratejik Bir Plan 83
Soğuk Savaşın Sona Erişinin Etkisi 83
ABD, Batı Avrupa ve Türkiye arasında
Yeni Bir Stratejik Ortaklığın Unsurları 86

SONUÇ 101

SUNUŞ

20. yüzyılın son on yılı, Avrasya'daki yeniden yapılanma çerçevesinde bu coğrafyayı ön plana çıkarmıştır. Türkiye, Avrasya coğrafyasının büyük bir bölümüne hakim olan ve soğuk savaş döneminde dünya hegemonyası için küresel bir mücadele veren SSCB'nin ve sosyalist dünya sisteminin yıkılışından sonra ortaya çıkan bölgesel ve küresel gelişmelere ve yeni yapılanmalara hazırlıksız yakalanmıştır.

Gelişmelerin ülkemizi merkeze koyduğu ve ortaya çıkan güç boşluğunun Türkiye'yi bölgesel önderliğe doğru ittiği bu ortamda, bu hazırlıksızlığın, bilgi eksikliğinin ağır sonuçları ortaya çıkmıştır. Hala Soğuk Savaş dönemini yaşayan ülkemiz açısından, Yeni Dünya Düzeni ve onun temel ekseni olan artan ekonomik, sosyal, kültürel küreselleşme olgusuna her şeyden önce entellektüel ve yapısal dönüşümü gerçekleştirdiğimiz söylenemez.

21. yy'a girerken en büyük eksiğimizin bilgi olduğuna inanan Avrasya Bir Vakfı, kurulduğu günden bu yana ülkemiz kamuoyunun dünya ve özellikle de Avrasya coğrafyasındaki gelişmeler konusunda bilgilendirilmesi amacıyla etkinliklerde bulunmuş, yayınlar yapmıştır. Ülkemizin en önemli uluslararası ilişkiler ve strateji dergisi"Avrasya Dosyası" ve Türkiye'de alanının ilk ve tek örneği olan uluslararası ekonomi dergisi "Jeoekonomi" bunların en önemlileridir.

Bilginin en büyük güç olduğu günümüzde, dünya çapında 5.500 stratejik araştırma kurumu (think-tank); uluslararası ilişkiler, iktisat, güvenlik, çevre,

toplumsal sorunlar vb. alanlarda çalışıp bilgi üretmektedir. Ne yazık ki bu tür konular sadece devletin sorumluluk alanında görüldüğü için, ülkemizde bir tane bile gerçek bir stratejik araştırmalar kurumu, sivil bir girişim sonucunda ortaya çıkmamıştır. Avrasya-Bir Vakfı, ülkemizin ilk stratejik araştırmalar kurumu olan ASAM'ı, bu temel eksikliği gidermek amacı ile kurmuştur.

Sekiz bölgesel ve dört işlevsel araştırma masası çerçevesinde örgütlenen ASAM, 13 ayrı dizide stratejik araştırmaların neticesi olan yayınları toplumumuzun istifadesine sunmaktadır. Bu yayınların ektellektüel bir fırtına yaratacağını umuyoruz.

İlgili Türk kamuoyunu doğru ve gerçekçi bilgilerle donatmayı amaçlayan Avrasya-Bir Vakfı ve ASAM, bu yayın dizisi ile çok önemli bir görev ve hizmeti yerine getirmiş olmanın haklı gururu içindedir.

Şaban Gülbahar
Avrasya-Bir Vakfı Başkanı

ÖNSÖZ

RAND dünyadaki en büyük stratejik araştırma kurumu. Amerikan Hava Kuvvetleri tarafından desteklenen RAND'ın toplam çalışan sayısı 1997'de 1000 civarında idi. Yıllık bütçesi ise 117 milyon dolar. Dünyanın her bölgesi ile ilgili araştırmalar yapan RAND'ın bir özelliği de gelişmiş simulasyon teknikleri kullanmasıdır. Daha önce Türkiye ile ilgili birçok araştırma yapmış olan RAND'ın bu son çalışması yaz 2000'de yayınlandı ve ASAM-RAND işbirliği projesinin bir parçası olarak telif hakkı alınmadan Türkiye'deki yayın hakkı ASAM'a verildi.

Kitapta RAND analizcileri soğukkanlı bir dille Türkiye'nin stratejik seçeneklerini tartışıyorlar. Sanıyoruz kitap Türkiye'de jeopolitik tartışmasına özellikle de AB süreci ile ilgili tartışmalara ciddi katkıda bulunacaktır.

Doç. Dr. Ümit ÖZDAĞ
ASAM Başkanı

YAZARIN ÖNSÖZÜ

Yeni bir yüzyılın başlangıcında, Türk-Batı ilişkilerinde de yeni bir döneme girilmiştir. Geçtiğimiz yıllar Türk toplum yapısında büyük değişimlere sahne olmuştur. Türk dış politikası ufukları genişlemiş, ve ülke, yakınındaki ülkeler ile müttefikleri karşısında daha etkin ve egemenlik bilincinin hakim olduğu ilişkiler geliştirmiştir. Avrupa da değişmiştir. Avrupa Birliği'nin (AB) Türkiye ile ilişkilerinde Helsinki Zirvesi sonuçlarıyla, değişken tutumların yerine daha bütünleşme yanlısı bir tutum benimsediğini görüyoruz. NATO -Türkiye için Batı'daki önemli bir bağlantı- Türkiye'nin ittifaktaki önemini arttıracak şekilde değişiyor. Aynı zamanda AB, Ankara'nın rolünün belirsiz olduğu, dış politikalar ve güvenlik politikaları geliştirme girişimlerinde bulunuyor. ABD için Türkiye'nin jeopolitik önemi açıktır, ancak stratejik ilişkilerin geleceği belirsizdir, bunun da nedeni büyük ölçüde Ankara ve Washington'ın soğuk savaş sonrası ilişkileri için ortak bir gündem oluşturamamalarıdır.

Bu rapor aynı zamanda Türk-Batı ilişkilerinin değişken parametrelerini inceler ve ABD-Türkiye ve Avrupa üçgeninde daha yakın bir stratejik işbirliği için bir gündem önerir.

Bu proje Smith Richardson Vakfı'nın ve RAND, Orta Doğu Kamu Politikası Merkezi (CMEPP) tarafından sağlanan araştırma fonlarının yardımıyla tamamlanmıştır. Proje, RAND, Ulusal Güvenlik Araştırma Merkezi, Uluslarası Güvenlik ve Savunma Politikaları Merkezi bünyesinde yürütülmüştür. CMEPP, Orta Doğu'daki siyasi, sosyal, ekonomik ve teknolo-

jik gelişimleri analiz eder ve bölge için etkilerini değerlendirir. RAND, Ulusal Güvenlik Araştırma Bölümü, ABD Savunma Bakanlığı, diğer ABD hükümeti ajansları ve kurumları için araştırmalar yapar.

ÖZET

Türk toplumu, siyaseti ve ekonomisi geçtiğimiz on yıllar boyunca büyük ölçüde değişime uğramıştır. Bu değişimin hızı son yıllarda daha da artmış, dış politika ve güvenlik politikası alanlarında daha kapsamlı ve etkin tartışmalara -yeni boyutlar ve yeni aktörlerle- sahne olmuştur. Bu değişimin Türk siyasetinde ve Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinin geleceğinde önemli yansımaları olmuştur. Bu bağlamda üç gelişmenin özel bir anlamı vardır: (1) Türk milliyetçiliğinin yükselişi ve egemenlik konularında daha büyük hassasiyet; (2) Türk toplumundaki geleneksel ve modern unsurların kutuplaşması; (3) ABD ve Avrupa ile ilişkilerde yeni etkileşim alanları yaratmaya aday dinamik bir özel sektörün ortaya çıkması.

Türkiye'nin iç politikası da bölgesel sorunlar ve fırsatlar karşısında yeniden tanımlanmaktadır. Türkiye, ABD ile ikili ilişkilerde yoğunlaşma olanağı dahil, dış politika açısından Avrupa, Avrasya ve Orta Doğu'ya yönelik bir çok seçeneğe sahiptir. En büyük imkân, Türkiye'nin ulusal çıkarları temelinde çokboyutlu bir yaklaşım benimsemesidir. Batı ile ilişkiler merkezî konumda yeralmaya devam edecek ancak, her zaman olmasa bile, genellikle çok boyutlu bir çerçevede, başka bölgelerle etkin ilişkiler de kurulacaktır.

Batı'nın Türkiye'ye olan ilgisi Soğuk Savaş sonrası dönemde de gelişmeye devam etmiştir. Hem Avrupa hem de ABD stratejileri Avrupa üzerinde yoğunlaştığından, Türkiye "eksen devlet" olarak karşımıza çıkmak-

tadır. ABD ve Batı'nın çıkarları istikrarlı ve demokratik bir Türkiye'den yanadır- Ankara daha etkin ve mutlak bir bölgesel rol üstlenecek ise bunlar önemli unsurlardır. Güç gösterimi çağında, özellikle ABD Türkiye'nin komşu bölgelerde ABD'nin hareket özgürlüğünü arttırmasını istemektedir. Avrupa Birliği (AB) daha bağımsız ve ortak bir dış ve güvenlik politikası geliştirdiği ölçüde, Türkiye bu rolünü Avrupa çıkarlarının da desteklenmesi yönünde oynayabilir- eğer Türk-Batı ilişkilerinin niteliği bunu teşvik ederse.

Gelecekle ilgili senaryolar Türkiye ve Batı arasındaki ortak stratejik amaçlar doğrultusunda şekillenecektir. Soğuk Savaş süresince Türkiye Sovyet gücünün çevrelenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Özellikle ABD ve Batı Almanya arasında Türkiye'nin Batı stratejisindeki merkezi konumu üzerinde anlaşma vardı.

Türkiye'nin bu rolünün benzer bir kabülü de Capitol Hill'de Türkiye için bir destek oluşturmuştur. Sonuç olarak ABD-Türkiye ilişkilerinde dönemsel ihtilaflar olsa da, Soğuk Savaş sürecinin büyük bölümünde, Türkiye ABD ekonomik ve askerî yardımlarının önemli bir alıcısı olmuştur.

Soğuk Savaş'ın bitişiyle, jeopolitik çevre ve stratejik öncelikler değişmiştir. Son onyılın büyük bir kısmında Türkler'in, Amerikalılar'ın ve Avrupalılar'ın neyin yanında, neye karşı oldukları belirsizdi. ABD ve Avrupa'daki güvenlik tartışmaları Türkiye'nin jeopolitik önemini ve Türkiye ile ilişkileri yeniden canlandırma ihtiyacını vurgulamaktadır. Ancak Türk-Batı stratejik işbirliği gündeminin oluşturulmasında çok az bir ilerleme kaydedilmiştir.

Bu rapor Türk-Batı ilişkilerinin yeni gündeminin dört ana alanda oluşturulması gerektiğini önerir. Bunlar işbirliği için önemli alanların hepsini kapsamaz ancak; çıkarların ortak olduğu bölgeler ve konuları, Türkiye, Avrupa ve ABD'nin güvenlik ve refahı için önemli olan işbirliği alanlarını ve Ankara'nın rol alacağı önemli alanları içerir.

Gündemdeki ilk madde enerji güvenliğidir. Türkiye İran Körfezi, Kafkasya ve Orta Asya'daki önemli petrol ve gaz kaynaklarına yakınlığı ve

bu kaynakları dünya pazarlarına ulaştırma yönünde sunduğu alternatif yollarla eşsiz bir konumdadır. Yeterli enerji kaynaklarına makul fiyatlarla ulaşmak, uzun vadede Türkiye'nin kendi gelişimi için de önemlidir.

İkincil olarak Türkiye ve Batı için, mevzisi genişleyen balistik füzelerin ve kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi önemlidir. Körfez Savaşı'ndan beri Ankara ve Washington diğer batılı müttefikler içinde bu soruna daha fazla önem atfeden aktörler olarak öne çıkmaktadırlar. Şu anda Türkiye bir NATO müttefiki olarak Orta Doğu'daki füze sistemlerine en fazla açık olan ülkedir ancak Avrupa'nın bütününde de bu risklere maruz kalabilecekleri yönünde hızla gelişen bir bilinç oluşmaktadır. Bu riskleri önleme yönünde Türkiye'yi ortak politikalara ve gelecekteki bir balistik füze savunma mimarisinin içine dahil etmek, yeni oluşturulacak gündemde ön sıralarda olmalıdır.

Üçüncüsü, Türkiye Rusya'nın ileride oynayacağı alternatif rollerin güvenlikle ilgili sonuçlarına en fazla maruz kalacak ülkedir. Rusya ve Batı arasında yenilenebilecek olan herhangi bir rekabet esnasında Türkiye ön cephede yeralacaktır. Bugünün Moskova'yı da içeren olası bölgesel sürtüşme alanları Balkanlar'dan ve Doğu Akdeniz'den Kafkasya'ya, Orta Asya'ya, Körfez ve Türkiye'ye yakındır. Daha da önemlisi Türkiye, mülteci hareketleri, uluslarötesi suç ve Karadeniz çevresinde etnik çatışma gibi sonuçlara gebe Rusya ve Eski Sovyetler Birliği'nde olacak muhtemel karışıklığın yayılan etkilerine de maruz kalacaktır. Ankara, daha zorlu bir Rusya karşısında Batı'dan güvence istemektedir. Önemli bir ekonomik ortak olarak, Türkiye daha reformcu ve işbirlikçi bir Rusya ile ilişkilerde hayli etkin olabilir. Her iki durumda da Rusya'ya karşı ortak bir strateji oluşturulması gündemin bir parçasıdır.

Son olarak Avrupa gibi ABD de, Avrupa'yla bütünleşme yolunun açık olduğunu Türkiye'ye garanti etme ihtiyacındadır. ABD'nin bu sürece olan ilgisi güçlüdür ve eğer Helsinki kararları Türkiye'ye içi boş bir adaylıktan başka bir şey vaad etmiyorsa, Ankara ile birlikte ABD'nin de çıkarları zedelenecektir.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada Türkiye, Avrupa ve ABD'deki resmî ve resmî olmayan gözlemcilerle yapılan görüşmelerden yararlanılmıştır. Analizimize katkıda bulunan ve araştırmamızı kolaylaştırmamıza yardımcı olan RAND'daki meslektaşlarımıza da teşekkür etmek istiyoruz: Özellikle de Jerold Green, Rachel Swanger ve Barbara Kliszewski. İlgi ve destekleri için Smith Richardson Vakfı'ndan Marin Strmecki, Nadia Schadlow ve Samantha Ravich'e ve bu raporun önceki haliyle ilgili yorumlarından dolayı Brookings Institution'dan Philip Gordon'a ve Georgetown Üniversitesi'nden Sabri Sayarı'ya teşekkür borçluyuz. Doğal olarak hatalar ve eksiklerden yazarlar sorumludur.

BÖLÜM I
GİRİŞ

Yeni Umutlar, Yeni Fırsatlar

21. yüzyılın başında Batı'nın Türkiye'ye olan ilgisi oldukça yüksektir. Türkiye'deki ve komşu bölgelerdeki gelişmeler dikkat çekicidir. Bu gerçek, genelde Türk gözlemciler tarafından ifade edilen Soğuk Savaş sonrası dönemde, Sovyetler Birliği'nin ve Doğu'daki komünist devletlerin yıkılmasından sonra Türkiye'nin ihmal edileceği korkusu görüşüyle zıt nitelikler taşır. Körfez Savaşı Batı'nın dikkatini tekrar Türkiye'ye yöneltti ancak Sovyet gücünün çevrelenmesi sırasında olduğu gibi Türkiye bölgesel bir güç olma potansiyelinden ziyade haritadaki konumundan dolayı önemliydi. Körfez Savaşı deneyimi ve Türkiye'nin Irak'ın çevrelenmesindeki sonraki rolü, pek çok Türk'ün Batı'nın Türkiye politikasının aslında diğer önemli politikaların -Rus politikası, Hazar Politikası, Balkan Politikası, Orta Doğu Politikası vs.- bir ürünü olduğu yönündeki düşüncesini pekiştirdi. Türkiye'deki son değişimler analizcilerin ve politika üreticilerinin Türkiye'yi uluslararası eksen bir aktör olarak görme eğilimini güçlendirdi.[1]

[1] Bu değişimlerin bir kısmı Graham E. Fuller, Ian O. Lesser, et al., *Turkey's New Geopolitics: from the Balkans to Western China*, Boulder, CO: Westview/RAND, 1993'da öngörülmüştür.

Kimi zaman Türkiye'nin Washington'da etkili bir lobisi olmamasından muzdarip olduğu vurgulanır. 1945'den bu yana ABD-Türkiye ilişkilerinin yapısı bu gözlemin bazı noktaları gözden kaçırdığını gösterir. Özellikle de ikili ilişkilerin durumunu gözönüne almaksızın, Türkiye'nin stratejik öneminin altını çizen dış politika ve güvenlik politikası oluşturucularının gözünde Türkiye aslında ABD hükümeti içinde güçlü bir lobiye sahiptir. Türkiye sürekli olarak "ihmal edilemeyecek denli önemli bir ülke" olarak tanımlanır. Türk siyasetindeki karmaşalar gözönüne alındığında, ülkedeki istikrarın ve istikrarsızlığın başka toplumların geleceği üzerinde de geniş etkilere sahip olduğu anlaşılır. Bu yüzden Türkiye Soğuk Savaş sonrasında (1) Kafkasya, Orta Asya ve Balkanlar'daki devletler için bir model (2) Orta Doğu'daki islamî hareketlerin yükseliş ve düşüşlerinde etkili bir gösterge (3) Dinamik bir özel sektörün siyasi istikrar ve reformlar üzerindeki etkilerine dair önemli bir model olarak görülmüştür. Bu rollerin hepsinde de Türkiye "demokratik genişleme " ve insan hakları konularını daha fazla vurgulayan ABD dış politikası için önemlidir.

Avrupa için Türkiye ile ilişkiler herzaman karmaşık olmuştur. Yüzyıllar boyu Türkiye Avrupa sisteminin bir parçasıydı -kimi zaman sorunlu bir parça-; yani Avrupa politik, ekonomik ve güvenlik ilişkilerinin bir parçası olmuştur. Türkiye'nin daha dar anlamda Avrupa'nın kültürel ve siyasi kimliğinin, hatta son onyılların Avrupa projesinin bir parçası olup olmadığı çok açık değildir. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Türkiye'nin Batı yönünde güçlü bir yönelimi varken, Türkiye'nin bu yöndeki kendi kimlik düşüncesi dönemden döneme değişiklikler göstermiştir. Avrupa ve Türkiye ilişkilerinde bu türlü bir belirsizlik ve değişkenlik Avrupa Birliği (AB) Helsinki zirvesi, Aralık 1999 sonrasında bile varlığını korumaktadır. Zirve'de Türkiye'nin AB adayı olduğu açıklandı ve doğal olarak zirve Ankara ve Brüksel arasındaki karmaşık ilişkiler tarihinde bir dönüm noktası olarak görüldü. Ancak Helsinki pekçok soruyu yanıtladığı gibi pekçok yeni soruyu da ortaya koymaktadır. Avrupa Türkiye'nin üyelik olasılığı konusunda ciddi midir? AB Türkiye ile bütünleşme sonrası ortaya çıkacak olan ekonomik ve siyasi sorunları etkin şekilde çözebilecek midir? Türkiye, Brüksel'le daha

yakın ilişkilerin gerektireceği millî egemenliği üzerinde uzlaşmalara hazır mıdır? Ortak bir dış politika ve güvenlik politikası geliştirme yönünde ilerleyen bir Avrupa'da tam üyelik olmaksızın Türkiye hangi rolü oynayacaktır? Kısacası, Türkiye'nin Avrupa ile ilişkileri konusu -her zaman önemli bir ekonomik ortak, ve artan ölçüde bundan daha da fazlası- Avrupa'daki değişimlerle beraber yeni bir önem kazandı.

Türkiye diplomatik, ekonomik ve askerî açılardan daha etkin hale geldikçe, Ankara Batı için, Balkanlar'dan Orta Asya'ya ve Orta Doğu'ya dünyanın sorunlu bölgelerinde işbirliği konusunda daha önemli bir stratejik ortak haline gelmektedir. Amerikan dış politikasındaki Soğuk Savaş sonrası çok boyutlu yaklaşım da bunun göstergesidir. Türkiye, İttifak çerçevesinde resmî bir ortak olarak Avrupa güvenliğine katkıda bulunan, aynı zamanda da Avrupa'yı, Orta Doğu'yu ve Avrasya güvenliğini etkileyen, çoğu NATO alanı dışındaki bölgelerdeki daha geniş çaplı problemlere taraf olma yolunda ilginç bir konuma sahiptir. Merkezî konumda Avrupa güvenliği daha az sorunlu hale geldikçe, ve müttefikler ağırlıklı olarak çevresel sorunlara yoğunlaştıkça Türkiye bu denklemin daha önemli bir parçası haline gelecektir. Bununla beraber, NATO'nun bugün karşılaştığı doğrudan risklerin çoğu Türkiye sınırlarında oluşmaktadır.

Ancak Atlantik'in iki yakasında Türkiye'nin stratejik öneminin kabulü ile Ankara ve Batı arasında yeni ve daha güçlü bir stratejik ilişki eşanlamlı değildir. ABD ve Avrupa'daki güvenlik tartışmaları Türkiye'nin jeopolitik öneminin ve Türkiye ile ilşkilerin geliştirilmesi gerekliliğinin altını çizer. Ancak Türkiye ve Batı arasında stratejik bir işbirliği gündeminin tanımlanmasında çok az ilerleme kaydedilmiştir. Ankara bölgesel açıdan daha etkin ve daha egemenlik bilinçli bir hale geldikçe, öngörülebilir bir işbirliği için ortak bir amaç ve çıkar saptama daha önem kazanmaktadır. Türkiye'nin konumunun Batı için önemli çıkar bölgelerine olan yakınlığı stratejik işbirliği için yalnızca bir başlangıç noktasıdır. Ancak kendi başına yeterli değildir. Batı Türkiye'nin stratejik perspektifini anlamalıdır, ve Türkler bölgede ABD ve Avrupa politikalarına entegre olmalıdır. Düzenleyici ve ortak bir tehdit olmadan (Soğuk Savaş'ta olduğu gibi), ortak bir stratejik yaklaşım yalnızca daha derin bir

stratejik diyalogla geliştirilebilir ve daha da önemlisi, yeni ve uygun bir gündemle.

Bu analiz Washington ve Ankara arasındaki ilişkiye daha çok vurguda bulunsa da, ilişkinin üç ayaklı boyutu her zamankinden daha önemlidir. Türkiye ve Batı arasında ortaya çıkmakta olan ilişki, geçmişte olduğundan, özellikle de Soğuk Savaş döneminde olduğundan çok daha fazla, Avrupa ve ABD arasında dengeli olacaktır. Bu bağlamda, ABD- Türkiye ilişkilerinin geleceğini daha kapsamlı ve daha önemli olan Atlantik ötesi ilişkiler bütünü dışında tartışmak güçtür.[2] En uç örnekte, transatlantik güvenliğinin ikili bir nitelik kazanması Ankara'yı ikilem içinde bırakabilir, özellikle Türkiye oluşmakta olan Avrupa güvenlik girişimlerinin dışında bırakıldığında. En büyük olasılık, Türkiye'nin pekçok bölgede önemli bir aktör olan ABD ile, önemli bir ekonomik ortak olarak da Avrupa ile ilişkilerini sağlamlaştırmak isteyebileceğidir. Her durumda da, transatlantik ilişkilerinin gelecekteki niteliği Türkiye'nin Batı ile ilişkileri için önemli bir unsur oluşturacaktır.

Raporun Yapısı

İkinci bölüm Türkiye'nin iç yapısında son yıllarda görülen en önemli eğilimleri, bunların Türk dış politikasına yansıyan sonuçlarını, ve ABD ile Avrupa için anlamını incelemektedir. Üçüncü bölüm, Türkiye'yi çevreleyen bölgelerdeki gelişmeleri detaylarıyla inceler ve Türk dış ve güvenlik politikası için olasılıkları ortaya koyar. Dördüncü bölüm Batı perspektifinden, Türkiye'nin jeopolitik önemini inceleyip, Türkiye'deki ABD çıkarlarının doğasını analiz eder ve neyin kalıcı olup, neyin değiştiğine, 21. yüzyılda nelerin değişebileceğine ilişkin gözlemlerle son bulur.

[2] Bu konunun bütünüyle tartışılması bu rapor kapsamının ötesindedir. Yeni bir analiz için, bakınız David C. Gompert ve Stephen Larrabee(eds.), *America and Europe:A Partnership for A New Era, New York:* Cambridge University Press, 1997. 1990 ların başındaki benzer bir çalışmayla karşılaştırmak için Nanette Gantz ve John Roper(eds.), *Towards a New Partnership:US-European Relations in the Post-Cold War Era,* Paris:Western European Insitute for Security Studies/RAND, 1993.

Son olarak, Beşinci bölüm Türk-Batı ilişkileri için, politika tavsiyeleriyle birlikte stratejik bir gündem önererek son bulur. Yazarlar birincil ve ikincil kaynakların yanısıra, Türkiye, Avrupa ve ABD'deki resmî ve resmî olmayan gözlemcilerden de yararlanmıştır.

BÖLÜM II
TÜRK İÇ YAPISINDAKİ DEĞİŞİMLER VE BUNLARIN DIŞ POLİTİKAYA ETKİLERİ

Ian O. LESSER

Türk toplum, politika ve ekonomisi ABD ve bütün Batı ile ilişkilerinde önemli etkiler yaratacak şekilde değişmiştir. Bu değişim özellikle Özal döneminde, ekonomik reform, yüksek büyüme oranları ve yeni siyasi akımlarla oldukça hızlı şekilde gerçekleşmiştir. Aynı dönemde Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Türk politikalarına rehberlik eden Atatürkçü geleneğin ana unsurları da -laiklik, Batı'ya yönelim ve devletçilik- değişime uğramıştır. Türk-ABD ilişkileri açısından iç değişimin üç yönü önemlidir: (1) Türk milliyetçiliğinin yükselişi (2) Türk toplumundaki "geleneksel" ve "modern" değerlerin kutuplaşması ve (3) Dinamik bir özel sektörün ortaya çıkışı (ve ABD ile ilişkilerde yeni etkileşim alanları yaratma).

Yükselen Milliyetçilik ve Karşısında Yükselen Değerler

Güçlü bir Türk milliyetçiliği duygusu Atatükçü görüşe daima hakimdi, ülkenin modernleşmesi ve Batılılaşmasıyla da yakından bağlantılıydı.[3]

[3] Türk milliyetçiliğinin bazı özellikleri, 19. yy Batılı formlar temelinde Ernest Gellner, *Encounters with Nationalism*, Oxford: Blackwell, 1994, s.81-91'de incelenmiştir. Aynca bakınız *Hugh Poulton, Top Hat, Grey Wolf and Crescent*, New York: NYU Press, 1997.

Atatürkçülüğü ve Türk milliyetçiliğini zedeleyen temel varsayımlar Cumhuriyet döneminde Türk elitleri arasında önemli ölçüde taraftar bulmuştur. Devlet Bahçeli genel başkanlığında Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) 1999 genel seçimlerindeki etkileyici başarısı, hem içeride hem de dışarıda ilgiyi Türk milliyetçiliğine çekmiştir. Aslında, kuvvetli bir milliyetçilik ögesi bir süredir Türkiye'de hakimdi. 1990'lar eski Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda bağımsız Türk Cumhuriyetleri'nin ortaya çıkışına sahne olmuştur, ve bu Türkiye'de, Kafkasya ve Orta Asya'da hatta Balkanlar ve Batı Çin'de etnik yakınlık bazında kurulabilecek yeni ilişkileri gündeme getirmiştir. Bu Pan-Türkçü potansiyel, milliyetçi sağ (MHP'yi de kapsar) tarafından değerlendirilir. Türkiye'nin önemli partileri ve etkin iş çevrelerince de benimsenen ticarî ve kültürel alanlarda işbirliği üzerinde etkilidir. Yine bu dönemde Kürdistan İşçi Partisi (PKK) tarafından yürütülen, dozu giderek artan şiddetteki başkaldırı ve genel bir Kürt siyasi etkinliği politik spektrumda milliyetçi tepkiyi fişekledi. PKK tehdidinin zayıflamasına rağmen bu tepki devam etmektedir. Bu tepki PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanışı ve yargılanışı sırasında da net olarak gözlemlenmekteydi. Özelde, Öcalan olayı, tüm taraflardan 40.000 kurban olarak belirlenen, PKK'ya karşı savaştan doğrudan etkilenen kişiler için harekete geçirici bir nokta oldu.

Milliyetçi tepki Körfez Savaşı sonrası deneyim ve Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkisinde hayal kırıklığına uğramasıyla güçlendi. Türk halkında ve elitlerinde, Irak'la ihtilafta benimsenen Batı yanlısı tutumun Türkiye'ye büyük ekonomik ve siyasi kayıplara malolduğu görüşü hakimdir. Irak Türkiye'nin en büyük ticarî ortağıydı; bu yüzden Ankara Orta Doğu'daki hareket kabiliyetini kısıtlayan çevreleme politikalarından rahatsızdır. Hepsinin ötesinde, Türkler Batı'ya karşı ihtiyatlıdır, özellikle ABD'nin Kuzey Irak'la ilgili niyetleri konusunda. Türk analizcileri genellikle "Sevres sendromu'na" ya da Batılı güçlerce I. Dünya Savaşı sonrası öngörülen ancak asla uygulanmayan "sınırlar boyu çevrelenme ve parçalanma korkusuna" atıfta bulunurlar. Daha ılımlı çevrelerde bile bu eski endişelerin artıkları Türkiye'nin kendi çıkarları doğrultusunda daha etkin bir siyaset benimsemesi yolundaki görüşleri güçlendirir. Yani Ankara'daki politika oluşturucularının gözü açık olmasa,

Türk egemenliği ve millî çıkarları Batı'daki stratejik ortakları tarafından "satışa çıkarılacaktır." Kuzey Irak, Kürt konusu ve Kürt ayrılıkçılığıyla yakından bağlantılı olduğu için en hassas örnektir, ancak benzer argümanlar Türkiye pahasına Batı'nın Rusya, Suriye ve Yunanistan'a ses çıkarmaması konusunda da öne sürülebilir.

Ana bağlantı noktalarında, Türkiye'nin AB ile ilişkilerindeki değişimler, Türk düşüncesinde milliyetçi ögeyi ön plana çıkarmaktadır. Türkiye'nin AB'ye tam üyelik bağlamında Avrupa'yla "bütünleşme" amacı 1990'larda sürekli sekteye uğramış ve ancak AB'nin Aralık 1999, Helsinki zirvesinde üyelik için Türkiye'nin statüsünün resmî kabulüyle düzelebilmiştir.[4] Özal'ın çabalarına rağmen, Ankara'nın Körfez Savaşı'nda koalisyona katılımı Avrupa ile bütünleşme yönünde beklenen sonuçları yaratmamıştır. Batı ve Doğu Avrupa'nın yeniden birleşmesi "Avrupalı Kim?" sorusunu, Türkiye'nin Avrupa hedeflerini zedeleyecek şekilde gündeme getirmiştir. Türkiye, AB'nin uzun süredir ortak üyesi olarak, üyelik kuyruğunda eski komünist ülkelerin kendi önüne geçtiğini görmüştür. Lüxemburg Zirvesi göstermiştir ki, AB Türkiye için bir giriş süreci başlatmayı bile tasarlamamıştır. Sonuç olarak en batı yanlısı elitler bile Avrupa konusunda hayal kırıklığına uğramış, daha sert bir tutum benimsemiş ve egemenlik bilinci gelişkin bağımsız bir Türkiye düşüncesine daha yakın hale gelmiştir. Bu türlü bir içerleme, askeriyeden iş çevrelerine, islamcı ve laik sağ kanada ve sol kanada kadar çok farklı çevrelerde görülmektedir. İnsan hakları, Kıbrıs ve diğer konularda Avrupa'nın Türkiye'ye olan baskısı gözönüne alındığında, Lüxemburg zirvesi sonrası Brüksel ile ilişkilerdeki donma, Türkiye'nin daha çeşitlendirilmiş bir dış politika takip etmesi ve dış baskıya maruz kalmadan iç sorunlara müdahelesi için uygun bir ortam sağladı.[5] Ağustos 1999 depremi, Helsinki zirvesi öncesinde AB-Türkiye ilişkilerine yönelik bakış açısının değişmesine

[4] Bakınız Barry Buzan and Thomas Diez,"The European Union and Turkey," *Survival*, Vol.4, No.1 (Spring 1999), s. 41-57; ve Ian O. Lesser, *Bridge or Barrier? Turkey and the West after Cold War*, Santa Monica, CA: RAND, R-4204-AF/A, 1992.

[5] İlter Turan, "*Towards Reconstruction,*" Private View (İstanbul), Autumn 1998, p.11

yardımcı oldu. Bu olay ilişkilerin geliştirilmesine ve uzun süredir dondurulmuş olan AB ekonomik yardımı gibi pratikteki engellerin kaldırılmasına yönelik çağrıların tüm taraflarca ortaya konmasına yolaçtı.

Helsinki zirvesi Türkiye-AB ilişkilerinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Aynı zamanda gelecekte Türk milliyetçiliğinin konumu sorununu da yeniden gündeme getirmiştir. Türk milliyetçiliğini daha ziyade Avrupa tercihine muhalefet şeklinde- ön plana çıkarmaya alışmış olan, Türk halkı ve eliti, kendilerini yenilenmiş bir Avrupa perspektifi karşısında bulmaktadır. Bu perspektif Batı yanlısı Atatürkçüler ve giderek artan ölçüde maddiyatçı hale gelen orta sınıf arasında taraftar bulmaktadır. Avrupa'yı kendi görüşleri açısından daha hoşgörülü bulan, Türk toplum ve siyasetinin uç noktalarında yer alan İslamcılar ve Kürtler arasında da bu görüş taraftar bulmaktadır. Yani, Helsinki ile açılan uzun vadeli yol milliyetçi unsurların gelişmesine karşı, bir karşıt unsur olarak ortaya çıkar. Buna rağmen kimi açılardan adaylık ile daha da derinleşen Türkiye'nin temel milliyetçilik ikilemini çözmez.

Şimdiye kadar Türk liderleri ve toplumu, güçlü bir milliyetçi gelenek ve egemenlik yanlısı tutum ile egemenlik kavramının daha az yoğun olduğu bir Avrupa ile bütünleşmekten doğacak olan ikilemle karşılaşmak zorunda kalmamıştı.

Tam üyelik sözkonusu olmadığında bile -Türkiye için oldukça uzakta bir olasılık- adaylık daha fazla bütünleşme ve uzlaşma içerir. En sıradan (örn; gıda düzenlemeleri) konulardan, en önemli siyasi konulara (insan hakları, dış politika ve güvenlik politikası), resmî AB yapılarıyla daha yakın ilişkiler Türk egemenliğini pekçok düzeyde tehdit edecektir. Bu süreç, çekirdek Avrupa devletleri için bile kolay olmamıştır. Bu, hala 19. yy. milliyetçilik ve egemenlik görüşlerinin hakim olduğu bir ülkede ne kadar kolay olacaktır? Geleceğe baktığımızda, çok hızlı bir şekilde, "değişken geometri"li Avrupa, bu geometride yer almak isteyen ülkelere önemli egemenlik tahditleri koyacaktır. Gümrük birliği ve diğer mekanizmalar çerçevesinde, Türkiye zaten AB yörüngesi dahilindedir. Eğer tam üyelik konusunda kararlıysa, Ankara'nın milliyetçi seçeneklerden yana olması, adaylık sürecinin başlamasıyla birlikte gitgide zorlaşmaktadır.

Farklı şekillerde de olsa, Nahçıvan-Karabağ konusunda Ermeni-Azeri sürtüşmesi, Bosna krizi, ve Yunanistan'la zaman zaman yaşanan gerilimler (özellikle Kıbrıs konusunda) de milliyetçi itkiyi güçlendirmiştir. Ancak bunlar karşı eğilimlerle dengelenmiştir. Kürt sorunun yanısıra, Kıbrıs da millî bir davadır ve 1990'ların sonunda Rus füzelerinin Rum tarafına yerleştirilmesinin planlaması gibi olaylar, milliyetçi hassasiyetleri öne çıkardı. Türklerin sempatisinin yoğun olduğu Bosna krizinde Batı'nın etkisiz olarak algılanması, Türkiye'nin Batı yüzünden uğradığı hayal kırıklığının bir başka kaynağı olmuş ve Türkiye'nin Avrupa çevresinde "ötekiliği" algılamasını güçlendirmiştir.

Kosova krizinin gösterdiği gibi, Ankara Balkanlar'daki hassas krizler için çok yönlü bir yaklaşım benimsemiştir. "Deprem Diplomasisi" Yunanistan'la sürtüşmeler konusunda kamu oyunu yatıştırıcı bir rol oynamıştır. Türk-Yunan ilişkilerinde Helsinki sonrası yumuşama da, ancak bölgesel yumuşama karşısında eleştirel yaklaşım benimseyen milliyetçilerin (her iki taraftan da), ileri görüşlü liderlerce kontrol altında tutulmasıyla mümkün olmuştur. Çeçenlere karşı duyulan halk sempatisinin daha belirgin bir yaklaşım benimsenmesine yol açacağı düşünülen Çeçen krizinde bile Ankara temkinli hareket etmiştir. Bunun bir açıklaması da, Ankara'nın ayrılıkçı hareketleri ve sınır ötesi çatışmaları destekleyici davranışlardan kaçınmasıdır. Çünkü bu sorunla Güney Doğu'daki Kürt sorunu ve Orta Doğu'daki komşularıyla olan benzer sorunlar arasında paralellik kurulmasından çekinir.

Bu etkilerin bir araya gelmesi Türkiye'de milliyetçiğin yükselişini açıklar, ancak daha önce de söylendiği gibi, karşıt eğilimler de oluşmuştur. Türk milliyetçiliği şu anda siyasal İslamdan daha etkili bir güçtür, ABD ve AB ile ilişkilerde siyasal İslamla eşdeğerli etkilere sahiptir. 1990'lardaki Türk İslamcılarının bölgesel ve ulusal bazdaki başarısı pekçok faktöre bağlıydı, bunlardan dini duyarlılığın artması ise en önemli etken değildi. Bunda ekonomik populizmin ve tabanda iyi işleyen bir parti mekanizmasının da rolü vardı.[6] Refah hükümet koalisyonuna girdiği döneme dek, milliyetçi mesajlar verme konusunda oldukça etkindi. Bu mesaj, şu anda birincil par-

tilerden biri olma arayışındaki MHP tarafından devralınmıştır. Bu mesaj siyasi spectrumun diğer ucundaki Bülent Ecevit'in Demokratik Sol Parti'si (DSP) tarafından da kullanılmıştır. Büyük ölçüde Bülent Ecevit'in yolsuzluklarla kirlenmemiş ismi ve güçlü milliyetçi kişiliğiyle DSP 1999 seçimlerinden birinci parti olarak çıkmıştır. Merkez partiler -Doğru Yol (DYP) ve Anavatan (ANAP)- seçimlerde başarısız olmuştur, yine Refah'ın devamı niteliğinde bir parti olan Fazilet Partisi de aynı sonucu almıştır. Sonuç olarak 1999 seçimleri milliyetçi sağın ve solun bir zaferidir.[7] Ancak milliyetçi unsurların genelde etkili olduğu iki alanda, Yunanistan ve AB ile ilişkilerde seçim sonrası dönemde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.

1999 seçim sonuçları ve MHP'yi de içeren yeni bir koalisyon oluşumu, bu partinin geçmişteki aşırılıklarını terk edip etmediği konusunu gündeme getirmiştir. 1970'lerin sonunda, Alparslan Türkeş'in liderliğindeki MHP, Bozkurtlar ve diğerleri tarafından yürütülen sağ kanat terörü ve siyasi şiddetle birlikte anılıyordu.[8] MHP'nin genç kanadı şiddetle isim yapmıştı, ve bu gerçek, MHP'ye son seçimlerde oy verenlerin çoğunun gençler olduğu düşünüldüğünde önem kazanır. Seçim sonrası Türkiye Milli Güvenlik Kurulu tarafından yapılan resmî açıklamalarda Bozkurtlar "büyüyen bir tehlike" olarak nitelendirilmiştir.[9] Görünürde laik bir parti olan MHP, diğer merkez-sağ partileri gibi, dinci bir kanada sahiptir ve Türk İslamcılarınca önem verilen eğitim ve kültür konularında (örn: Başörtüsü sorunu) esnektir. Parti, laik

6 Refah'ın gücünün sosyoekonomik boyutu pek çok yeni araştırmada incelenmiştir. Bakınız, Nilüfer Narlı, "The Rise of the Islamist Movement in Turkey," *Middle East Review of International Affairs,* Vol.3, No.3(Eylül 1999).

7 1999 genel seçimlerinde DSP % 22, MHP % 18, FP % 15, ANAP % 13.3, DYP % 12.5 oranında oy almıştır. Kürt yanlısı HADEP genel seçimlerde % 4 oranında oy toplamış ancak yerel bazda oldukça başarılı olmuştur. Aynı şekilde FP de 1995'de kazanılan pekçok belediyeyi muhafaza ederek yerel seviyede oldukça başarılı olmuştur.

8 MHP ile bağlantılı silahlı gençlik örgütü Bozkurtlar, Türkiye'yi 1970 lerde sarsan siyasi şiddet olaylarında önemli bir rol oynamıştı. Son on yılda ise bu grup pek göze çarpmaz.

9 Kemal Balcı, "MHP: Hard to live with, Harder to live without," *Turkish Daily News,* Nisan 27, 1999.

kurumların ve mahkemelerin baskısı altında FP'nin zayıflamasından yararlanmıştır.[10]

Türkiye'deki seçim sonrası siyasi durum Türk dış politikası ve ABD ile ilişkiler açısından önemli etkilere sahiptir. İlki ve en olumlusu, istikrarlı bir üçlü parti koalisyonun, yasama alanında ve dış ilişkilerdeki siyasi etkinliklerde Ankara'nın daha başarılı olmasına katkıda bulunacak olmasıdır. Sosyal güvenlik reformu, özelleştirme ve fikrî mülkiyet konularında, yasamanın daha iyi bir işleyişe sahip olması beklenmektedir. Bunlar uzun vadede, Türk ekonomisi için ve ABD ticareti ile yatırımları için önemlidir. Yeni hükümet Kürt sorununu da içeren, insan hakları gibi hassas konularda daha fazla hareket alanına sahiptir. Bunun açık bir göstergesi Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in Kürtçe yayına izin verilmesi gerektiği üzerine yaptığı açıklamadır, bu tür bir açıklamanın bu pozisyonda bir bakan tarafından yapılabileceği şimdiye kadar düşünülemezdi bile. Bu alanlardaki ilerlemeler ABD ile ilişkilerde olduğu gibi Avrupa ile ilişkilerde de önemli ve hayırlı etkiler yaratacaktır. Şu anki koalisyonun milliyetçi görünümü bu alanlarda Ankara'nın uluslararası baskılara olumlu cevap vermeyeceği görüşünü uyandırır, ancak Helsinki zirvesi sonrası bu alanlarda uluslararası (özellikle Avrupa'da) bir ilgi oluşması kuvvetle muhtemeldir.[11]

İkincisi, yükselen milliyetçilik Türkiye'nin dış politika alanındaki var olan eğilimlerini etkiliyeceğe benzer, ve temel alanlarda daha etkin ve egemen bilinçli bir yaklaşım hakim olabilir. Başbakan Ecevit, Ankara'nın çevresindeki bölgelerde kendi çıkarlarını savunmada daha etkin rol üstlenebileceği "bölgesel bazlı" bir dış politikanın önemini vurgulamaktadır. Bunun pratik-

10 Bu baskı "Türk Hizbullahı"nın açığa çıkarılması ve ilgili kişilerin tutuklanması sırasında (1999-2000 Kışı) artmıştır.Bakınız Ersel Aydınlı, "Implications of Turkey's Anti-Hizbullah Operation," *Policy Watch,* #439, Washington Instute for Near East Policy, Şubat 9, 2000

11 Sağ kanat milliyetçilerinin de dahil olduğu bir koalisyon oluşumu sonrası AB'nin Avusturya'ya uyguladığı siyasi yaptırımlar, Avrupa'nın Türkiye'yi etkileyecek alanlara müdahaleye daha istekli ve bu alanlarda daha eleştirel olduğunu gösterir.

teki anlamı Suriye, İran, Kuzey Irak, Ege ve Kıbrıs konularında daha etkin bir siyasetin izlenmesidir.[12] Balkanlar'da, Kafkasya'da ve Hazar'da da daha etkin siyaset anlamına gelir, ancak bu alanlarda Türk politika oluşturucuları şimdiye kadar oldukça temkinli ve çok boyutlu bir yaklaşım benimsemiştir.

Üçüncüsü, Ankara'nın ABD ile ilişkilere giderek daha büyük önem atfetmesine rağmen, milliyetçi eğilim ilişkileri daha da karmaşık hale getirebilir. Egemenlik konusundaki Türk hassasiyeti önemli bir konudur. Türkiye'nin anayasal hükümleri yabancı askerî güçlerin Türkiye'de sürekli olarak konuşlanmasına izin vermemektedir. Ancak Türk parlementosu tarafından onaylanan devirli düzenlemeler ve konuşlanmalar yoluyla (örn; Huzur operasyonları ve son olarak Keşif Güç) ABD Türkiye'de hava kuvvetlerinin varlığını sağlayabilmiştir. Körfez Savaşı'ndan beri, NATO dışı amaçlarla yapılan bu tür konuşlanmalar Türk çıkarlarına ve kamuoyuna ters düşmektedir. Daha etkin bir milliyetçi öge, ABD ile bölgesel konularda; Körfez'de, Balkanlar'da (Kuzey Irak ve Kosova'da görüldüğü üzere) daha yakın bir işbirliğini engellemez, ancak işbirliği olasılığını azaltır. ABD ve Türkiye'nin yaklaşımlarının farklılaştığı Yunanistan ve Rusya gibi konularda ilişkiler daha karmaşıklaşabilir. Bununla beraber, bu Washington'la ilişkilerde Türk hassasiyetinin yoğun olduğu silah transferi alanında azalma yaşanacağı anlamına gelmez.

Milliyetçi unsur Türk siyasetinde bir süredir zaten güçlü olduğundan, MHP'nin hükümete katılımı Türk dış politikasında radikal değişimler olacağının göstergesi değildir. MHP Savunma Bakanlığı'nı (Türk sisteminde zayıf bir aktör) elinde bulundurur, ancak dış politika oluşturulan çevrelerde çok güçlü değildir. Özellikle kamuoyunun da dahil olduğu krizlerde, MHP'nin dış politika görüşleri zaman içinde etkin olabilir. MHP'nin dış politika konusundaki görüşleri; Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri'yle ilişkileri güçlendirme, Türkiye için "hayatî ve stratejik" önemdeki Kıbrıs sorunu için daha sert bir yaklaşım ve AB'ye karşı daha temkinli bir yaklaşım şeklindedir.

[12] Bülent Ecevit 1974'de Kıbrıs'a askerî müdaheleyi onaylayan kişi olarak, özellikle Kıbrıs konusunda hassas tutumuyla bilinir.

Parti Azerbaycan ve Azeri-Ermeni ilişkileri konusunda tepkisini ortaya koymaktadır. Bu Ankara'nın Bakü'yle ilişkilerinde devamlı bir etken olacağa benzer. MHP yurtdışındaki Türklerin (örn; Almanya), Balkanlar'daki Türk ve müslüman toplumların ve Orta Asya Türkleri'nin çıkarlarının savunulmasında Türkiye'nin sorumluluğunu vurgulamaktadır. Refah Parti'li koalisyon hükümeti sırasında Erbakan'ın tutumlarına benzer şekilde, MHP programında da Avrasya'da barış ve istikrar için elzem olarak, Türk dünyasında "sosyal, ekonomik, bilimsel ve kültürel birliğin" gerekliliği vurgulanmaktadır.[13] MHP programı ayrıca "Türkiye çevresinde bir paktlar çemberi" oluşturulmasını öngörür, bu da Türkiye, İsrail, Ürdün, Mısır ve "Filistin"in hatta sonunda Lübnan, Suriye ve Suudi Arabistan'ın da dahil olduğu bir "Doğu Akdeniz Birliğini" işaret eder. Somut olmaktan çok bir retorik olan bu düşünce, MHP'nin İsrail'e karşı geleneksel soğukluğu ve geçmişteki anti-semitizm iddiaları gözönüne alındığında merak uyandırır.[14]

MHP, Türk ordusunun merkezî rolünü benimser ve geniş çaplı askerî modernizasyon programını destekler. Sınır ötesi askerî harekâtın yanısıra "kıtalararası" harekâtın da önemini vurgulayarak bunun nedenini Türkiye'nin daha etkin bir jeopolitik rol oynayabileceği olarak gösterir. MHP programında dikkat çekici bir unsur ABD ile ilişkiler konusuna değinilmemiş olunmasıdır, ayrıca Suriye ile ilişkiler ve Bakü-Ceyhan boru hattının geleceğine ilişkin de hiç bir değerlendirme yeralmaz. Bütün olarak, MHP programı Türkiye'nin lider ülke olarak ortaya çıkacağını tasavvur eder ve rehber ilke olarak Türkiye'nin ulusal çıkarının korunmasını vurgular.[15]

[13] Sibel Utku'dan alıntılanmıştır.,"MHP Foreign Policy: Turkish World and Cyprus, but What Else?" *Turkish Daily News,* Nisan 27, 1999. Bu alandaki Erbakan görüşü için bakınız Philip Robins, "Turkish Foreign Policy under Erbakan," *Survival,* Vol. 39, No. 2, (Summer 1997), s.82-100.

[14] *Utku.* 1999 Ağustos depremi sonrası, MHP'li Sağlık Bakanı Osman Durmuş, yabancı yardımlar hakkında hayli şovenist yorumlar yaptığında, MHP'nin milliyetçiliği konusundaki hassasiyetleri büyük ölçüde ortaya çıktı. Bakan'ın yorumları medya ve kamu oyu tarafından oldukça olumsuz karşılandı.

[15] Utku.

Geleneksel Dünya Görüşleri Modern Dünya Görüşlerinin Karşısında

Siyasi güç olarak Türk milliyetçiliğinin yükselişinin ötesinde, geçtiğimiz on yıl Türk toplumunda "geleneksel" ve "modern" dünya görüşlerinin keskin bir ayrımına sahne olmuştur. Bu kutuplaşma kısmen, ancak bütünüyle değil, dinî ve laik görüşler arasındaki sürtüşmeden kaynaklanır. Refah ve ardılı Fazilet Partisi bu geleneksel görüşün Türk toplumundaki fişekleyicisi olmuştur. Kırsaldan kente nüfusun hızlı göçü ile birlikte, Türkiye'nin demografik yapısındaki değişimden kaynaklanan ekonomik ve sosyal güçlükler bu olgunun bir parçası olmuştur.[16] Cumhuriyet'in ilk yıllarında nüfus 15 milyonken, laikliğin sahip olduğu anlam ile bugünkü farklıdır.[17] Büyük şehirlere göç geleneksel Anadolu yapıları ile tutucu sosyal yaklaşımları laik ve Avrupalı görünüme sahip yerlere taşıdı. Bu "laik ve Avrupalı görünüme sahip olanlar" ve "olmayanlar" arasındaki basit bir sürtüşme değildir. Geleneksel kafa yapısına sahip orta sınıftan pekçok Türk vardır ve ekonomik elitin bazı tutucu üyeleri de bu gruba dahildir.[18] Dini eğitim üzerine tartışmanın yanısıra, başörtüsü konusu da bu farklı sosyal görüşlerin sembolik çatışma alanlarıdır. Bu rekabet de Refah'ın hükümetten zorunlu olarak uzaklaştırılmasıyla doruk noktasına çıkmıştır. 1999 seçim sonuçları dikkati dinden çok milliyetçiliğe çekmişse de, gelenekçilik hala işlenen bir ögedir. Muhtemelen milliyetçi güçler, özellikle MHP, önemli

[16] 1997'de Türk nüfusunun % 65 kentliydi. 1945'te ise bu oran % 45'ti . *Turkey's Window of opportunity: Demographic transition process and its consequences,* İstanbul: TUSİAD, 1999, s. 21. Demografinin Türkiye'de bir değişim gücü olarak görülmesine ilişkin bakınız, Andrew Mango, Turkey: *The Challenge of a New Role,* Westport, CT: Prager, 1994, s. 64-75.

[17] Bu formulasyon için yazar, Heath Lowry'ye teşekkür borçludur. Bu konular Andrew Mango tarafından da bir makalede incelenmiştir, "Progress and Disorder:75 years of the Turkish Republic," *Middle Eastern Studies,* Vol. 35, No. 3 (Temmuz 1999), s. 156-177.

[18] Zengin ve geleneksel bir kafa yapısına sahip Anadolu işadamları Türkiye'deki İslamî kurumların ve İslamî siyasetin önemli destekçileridir. Geleneksel dinî yapılar -tarikatlar- bir nevi yer altında çalışırlar, ancak ülkenin ekonomik ve sosyal yaşamında önemli bir rol oynamaya devam ederler.

ölçüde gelişti, çünkü MHP bu farklı eğilimlerin sentezinin yapılabileceği bir köprü rolü üstlenmek istedi. Pekçok "toplumsal" örgüt ve kimlik -Alevi, Sünni ve Kürt vb.- kentleşme sürecinden yararlanan bir başka gruptur.[19] İslamcı siyasi partilerin farklı kaderlerine rağmen, İslamcı kurumlar önemli bir sosyal ve ekonomik güç olmayı sürdürmüş, ve bunların çevrelenmesi de Türkiye Millî Güvenlik Kurulu tarafından tanımlanan iki güvenlik tehdidinden birini oluşturmuştur[20] (ayrılıkçılığa karşı savaşımın yanısıra).

"Geleneksel" ve "modern" görüşün rekabeti yabancıların Türkiye'ye bakışını etkilemektedir.[21] Türkiye'de Refah ve İslamcılık sorunu Washington ve uluslararası medyanın dikkatini Türkiye'ye çevirmesinde önemli bir etkendir. Bu ilgi Öcalan olayı, Kosova, Ağustos 1999 deprem felaketi, ve Türkiye'nin Yunanistan ve AB ile ilişkilerindeki daha olumlu gelişmelere rağmen azalmamıştır. ABD gözlemcileri genelde Türkiye'deki İslamcı siyasete karşı Avrupa'da olduğundan daha hoşgörülüdür. Bunun açıklamaları arasında Avrupa'daki Müslüman toplumlarla ilişkilerin büyük ölçüde politize olması ve ABD'nin daha esnek bir laiklik nosyonuna sahip olması vardır. Avrupa'da özellikle Fransa'da laiklik nosyonu daha katı ve modernite ile ilintilidir. Pekçok Avrupalı tarafından Türkiye'deki İslamcı partilerin başarısı modernin reddi ve Avrupa yolundan ayrılma olarak yorumlanmaktadır. ABD gözlemcileri İran deneyimine rağmen -belki de bu yüzden- Refah- Fazilet olgusunun içsel etkileri konusunda daha az kaygılıdırlar, çünkü bu konuda Türkiye'deki siyasal islamın dış politika sonuçları üzerinde durmaktadırlar.

Gelenekçiler ve modernite taraftarları arasında ayrımın daha belirsiz olduğu bir alan demokratikleşme, insan hakları ve azınlık konularındaki

[19] Turkey's Window of Opportunity, s. 25

[20] Deprem yardım çabaları sırasında bile Ankara, İslamcı grupların desteğini sınırlamaya çalışmıştır. Stephen Kinzer, "Turkey blocking Muslim Aid to Quake victims", *New York Times,* August 27, 1999, s.3.

[21] Bu zıtlıklar Türk yapısı ile ilgili pekçok tanımlamanın temelini oluşturur. Yeni bir örnek için bakınız, Nicole and Hugh Pope, *Turkey Unveiled: A history of Modern Turkey,* Woodstock, NY: Overlook, 1997.

tutumlardır. Bu noktada, dinî ve (bir kısım) milliyetçi unsurlar reformist bir yaklaşım benimsemişlerdir; kısmen, çünkü varolan kısıtlamalar üzerinde yumuşama bu gruplara daha fazla hareket imkanı tanımaktadır. Reformcu entellektüeller ve çıkarları daha istikrarlı, modern bir toplumun yaratılmasında yatan iş çevreleri bu yaklaşımda birleşirler.[22] AB ile daha yakın ilişkiler bu reformcu yaklaşımı destekleyici olarak yorumlanır.

Türk askerî gücü ve bürokrasisi ekonomik reformlarda dahil olmak üzere bu reformları ülke refahı, bütünlüğü ve güvenliği için bir tehdit olarak algıladıklarından bunlara daha çok karşı koymaktadır. İronik şekilde, bu iki kurum modern Cumhuriyet'in dayanak noktaları ve modernitenin Atatürkçü görüşünün sadık savunucularıdırlar. Pekçok Türk'ün şu anda kabul edeceği gibi, bu görüşün ekonomik boyutu devletçilik ve merkeziyetçilik vurgusuyla, liberalleşme ve merkeziyetçiliğin dağılımı karşısında çok modern görünmemektedir. Bu konulardaki gelişmelerin niteliği Türkiye'nin 21. yy.'daki görünümünü etkileyecektir, özellikle de Türkiye'yi kalkınmakta olan bir "model" olarak gören ABD ve Avrupa'nın gözünde.

Dinamik Bir Özel Sektörün Ortaya Çıkışı

Son on yılın hızlı ancak dengesiz ekonomik büyümesi dinamik ve etkin bir Türk özel sektörünün ortaya çıkışıyla desteklenmiştir.[23] Bu değişimin en belirgin etkileri ticarî alanda görülür, ancak özel sektör ve devlet arasındaki değişen denge tüm Türk toplumunca hissedilmiştir. Pekçok Türk, devlet kurumlarının geleneksel baskın rolünden rahatsız olmaktadır. Bu rahatsızlık devletin rekabetçiliğine olan güvenin azalmasında ve yaşamların ve işletmelerin devlete herhangi bir atıfta bulunulmadan düzenlenmesinde görülür. Politikada aktif, önde gelen bir işadamı bu eğilimin "İtalyan modelinin daha

[22] Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği (TUSİAD) Kürtlerin haklarıyla ilgili siyasî yaklaşımları da içeren bu reform için oldukça etkin bir gruptur.

[23] Ekonomik Kalkınma Ve İşbirliği Örgütü'nde(OECD) en yüksek ortalama olarak, Türkiye ekonomisi 1980'den bu yana % 5 oranında büyümüştür.

muğlak bir versiyonu" olduğunu söylemiştir yani: kendi işini kurmaya hevesli, Türk demokrasisi ve idaresinin geride kalmasından sıkılmış dinamik bir özel sektör (daha geniş anlamda sivil toplum).[24] Bu Güneydoğu Avrupa'da ve Akdeniz'de görülenin muğlak bir versiyonudur, çünkü Türk devleti kimisi oldukça saldırgan olan (PKK ve laik sağ, dinci sağ ve sol kanadın aşırı uçta olanları) birçok düşmana sahiptir. 1999 Ağustos depremine Türk idaresinin organize olmayan müdehalesi, o zaman düşünülen ve büyük değişikliklere yol açacak bir baskı yaratmasa da, devletin bu yönde eleştirilmesinde büyük bir itki oluşturdu.

Devlet, Türk toplumu ve ekonomisinde baş aktördür.[25] Ancak denge ABD ile ekonomik ilişkiler alanında önemli etkiler yaratacak şekilde değişiyor. İlk olarak yüksek büyüme oranları, geniş bir pazar potansiyeli, özel sektörde iş ortaklarının çoğalması, ve enerji gibi önemli alanlarda yatırıma duyulan ihtiyaç Türkiye'yi ABD için daha önemli bir ekonomik aktör haline getirecektir. ABD Türkiye'ye bir süredir "oluşmakta olan büyük pazar" gözüyle bakmaktadır, ikili ticarette 1980'lerden beri artış gözlemlenmektedir.[26] Enerji üretimi gibi istisnaların dışında, ABD yatırımları ve diğer yabancı yatırımlar beklentilerin altında kalmıştır. Bunun nedenleri, büyük açıklar, yüksek enflasyon, yapısal reform eksikliği, yarı gönüllü özelleştirme çabaları ve yasal olmayan sektörün derinleşen problemidir. Ankara'nın AB ile ilişkilerindeki karışıklık ve siyasi istikrarsızlık da bu süreçte rol oynamıştır. Buna rağmen, özellikle Rusya ve Avrupa'yla ama aynı zamanda ABD ile olan ilişkilerde ekonomik boyut ön plana çıkmıştır. Enerji yatırımları, Hazar petrol hatları, Balkan yeniden yapılanması ve uluslarası suç konusunda

[24] Bakınız Stephen Kinzer, "Business Pressing a Reluctant Turkey on Democracy Issues," *New York Times,* Mart 23, 1997.

[25] 1990'ların ilk yarısında KİT'lerin GSMH'ye oranı % 10'du. Bu işletmeler geçtiğimiz yıllarda IMF karşısında yoğun baskılara maruz kaldı. Bakınız OECD, *Turkey: Economic Survey,* 1995-96.

[26] Türkiye ile olan ticaretinde denge ABD'den yanadır, ve 1980 den beri ticaret hacmi 1985'te 1.6 milyardan 1998'de 3.4 milyar dolara çıkarak üçe katlanmıştır. Bakınız: Yılmaz Argüden "Is Uncle Sam Making the Most of Turkey?" *Private View* (Istanbul), Spring 1999, yalnızca on-line (çevrim içi) olarak uygun, solvista@binternet.com

işbirliği gibi ekonomik ve jeo-ekonomik konular önem kazanmaktadır ve "güvenlik ağırlıklı" ikili gündemin çeşitlenmesine yolaçmaktadır.

İkincisi özel sektörün yükselişi, bölgesel ticaretten savunma alımlarına ve Kürt sorununa kadar ABD'yi ilgilendiren konularda aktörler sıralamasını değiştirmiştir.[27] Yani, askeriye (Türk ekonomisinde büyük bir pay ile) laik holdingler, İslamcı iş çevreleri, sendikalar (düşüşte ancak hala refah ve özelleştirme alanlarında etkili) ve oldukça geniş illegal sektör (uyuşturucu kaçakçılığı, kara para aklama vb.) gibi Türkiye'deki önemli ticarî güç merkezleri bu alanlarda etkili olmaya başlamıştır.[28] Türkiye'nin en önde gelen holdinglerini temsil eden Türk Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) gibi özel sektör örgütleri, siyasi çıkarları modern ve kurumsal bir yapıda ifade etmeye başlamıştır.[29] Aynı zamanda, bu aktörler ABD için de stratejik konularda ikili ilişkilerin çeşitlenmesinde bir başka yararlı fırsat ve etkili muhataplardır. Türk özel sektöründeki dinamiklik Türk toplumunun hareketliliğinde de önemli bir etkendir. Türkler geleneksel olarak kamu hizmetini (hepsinin ötesinde askeriye) sosyal ve meslekî ilerleme için birincil yol olarak görse de, daha genç kuşak özel sektörü tercih etmektedir.[30] Bu eğilim devam ettiği sürece Türk toplumunda ordunun rolü değişebilir ve yeni elitler çok daha farklı bir altyapıya ve dünya görüşüne sahip olabilir. ABD ile olan ikili ilişkilerde askerî kurumlar arasında kurulan ve güvenlik konularında odaklaşan bağ, ekonomi ve diğer konular lehine değişebilir. Devlet merkezli

[27] Türkiye'de devlet-özel sektör ilişkisi açısından bakınız; Ayşe Buğra, *State and Business in Modern Turkey: A comperative study,* Albany, NY: State University of New York Press, 1994.

[28] Bu güç merkezlerinin rolü, Türk özel sektörünün analizinde Ian Lesser ve Michele Zanini tarafından incelenmiş ve Gregory F. Treveton tarafından özetlenmiştir. (et.al.) *Commercial Power Centers in Emerging Markets,* Santa Monica, CA.: RAND, MR-950, 1998.

[29] TUSİAD Türkiye'yi ilgilendiren kamu siyasası alanlarında önde gelen bir araştırma ve analiz sponsorudur. Bakınız, yeni basılan TUSİAD raporuna, *Turkey's Window of Opportunity.*

[30] Askeriye ve özel sektör arasındaki ilişkiler hala önemlidir, özellikle de emekli generallerin üst yönetim kadrolarında görev aldığı büyük holdinglerde.

kurumların dışında yeni bir elitin ortaya çıkması Batılı muhataplar için de olumludur.

Üçüncüsü, özel sektörün yükselişi Türkiye'nin gelecekteki bölgesel rolü ve bölgesel istikrar ve kalkınmada potansiyel ikili ilişkilerin geliştirilmesi açısından da önemli etkilere sahiptir. Türk girişimcileri Türkiye ve Rusya(Ankara'nın şu anki birincil ticarî ortağı) arasındaki ekonomik ilişkilerde önemli rol oynamıştır. Türkiye'nin resmî ilişkilerinde genelde sıkıntıda olduğu Arap Orta Doğusu'nda özel sektör etkin bir aktördür. Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki etkinliği Türk Şirketleri ve kurumlarının etkisiyle önemli ölçüde artmıştır. Uluslararası gündemde ekonomik yapılanması önemli yer tutan Balkanlar'da Türk özel sektörü de görev almaktadır. Son olarak Türk ticarî yaşamındaki önemli aktörler Türk-Yunan ilişkilerinin geliştirilmesinde (Balkanlar ve diğer yerlerde ortak girişimleri de içerir) çaba harcayanların başında yeralır.[31] Özel sektörün rolünün Washington ve Ankara'nın ortak çıkar bölgelerinde Türk dış politikası üzerinde önemli bir etkisi olması muhtemeldir.

Daha İstikrarlı Bir İç Ortam mı?

Özetle Türk toplum, siyaset ve ekonomisi büyük bir değişim içindedir. Son dönemlerdeki eğilimler daha istikrarlı bir iç yapı oluşturmuştur, ancak geriye çözülmemiş bir gerginlik kaynağı bırakarak. Türkiye'nin iç ve dış kimlik krizi hemen hemen çözülmüştür. Bugünün Türkiye'sinin, politika algılamaları ve görüşleri açısından oldukça çeşitlilik sahibi bir toplum olduğu açıktır. Hepsinin ötesinde bu çeşitliliğin ve tartışma noktalarının doğrultusu, daha modern ve "Batılı" bir Türkiye'dir. Artık Türkiye, Avrupa ile daha derin bütünleşme ihtimali de dahil, pekçok yeni uluslararası fırsatın gerçekten ne anlama geldiğini tartışacak yetkinliktedir.

[31] Bu ortak girişimlerin içinde en yaratıcı olanı Türkiye'ye ve muhtemelen Balkanlar'da başka bir yere elektrik ihraç edecek bir enerji üretim santralinin kurulmasıdır.

Türklerin tanımladığı gibi istikrar ve güvenlik alanındaki pekçok önemli risk aynı zamanda içseldir. ABD ve Avrupa'nın da, bazıları güvenlik alanında olmak üzere içsel sorunları olsa da, artık iç güvenlik ölçütü olarak yalnızca Batı normu kabul edilemez. Bu, Türkiye ile Batılı ortakları arasında önemli bir farklılık alanı oluşturur. Ankara ile ilişkilerde bu konu ABD ve özellikle Avrupa'da bir değişkenlik kaynağıdır. Türk toplumunda Avrupa yolunun açılmasıyla desteklenen modernizasyon ve reform süreçleri Türkiye ve Batı arasındaki bu önemli uçurumu önümüzdeki dönemlerde kapatacaktır. Geleceğe baktığımızda, devlet ve özel sektörün değişen rolleri, milliyetçilik eğilimleri ve modern ile geleneksel görüşler arasındaki gerilim (kimlik sorununun önemli bir bölümü) Türkiye'nin dışarıdaki rolü ve Ankara'nın Batılı müttefiklerle ilişkisinde belirleyici olacaktır.

BÖLÜM III
TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE GÜVENLİK POLİTİKASI: YENİ BOYUTLAR, YENİ GÜÇLÜKLER

F. Stephen LARRABEE

Soğuk Savaş'ın bitişiyle Türkiye'nin uluslararası rolü ve konumu büyük ölçüde değişmiştir. Doğu Avrupa'da ve Sovyetler Birliği'nde komünizmin çöküşü Türkiye'yi pekçok önemli konuda dış politikasını yeniden tanımlama ve şekillendirmeye itmiştir. İlk başlarda Türklerin pekçoğu soğuk savaşın bitişinin Türkiye'nin stratejik öneminin azalmasına neden olacağını düşünmekteydi. Ancak bu korkular asılsız çıktı. Türkiye'nin stratejik önemi soğuk savaşın bitmesiyle azalmadı, aksine arttı.

Son on yılda ise Türkiye daha kararlı ve etkin bir aktör olarak ortaya çıkmış ve gerekli olduğunda tek başına hareket etmekten çekinmemiştir. Bu konudaki en göze çarpan örnek 1998 yılında Kürdistan İşçi Partisi'nin (PKK) Bağdat tarafından desteklenmesiyle Suriye ile ortaya çıkan sürtüşmedir. Ancak Kıbrıs Rum tarafının adaya S-300 füzeleri yerleştirmesini önlemek için güç tehdidi kullanmak ve Şubat 1999'da PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Kenya'da yakalanması gibi başka örnekler de vardır. Aslında Öcalan'ın yakalanması bu yeni kendine güven oluşumuna önemli ölçüde katkıda bulunmuştur.

Türkiye'nin iç politikası da daha etkin bir milliyetçilik anlayışıyla şekillenmiştir. Bülent Ecevit'in Demokratik Sol Parti'si ve sağ kanattaki Milliyetçi

Hareket Partisi'nden oluşan şu anki koalisyon bu yaklaşımı yansıtır. Her iki parti de Türkiye'nin Avrupa'dan reddini algılayışdan ve PKK'ya karşı mücadeleden güç alan yükselen milliyetçilik olgusundan yararlanmıştır. Alan Makovsky'nin de gözlemlediği gibi, bu kendine güvenli ve kararlı hava hem Ecevit hem de MHP lideri Devlet Bahçeli tarafından kullanılmış ve pekçok uluslararası konuda Türk politikasına yansımıştır.[32]

Kısacası, Soğuk Savaş boyunca Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini şekillendiren eski anlayış artık geçerli değildir. Türkiye'nin dış politika çıkarları yeni ve önemli yönlerde şekillenmektedir. Türkiye'nin çıkarlarının yeniden tasarlanıp tanımlanması sürecinin Türkiye'nin dış politikasında özellikle de Batı ile ilişkilerinde önemli sonuçları olacaktır.

Rusya Faktörü

Soğuk Savaş'ın bitişiyle ortaya çıkan yeni dinamikler yalnızca Türkiye'nin dış politika ufuklarını genişletmekle kalmamış aynı zamanda Türk güvenlik algılamalarında önemli bir değişimi de beraberinde getirmiştir. Soğuk Savaş süresince Türkiye'nin ana tehdit kaynağı Sovyetler Birliği'ydi. Ancak, bugün, Türkiye ana tehdit kaynaklarını Suriye ve Irak olarak görür (daha az ölçüde İran). Rusya da düşündürücüdür ancak Sovyetler Birliği'nin temsil ettiği hayatî tehdit gibi değil.

Rusya, pekçok NATO üyesi ülkeye nazaran Türkiye'nin güvenlik endişelerinde daha fazla yer tutar. Osmanlı İmparatorluğu Çarlık Rusyası'yla çoğunu kaybettiği 13 savaş yapmıştır. Bu, Türkler'de Rus gücüne karşı saygı uyandırmış, ve en güçsüz zamanlarında bile Rusya'nın toparlanma yetkinliğini kabullenmelerine yolaçmıştır. Daha da önemlisi özellikle Orta Asya ve Kafkasya'da Rus ve Türk siyasi gündemleri çakışmaktadır (aşağıda anlatılacaktır). Sonuç olarak Türkiye diğer NATO üyelerine nazaran, Rus

[32] Bakınız Alan Makovsky, "Turkey's Nationalist Moment," *The Washington Quarterly*, Vol. 22, No. 4 (Autumn 1999), s. 159-166.

gücünü çevrelemeye ve Rusya'yla ters düşmekten kaçınmaya daha fazla isteklidir. Bununla beraber, Türk-Rus ilişkileri bazı belirli konularda sıkıntı verir:

Kıbrıs

Rusların (Rum) Kıbrıs Cumhuriyeti'ne S-300 füzeleri satışı Ankara ile ilişkileri önemli ölçüde zedelemiştir ve Doğu Akdeniz'de önemli bir kriz yaratmıştır. Kriz Kıbrıs'ın füzeleri adaya değil de Girit'e yerleştirme kararından sonra yumuşamıştır. Rusya'nın krizdeki rolü, Türkiye'nin Rusya'nın bölgedeki geniş kapsamlı politik amaçları konusunda endişelerini arttırmıştır.

Kürt Konusu

Rusların Kürt başkaldırısına karşı tutumu değişkendir. Moskova doğrudan Kürtlere destek vermezken Kürt milliyetçi gruplarının Rus topraklarında toplantılar yapmasına izin vermektedir.[33] Suriye'den ihraç edilmesinden sonra, Rusya Türkiye'nin terörist olarak kabul ettiği PKK lideri Abdullah Öcalan'a sığınma hakkı verdi. Bu eylemler Türkiye'nin Rus siyasi amaçları konusunda şüphesini arttırırken, aynı zamanda Moskova'nın PKK'ya daha fazla destek verebileceği korkusuyla Rusya ile zıtlaşmaktan kaçınılmıştır.

[33] Moskova Kasım 1994'de Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) de bir Kürt Örgütleri Konfederasyonu oluşumuna izin vermiştir. Açılış oturumunda, PKK lideri Abdullah Öcalan'ın posterleri tüm salonu kaplamış ve temsilciler delegeleri PKK'ya destek vermeye çağırmıştır. Ekim 1995'te "Sürgündeki Kürt Parlementosu" nun üçüncü toplantısı Rus parlementosu DUMA'ya bağlı bir binada yapılmış ve pekçok DUMA üyesi de toplantıya katılmıştır. Bakınız Malik Müfti, "Daring and Caution in Turkish Foreign Policy," *Middle East Journal*, Vol 52, No.1, (Winter 1998), s. 38.

Avrupa'daki Konvansiyonel Güçler (CFE)

Türkiye, Avrupa'daki Konvansiyonel Güçler antlaşmasına rağmen, Rusya'nın Güney Kafkasya'da güç yığma çabalarından endişelenmektedir. ABD baskısı altında, Ankara Rusya'ya kanatlarda güç indirimi için üç yıl ek süre veren 1996 Viyana toplantısı kararına destek verdi. Buna rağmen Ankara, Moskova'nın bu sınırlamaları daha da azaltma ya da tamamen kaldırma isteğine karşı çıkmaktadır. Bu Türkiye'yi ABD de dahil bazı Batılı müttefikleriyle ters düşmeye itebilir, çünkü bu ülkeler özellikle Stratejik Silahlarda İndirim Görüşmeleri (START) konusunda Rusya'yı işbirliğine çekmek istediklerinden uzlaşmaya daha eğilimli olacaklardır.

Çeçenistan

Çeçenlere karşı Türk ilgisi Rusya ile sürtüşme kaynağıdır. Ancak Çeçenya için izlenen resmî politika temkinlidir. Türkiye Kürt ayrılıkçığıyla ilgili kendi problemleri yüzünden Çeçenler'e açık destek konusunda isteksizdir. Bunun yerine Çeçenistan olayını Rusya'nın bir 'iç meselesi' olarak görme eğilimindedir.[34] Ancak Türk resmî çevrelerince Rusya'nın Çeçenistan'daki isyanları bastırma konusundaki eylemleri tüm Kafkasya'yı -Gürcistan ve Azerbaycan da dahil- kontrol altına alma çabası olarak görüldüğünden, endişe yaratmıştır. Bu türlü bir hareket Rusya'nın askerî varlığını Türkiye sınırına dek getirecek ve Türkiye'nin Kafkasya'da nüfuzunu yayma çabalarını engelleyecektir. Çeçenistan'dan gelen mülteci akınları da Türkiye için sorunlar yaratmaktadır, çünkü ülkeyi binlerce Çeçenli mülteciyi kabul etmek zorunda bırakmaktadır.

[34] Bülent Ecevit Rusya'ya 1999 yılında yaptığı ziyarette Çeçenistan meselesini Rusya'nın iç meselesi olarak nitelendirmiştir. Bu açıklama pekçok Türk tarafından eleştirilmiştir. Rusların Çeçen politikasına karşı Türkiye'nin eleştirileri, Kasım 1999 İstanbul, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü (OSCE) zirvesinde Çeçenistan'la daha az ilgisi olan ülkelerinkinden bile daha zayıf kalamıştır. Bakınız Stephen Kinzer, "Turkey faces Quandry on Relations by Friends," *New York Times*, November 28, 1999

Bu konular üzerine farklı yaklaşımlar Kafkasya ve Orta Asya'da nüfuz sağlamak için girişilen siyasi rekabet ve mücadeleyi daha da şiddetlendirmektedir. Türkiye, kendisi için artan stratejik öneme sahip Kafkasya'da Rusya'nın nüfuz alanını genişletmesini istememektedir. NATO'nun genişlemesi için Türkiye'nin duyduğu isteksizlik nedenlerinden biri de bunun Rusya'nın Kafkasya'daki askerî ağırlığını arttırmasına yol açabileceğidir. Türkiye'nin Moskova ile iyi ilişkileri olmasının ardında güçlü bir ekonomik neden vardır. Rusya Almanya'nın ardından Türkiye'nin birincil ticarî ortağı ve en önemli doğal gaz tedarikçisidir. Ayrıca Rusya ve Türkiye arasında "bavul ticareti" de yapılmaktadır. Bu ticarette düşüş görülse de resmî olmayan Türk ekonomisinin önemli bir parçasıdır. Bu yüzden Rusya ile ilişkileri iyi seviyede tutmakta Ankara'nın büyük bir ekonomik çıkarı vardır.

Türkiye, Karadeniz'deki diğer bölge aktörleriyle de, özellikle Ukrayna ile ilişkilerini güçlendirme çabasındadır. Türkiye ve Ukrayna'nın pekçok konuda ortak çıkarları vardır: Rusya'nın Kafkasya ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nda etkisini arttırmaya çalışması gibi. Özellikle enerji sektöründe ekonomik işbirliği derinleştirilmiştir. Haziran 1997'de iki ülke Akdeniz'de Ceyhan limanı ve Karadeniz'de Samsun limanı arasında bir boru hattı yapımı konusunda anlaşma imzalamıştır. Boru hattı Ukrayna'nın Rus petrolüne olan bağımlılığını azaltacaktır.

Askerî işbirliğinde de ilerleme vardır. Şubat 1998'de Türk Başbakanı Mesut Yılmaz'ın ziyareti sırasında iki ülke arasında enerji ve güvenlik alanlarında işbirliğini geliştirme konusunda görüş birliğine varıldı.[35] Türkiye ve Ukrayna arasındaki bu "stratejik ortaklık" çabaları Karadeniz bölgesi açısından gelecekte önemli bir jeopolitik faktör olabilir. Ancak Türkiye büyük ihtimalle Ukrayna ile ilişkilerini Rusya'yı rahatsız etmeyecek düzeyde tutacaktır.

[35] Turkey end Ukraine Advancing Toward an Extensive Partnership, *Turkish Daily News*, Şubat 17, 1998.

Orta Asya ve Kafkasya

Soğuk Savaş'ın sona ermesi Orta Asya ve Kafkasya'da yeni fırsatlar yaratıp yeni güçlükler doğurmuştur.[36] Eski Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte, önceden de Türk politikasına yakın olan yeni bir "Türk Dünyası" ortaya çıkmıştır. Türkiye bu imkanları değerlendirmekte temkinli davranırken, Orta Asya ve Kafkasya'nın yeniden belirişi Türk politikasına daha önce olmayan yeni bir jeopolitik boyut kazandırmıştır. Bu konunun Türk ulusal çıkarları üzerine, uzun vadedeki muhtemel etkileri düşünüldüğünde bir tartışma konusu oluşmuştur, özellikle de Türkiye'deki İslamcı ya da milliyetçi güçlerin kuvvetlendiği bir dönemde.[37]

Enerji konusu Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya üzerindeki çıkarlarını daha da netleştirmiştir.[38] Hazar bölgesi Türkiye'nin artan enerji ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik önemli bir doğal gaz ve petrol kaynağıdır. Ankara özellikle Hazar petrolünü, Bakü'den Akdeniz kıyısında Ceyhan limanına taşıyacak olan boru hattının yapımı ile ilgilidir. Bu yalnızca Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılamakla kalmayıp aynı zamanda bölgede nüfuzunu arttırmasına da yarayacaktır.

Bakü-Ceyhan boru hattı yapımının yanısıra Türkiye, Türkmenistan ve Türkiye arasında doğal gaz boru hattı yapımı ile de ilgilenmektedir. Bu hat Rusya'dan bağımsız Türkmenistan'ın ilk ihracat hattı olacak ve Türkmenistan'ın enerji bağımsızlığı ile bütünüyle bağımsız bir devlet oluşunu sağlama alacaktır. Türkmenistan-Türkiye boru hattı Bakü-Ceyhan petrol hattına paralel olacak ve Karadeniz altından Türkiye'ye doğal gaz

[36] Daha kapsamlı bir çalışma için bakınız Graham Fuller, *Turkey Faces East: New Orientations Toward the Middle East and Old Soviet Union,* Santa Monica, CA: RAND, R-4234-AF/A, 1992.

[37] Bakınız Ola Tunander, "A New Ottoman Empire?", *Security Dialogue,* Vol. 26, No. 4, s. 413-426

[38] Hazar enerji konusu üzerine daha kapsamlı bir çalışma için bakınız Rosemarie Forsythe, "The Politics of Oil in Caucasus and Central Asia," *Adelphi Paper,* No. 300, London: International Instute for Strategic Studies, May 1996.

taşınmasını sağlayacak olan Rus "Mavi Akım" -kimilerince "Mavi Rüya" olarak adlandırılır- projesine de alternatif oluşturacaktır.[39]

Enerji konusu Rusya ve Türkiye arasındaki tarihî rekabete güçlü bir jeopolitik -ve ekonomik- unsur katmıştır. Rusya Türkiye'yi Orta Asya ve Hazar Bölgesi'nde birincil rakip olarak görmeye başlamıştır. Bazı açılardan 19. yy.'ın "Büyük Oyun"u bu yeni jeopolitik bağlamda yeniden oynanmaya başlamıştır, siyasi nüfuzun göstergeleri olarak yeni oyunda demiryollarının yerini doğal gaz ve petrol boru hatları almıştır.[39]

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından hemen sonra, Türkiye Orta Asya ile bağlantılarını güçlendirme yoluyla bölgede Pan-Türkçü bir toplumun resmî olmayan lideri olma beklentileri içine girmiştir.[40] Türkiye Orta Asya devletlerinin çoğunda kültür merkezleri ve Türk okulları açmıştır, ayrıca binlerce Orta Asyalı öğrenci için teknik yardım ve eğitim imkanı sağlamıştır. Ankara ayrıca Orta Asya'da kültürel nüfuzunu arttırmak için televizyon yayınları yapmaya başlamıştır.

Ancak Türkiye'nin Orta Asya ile bağlarını güçlendirme çabası farklı sonuçlar vermiştir. Türkiye'nin fazlaca başarılı olmayan bu sonucu almasının nedenleri karmaşıktır:

- Birincisi, Türkiye Orta Asya'daki bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelerle olan kültürel ve dilsel yakınlığını fazla abartmıştır.

[39] Bakınız Ariel Cohen, "The 'New Great Game': Pipeline Politics in Eurasia," *Eurasian Studies,* Vol. 3, No. 1 (Spring 1996), s. 2-15. Micheal P.Croissant, "Oil and Russian Imperialism in the Transcaucasus," ibid, s. 16-25 Orta Asya ve Kafkaslar'da 19. yy. mücadelesi için bakınız Peter Hopkirk, *The Great Game,* New York: Kodansha International,1990.

[40] Erken dönemdeki bu Türk politikası için, bakınız Philip Robins, "Between Sentiment and Self-interest: Turkey's Policy Toward Azerbaijan and the Central Asian States," *Middle East Journal,* Vol. 47, No. 4 (Autumn 1993), s. 593-610. Gareth Winrow, Turkey in Post-Soviet Central Asia, London: Royal Institute of International Affairs, 1995; and Richard Sokolsky and Tanya Charlick-Paley, *NATO and Caspian Security: A Mission Too Far?,* Santa Monica, CA: RAND, MR-1074, 1999, s. 40-44.

- İkincisi, Türkiye'nin kendi iç problemleri -özellikle de Kürt ayrılıkçılığı ve Türk siyasetinde İslamcı güçlerin yükselişi ile gelişen sorunlar- bölgeyle fazlaca ilgilenememesine neden olmuştur.

- Üçüncüsü, Türkiye, Suriye ve Irak'tan gelen tehditler, Balkanlar'da istikrarsızlık ve Yunanistan'la ilişkilerin Kıbrıs ve Ege sorunları yüzünden gerginleşmesi gibi daha ağır güvenlik sorunlarıyla meşguldür.

- Dördüncüsü, Türkiye bölgedeki devletlerin ihtiyaç duyduğu büyük çaplı ekonomik yardım ve yatırımı karşılayacak ekonomik imkanlardan yoksundur.

- Beşincisi, Türkiye'nin kültürel boyutta üstünlük ve Orta Asya'da Pan-Türk hareketin lideri olma iddiaları bazı Orta Asya hükümetlerini küstürmüştür. Sovyet yönetiminden henüz kurtulan bu devletler yeni bir denetim altına girmekten kaçınmaktadır.

Bu etkenler Türkiye'nin bölgeye nüfuzunu yakın gelecekte yayması ile ilgili başlangıçtaki iyimser beklentileri zedelemiştir. Türkiye bölgede önemli bir rol oynama arzusundan vazgeçmemiştir. Ancak bunun güçlükler içerdiği ve zaman alacağı bugün daha iyi anlaşılmıştır.

Kafkasya

1990'ların ortasından itibaren Türkiye'nin Orta Asya ile ilişkilerinin hızı yavaşlarken, Ankara kendisi için artan ölçüde stratejik önem atfeden Kafkasya'da konumunu güçlendirmiştir. Gürcistan'la ilişkiler özellikle askerî alanda derinleşmiştir. Mart 1999'da Türkiye ve Gürcistan arasında bir askerî yardım ve işbirliği anlaşması imzalanmıştır.[41] Bu kısıtlı askerî yardım daha çok Gürcistan'ın NATO ve Batı'yla ilişkilerini güçlendirmek için başlattığı çabanın ürünüdür.

[41] 5 yıllık bu anlaşma Kodori ve Gori'de askerî eğitim alanları ve Tiflis dışında bir atış alanı oluşturulmasını öngörür. Bakınız *Jamestown Monitor,* Vol V, No. 45, Mart 5, 1999

Türkiye, Azerbaycan ile de ilişkilerini geliştirmiş ve Yukarı Karabağ konusunda Ermenistan'la mücadelesinde Bakü'ye destek vermiştir. Türkiye enerji sorunlarını çözmekte ve Hazar Bölgesi'nde siyasi ve ekonomik nüfuzunu arttırmakta önemli gördüğü Bakü-Ceyhan boru hattı için Azerbaycan'ın desteğini alma çabasındadır. Hem Gürcistan hem de Azerbaycan Rusya'nın hegemonik arzuları konusunda Türkiye'nin duyduğu endişeleri taşımaktadır. Türkiye (ve ABD'nin) yardımıyla, her iki ülkede son yıllarda Batı yanlısı bir politika benimsenmiş ve NATO ile ilişkiler derinleşmiştir. Gürcistan Başkanı Eduard Shevardnadze Gürcistan'ın beş yıl içerisinde NATO'nun kapısını çalacağına ilişkin öngörüde bulunurken,[42] 1999'da Azerbaycan Dışişleri Bakanı Vilayet Guliev, Azerbaycan'ın NATO'da yer almaya istekli olduğunu beyan etmiştir. Gürcistan ve Azerbaycan birlikleri Türk taburunun parçası olarak Kosova Gücüne (KFOR) katılmışlardır.

Türkiye ve Gürcistan "Güney Kafkasya İstikrar Paktı" oluşturmak için ortak bir girişim başlatmışlardır. Ocak 2000 tarihinde Cumhurbaşkanı Süleymen Demirel'in Tiflis ziyareti sırasında gündeme gelen bu öneri Azerbaycan, Ermenistan, Türkiye, Rusya (muhtemelen İran), ABD, Avrupa Birliği (EU) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü'nü kapsar.[43] Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'ndan bölgenin yeniden yapılanması için yardım istenebilir. Ancak girişim Çeçenistan ve Kuzey Kafkasya'yı kapsamaz.

Pakt bölgede Türkiye'nin rolünü arttırmayı amaçlarken, Batı'nın da bölgede aktör olması proje kapsamındadır. Rusya gibi diğer Batılı aktörleri de projeye dahil ederek Türkiye bölgedeki Batı varlığını haklı gösterirken, Rusya'nın bölgeyi kendi arka bahçesinden çok bir uluslararası işbirliği alanı olarak görmesini sağlamak ister. Öneriye destek veren ülkeler arasında Azerbaycan'ın yanısıra Amerika gibi önemli Batı hükümetleri de vardır.

[42] Bakınız Andrew Jack ve David Stern, "Georgia plans to seek NATO Membership," *Financial Times,* Ekim 25,1999.

[43] Jamestown Monitor, Vol. IV, No.12, Ocak 18, 2000.

Buna rağmen Türkiye'nin nüfuzunu Kafkasya ve Hazar bölgesinde genişletme çabaları önemli engellerle karşılaşır. İlki Rusya'nın bölgedeki varlığı ve amaçlarıdır. Rusya Ermenistan'da büyük bir askerî varlık gösterir, Gürcistan'da dört üsse girişi vardır. İstanbul'da yapılan AGİT (OSCE) zirvesinde (Kasım 18-19, 1999) Rusya, Vaziani ve Gudauta üslerini 2001'e kadar kapatacağını bildirmiştir, Batum ve Akhaltaki'deki diğer iki üssü ise muhafaza edecektir. Çeçenistan'daki çatışmalar Gürcistan'ın stratejik önemini Rusya'nın gözünde arttırmıştır.

Azerbaycan'ın siyasi geleceği belirsizdir. Başkan Haydar Aliyev Azerbaycan'daki farklı grupları birbirine karşı kullanma ve Rusya'nın Azerbaycan'da askerî bölgeler elde etme çabasını engelleme konularında oldukça başarılıdır. Buna karşın Aliyev 77 yaşında olup sağlığı da oldukça kötüdür. Türk resmî çevreleri Aliyev'in ayrılışının içerdeki güç mücadelesini azdırıp Azerbaycan'ın şu anki Batı yanlısı tutumunu zayıflatacağını düşünürler.

Ermenistan'la olan ilişkilerinin kötülüğü, Türkiye'nin Kafkasya'da nüfuzunu arttırması yönünde bir engeldir. Şimdilerde ilişkilerde yumuşamanın küçük göstergeleri belirmektedir. Ancak ilişkilerde gerçek anlamda bir düzelme ancak Yukarı Karabağ sorununun çözümüyle mümkündür. Bu türlü bir çözüm Ermenistan'ın Rusya'ya bağımlılığını azaltacak ve Türk-Ermeni ilişkilerinin iyileşmesi için yeni olasılıklar doğuracaktır.

Türkiye'nin Kafkasya ve Hazar bölgesindeki amaçlarına ulaşması büyük ölçüde Bakü-Ceyhan boru hattının kaderine bağlıdır. Türkiye Kafkaşya ve Orta Asya'da önemli bir rol oynama yolundaki ümitlerini, Orta Asya ve Hazar stratejisinin belkemiği olarak gördüğü, Bakü-Ceyhan boru hattının yapımına bağlar. Buna rağmen, Bakü-Ceyhan boru hattı gecikmeler ve malî sorunlarla karşılaşmaktadır, ne zaman yapılacağı belirsizdir. Hattın diğer hatlara oranla daha pahalı olması, Türkiye'nin malî destek almasını zorlaştırır.

[44] Leyla Boulton, "Deal Close on Financing Bakü-Ceyhan Pipeline," *Financial Times,* Ekim 22, 1999. Leyla Boulton, "Turkey and BP-AMACO step up talks," ibid., Kasım 26, 1999.

Türkiye'nin Bakü-Ceyhan boru hattının yapılması için Batılı petrol şirketlerinde aradığı destek için, BP-Amaco'nun projenin olanaklılığı konusundaki şüphelerini bildirdikten hemen sonra projeyi desteklediklerini beyan ettikleri tarih, Kasım 1999 bir dönüm noktası olmuştur.[44] Çerçeve anlaşması Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan ve Kazakistan tarafından İstanbul'daki AGİT (OSCE) zirvesinde imzalanmıştır.[45] Kazakistan'ın da projeye dahil edilmesi boru hattının ekonomik uygulanabilirliğini arttırmıştır. Ancak Batılı petrol şirketlerinin projenin ticarî uygulanabilirliği konusunda şüpheleri vardır.[46] Bu endişeleri gidermek için Türkiye kendi bölümü için, 1.4 milyar doların üzerindeki maliyet aşımlarını garanti eder. Ancak muhtemelen petrol şirketleri projede yer almadan önce Dünya Bankası gibi bazı uluslararası örgütlerin de garanti vermesini istemektedirler.

Bakü-Ceyhan projesi Orta Doğu'daki siyasi değişikliklerden de etkilenebilir. ABD Hazar petrolünün İran'dan geçmemesi için yoğun bir lobi faaliyeti yürüttü. Buna karşın İran-ABD ilişkilerinde yumuşama, pekçok petrol şirketince de ucuz olduğu için tercih edilen Hazar petrolünün İran üzerinden taşınması olasılığını gündeme getirebilir. Bu da Batılı yatırımcıların Bakü-Ceyhan hattına olan ilgisini büyük ölçüde azaltır.

Balkanlar üzerinden geçecek bir boru hattının yapımı da Bakü-Ceyhan hattının geleceğini etkiler. Temmuz 1999'da ABD Ticaret ve Kalkınma Ajansı (TDA) Bulgaristan'a Balkanlar'da boru hattı fizibilite raporunu hazırlaması için ödenek sağlamıştır. Bu planda, Hazar petrolü tankerlerle Gürcistan'ın Supsa ve Rusya'nın Novorossiysk limanlarından Bulgaristan'a ulaştırılacak, oradan da Makedonya ve Arnavutlık güzergâhından boru hattıyla taşınacaktır. Bu hat Bakü-Ceyhan hattından çok daha ucuzdur.[47]

[45] Stephen Kinzer, "4 Nations in Caspian Sign Oil Pipeline Accord that Favors the West," *New York Times,* 19 Kasım,1999

[46] Jane Perlez, "US Deal on the Caspian Still Faces Problems with the Bottom Line," *New York Times,* Kasım 21, 1999.

[47] Balkan hattının maliyeti 800 milyon-1 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir, Bakü-Ceyhan hattının maliyeti ise 2.4 milyardan 4 milyar dolara değişir.

Orta Doğu

Soğuk Savaş'ın sona erişinden beri Türkiye Orta Doğu'da daha önemli bir aktör haline gelmiştir. Körfez Savaşı Türkiye'nin Orta Doğu'daki varlığı açısından dönüm noktası olmuştur. Danışmanlarının önerilerine rağmen, Cumhurbaşkanı Özal savaşta ABD uçaklarının Türk üslerini kullamasına izin vererek, ABD'den yana taraf olmuştur. Türkiye Irak'a uygulanan ambargoya katılımı esnasında Kerkük-Yumurtalık boru hattını da kapatmıştır.

Özal'ın politikası Türkiye'nin Orta Doğu olaylarına çok fazla karışmaktan kaçındığı geleneksel politikasından önemli bir ayrılışı ifade eder ve özellikle Türk ordusu tarafından güçlü bir muhalefetle karşılaşmıştır.[48] Aynı dönem, 1990'ların yarısında yoğunlaşan Orta Doğu'da Türkiye'nin artan etkinliği sürecine de sahne olmuştur. Bu aktif politika Körfez Savaşı öncesindeki pasif politikayla keskin ayrılıklar taşır.

Irak Türkiye için büyük bir ikilemdir. Türk resmî çevreleri Saddam Hüseyin'i sevmezler ve onu zalim bir diktatör olarak nitelendirirler. Ancak ABD politikası için de ciddi şüpheleri vardır. Saddam'ın ABD tarafından devrilme çabalarının Irak'ı istikrarsızlığa sürükleyebileceği ve bunun da Türkiye sınırında bağımsız bir Kürt devleti oluşumuna yol açabileceğinden korkulmaktadır. Kuzey Irak'ta savaşan Kürt gruplarını uzlaştırma çabasında olan ABD'yi onaylamamaktadırlar.

Ekonomik çıkarlar Türkiye'nin Irak'a karşı politikasını önemli ölçüde etkiler. BM yaptırımları uygulanmadan önce, Irak Türkiye'nin üçüncü büyük ekonomik ortağı ve en büyük petrol tedarikçisiydi. Türkiye bu ticaretin yeniden başlamasını arzular. Bu yüzden de BM yaptırımlarının kaldırılmasını ve Irak'ın ekonomik izolasyonuna son verilmesini ister. Aslında Irak'la (İran'la da) ilgili pekçok konuda Türk politikası ABD'den çok Avrupa'nınkine yakındır.

[48] Genel Kurmay Başkanı Necip Torumtay Özal'ın politikası üzerine istifa etmiştir. Aynı şekilde Dışişleri Bakanı Ali Bozer de.

Türkiye'nin Suriye'yle ilişkileri birçok konu yüzünden zedelenmiştir: Suriye'nin 1939 yılında kolonyel Fransız yetkililerince Türkiye'ye verilen Hatay üzerindeki iddiaları, Suriye'nin Fırat ve Dicle nehirleri su kaynaklarını daha âdil paylaşım talepleri, ve özellikle de Ankara ve Şam arasında gerilimlere neden olan PKK'ya verilen destek. Türkiye'nin İsrail'le yoğunlaşan savunma bağlarının nedenlerinden biri de Suriye'ye PKK desteğini kesmesi için baskı uygulamaktır.

İsrail'le olan bağlantı diplomatik açıdan Türkiye'nin elini zenginleştirmiştir ve Ankara'nın 1998 sonbaharında Suriye'ye verdiği gözdağında oldukça etkili olmuştur. Ekim 1998'de PKK'ya desteğini kesmesi için Suriye'ye yapılan diplomatik çağrılara cevap vermemesi üzerine düşkırıklığına uğrayan Türkiye, eğer Kürt isyancılarına desteğini kesmezse Suriye'ye karşı askerî önlemler alacağını beyan etmiştir.[49] Türk askerî tehdidi ve sonucundaki muhtemel yenilgi karşısında Suriye geri adım atmıştır. Adana'da 20 Ekim 1998 tarihinde imzalanan bir anlaşmaya göre, Suriye hükümeti PKK'ya olan tüm desteğini keseceğini, 1980'lerde sığınmacı olarak kabul edilen PKK lideri Abdullah Öcalan'ı sınır dışı edeceğini ve PKK karşısında Türkiye ile işbirliğini geliştireceğini beyan etmiştir.

Bu tarihten beri Türkiye-Suriye ilişkilerinde gözle görülür bir yumuşama gözlemlenmektedir. Suriye'den yapılan PKK saldırıları durmuş ve temel bir gözlem sistemi kurulmuştur. Ancak Türkiye-Suriye ilişkilerinin tamamıyla normale döndüğünü söylemek için erkendir. Suriye yenilgiyi zafere dönüştürmek yolunda, Türkiye ile olan ilişkilerinde normalleşme için su konusunu öne sürmektedir. Bunun yanısıra Suriye'nin özellikle de kontrolle ilgili maddelerde Adana anlaşmasına sadık kalıp kalmayacağı belirsizdir.

Son on yılda Türkiye-İran ilişkileri iniş ve çıkışlara sahne olmuştur. Türk politika oluşturucuları, özellikle de Türk ordusu, İran rejiminin fundeman-

[49] 1998 Ekim krizinin daha detaylı bir analizi için , Bakınız Mahmut Bali Aykan, "The Turkish-Syrian Crisis of October 1998:A Turkish view," *Middle East Policy*, Vol. VI, No. 4 (Haziran 1999), s. 174-191.

talist niteliği ve uluslararası teröre desteği yüzünden İran'a karşı ihtiyatlı davranmaktadır. İslamcı fundemantalizme karşı Türk ordusunun sıkı önlemleri ise ordunun İran nüfuzu ve Türk iç politikasına etkisi konusundaki hassasiyetini arttırmıştır. Buna rağmen İran topraklarını sığınak olarak kullanan Kürt gerillalarına karşı Türkiye İran'la işbirliğine ihtiyaç duymaktadır. Bu yüzden de Türkiye diğer konuların İran'la ilişkilerine tamamen zarar vermesinden kaçınmaktadır.

Türkiye'nin artan enerji ihtiyacı da, Rusya'dan sonra dünyanın en büyük gaz rezervlerine sahip İran'la ekonomik ilişkileri sürdürmede önemli bir etkendir. 2005 yılında Türkiye'nin yıllık gaz ihtiyacının 8 milyar metreküp 30 milyar metre kübe, 2010 yılı itibariyle de 40 milyar metre kübe ulaşacağı tahmin edilmektedir.[50] Bu yüzden Türkiye açısından İran'la iyi ilişkiler ekonomik açıdan da önemlidir.

İlişkilerde İran doğal gazını Türkiye'ye getirmek için yapılan boru hattının gecikmesiyle sorunlar yaşanmıştır. Tahran kendi tarafındaki gaz boru hattını tamamlamıştır ancak Türkiye geçtiğimiz yıl tamamlanması gereken kendi hattını tamamlayamamıştır, Türk yetkililer hattın 2001'e kadar tamamlanamayacağını söyler. Bu gecikmenin bir nedeni de Türkiye'nin Ağustos 1999 depremi sonrası yaşadığı ekonomik sıkıntılardır. Aslında, Washington'un projeye İran ekonomisini güçlendireceğinden korktuğu için karşı çıkması nedeniyle Ankara yavaş hareket ediyor gözükmektedir.

Ayrıca, Türkiye ve İran Kafkasya ve Orta Asya'da nüfuz sağlamak için rakiptirler. Şimdiye kadar İran izole edildiğinden ve kendi iç sorunlarıyla uğraştığından Ankara avantajlıydı. Ancak ABD-İran ilişkilerinin daha da yakınlaşması Hazar petrolünün İran yoluyla taşınması olasılığını gündeme getirecek ve Tahran'ı Kafkasya ile Orta Asya'da daha güçlü bir rakip haline getirecektir.

[50] Bakınız Cenk Bila, "Trade over Politics," *Turkish Probe,* Kasım 8, 1996.

Türkiye'nin Orta Doğu'daki etkinliğinin en önemli örneği, İsrail'le savunma konusunda işbirliğidir. Bu çabanın göstergesi Şubat ve Ağustos 1996'da Telaviv'de imzalanan iki askerî işbirliği anlaşmasıdır. Her iki anlaşma da ortak hava ve deniz tatbikatlarını, limanlara ulaşımı ve İsrail'e Türk hava sahasında eğitim tatbikatları yapması için izin verilmesini içerir. Aynı zamanda istihbarat değişimini ve teknolojik işbirliğini de öngörür. Yüksek rütbeli askerlerin ziyaretleri de artmıştır.

İsrail'le savunma alanında işbirliği, pekçok Türk tarafından (özellikle ordu) Suriye'ye baskı aracı olarak, ve insan hakları sicili ve Kıbrıs politikası yüzünden Avrupa ve ABD'den almakta sorun yaşadığı gelişmiş askerî teknolojiyi elde etme aracı olarak görülür. Bazı Türkler işbirliğiyle Türkiye'nin Washington'daki İsrail lobisinin nüfuzundan yararlanıp, Capitoll Hill'deki Ermeni ve Rum lobilerine karşı denge sağlayacağını düşünürler.

Türkiye-İsrail savunma işbirliği Orta Doğu dengesinde önemli bir faktör olmuş ve Suriye ile ilişkilerinde Türkiye'ye artı bir güç vermiştir. Buna rağmen Türkiye, İsrail-Suriye barış görüşmelerinin çıkarlarını olumsuz yönde etkileyeceğini düşünmektedir.[51] Bu noktada Türkiye'nin üç isteği vardır: (1) Suriye birliklerinin Türk-Suriye sınırına yerleştirilmesine yol açmayacak bir barış görüşmesi; (2) Suriye PKK'ya desteğini kesmedikçe ABD'nin Suriye'yi terörist ülkeler arasında sayması ve (3) Barış müzakerelerinin Türkiye'nin Suriye'yle olan su konulu müzakerelerine zarar vermemesi.[52] Türk resmî çevreleri Orta Doğu barışının İsrail'in Türkiye'ye olan ilgisini azaltacağını düşünürler. Ancak bu olası görünmemektedir. Ankara ve İsrail arasında savunma alanında işbirliği İsrail için kolaylıkla terk edilemeyecek derecede önemlidir.

Türkiye Ürdün'le de savunma bağlarını oldukça güçlendirmiştir. Türkiye'nin Ürdün'le de İsrail'le 1984'de yapılana benzer bir askerî işbirliği

[51] Burak Ege Beğdil ve Ümit Enginsoy, "Turkey Uneasy with Israeli-Syrian Talks," *Defense News,* Ocak 10, 2000. Bakınız Alan Makovsky, "Syrian-Israeli Negotiations with Turkey," *Peacewatch,* Aralık 17, 1999

[52] Bakınız Haran Kazaz,"Water Talks Get Muddy," *Turkish Daily News,* Ocak 15, 2000.

anlaşması vardır. İşbirliği ancak 1990'ların ikinci yarısında derinleşmiştir. 1996'nın sonlarına doğru Türkiye ve Ürdün kış ve çöl koşullarında pilotlarının ikili eğitimi üzerine anlaşmaya vardılar. Türkiye Ürdün'e savunma sanayisini güçlendirme konusunda yardım edeceğini de beyan etti.[53] Bu askerî işbirliği düşük seviyede kalsa da bazı Arap hükümetlerini, Ürdün'ün Türkiye ve İsrail'le stratejik işbirliğine çekildiğine dair korkuları yüzünden endişelendirdi.

Bu gelişmeler Türkiye'nin Orta Doğu'da izlemeye başladığı aktif politikanın göstergesidir. Buna rağmen Türkiye'nin Orta Doğu'daki etkisini genişletme becerisi üzerinde önemli kısıtlamalar vardır. İlki, Arap dünyası Türkiye'ye emperyal geçmişi yüzünden güven duymamaktadır. Ayrıca Türkiye'nin laikliğe olan bağlılığı ve Washington'la kurduğu yakın ilişkiler pekçok Arap ülkesi tarafından şüpheyle karşılanmaktadır.[54] Son olarak İsrail'le giderek artan stratejik işbirliği Arap dünyasıyla yakınlaşma yolunda önemli bir engeldir.

Balkanlar

Türkiye Balkanlar'da da 1989'dan bu yana daha aktif bir politika izlemeye başlamıştır. Tarihsel açıdan Türkiye'nin Balkanlar'la güçlü bir bağı vardır. 14. yy.'dan 19. yy. sonuna dek Osmanlı İmparatorluğu Balkanlar'ı egemenlik altında tutuyordu.[55]

[53] Lale Saiibrahimoğlu, "Turkey, Jordan Unlock Pilot Training Exercise," *Jane's Defense Weekly,* Kasım 20, 1996.

[54] İslamî dayanışmanın sınırları o dönemki Başbakan Erbakan'ın (İslamî Refah Partisi lideri) Ekim 1996'da Libya'ya yaptığı ziyaret sırasında ortaya çıkmıştır. Libya lideri Muammer-Kaddafi'nin Türkiye'yi İsrail'le ve NATO'yla kurduğu yakın ilişkiler yüzünden kınaması ve bağımsız bir Kürt devleti çağrısında bulunması Erbakan'ı afallatmıştır. Bakınız Stephen Kinzer, "Tirade by Qaddafi stuns Turkey's premier," *New York Times,* Ekim 9, 1996.

[55] Balkanlar'da Osmanlı yönetiminin etkisiyle ilgili daha kapsamlı bir çalışma için bakınız Maria Todorava, "*The Ottoman Legacy in the Balkans,*" L. Carl Brown, "*Imperial legacy, The Ottoman Imprint on the Balkans and Middle East*", New York: Columbia University Press, 1996, s. 45-47.

Buna rağmen Osmanlılar Balkanlar'dan zamanla çekilmek zorunda kaldı. Yunanistan Osmanlı egemenliğinden 1832 yılında kurtuldu. Romanya ve Bulgaristan 1878'de bağımsızlıklarına kavuştu. Yine 1878'de Bosna-Hersek Avusturya-Macaristan imparatorluğu yönetimine geçti ve Avusturya-Macaristan tarafından 1908 yılında resmî olarak ilhak edildi. Arnavutluk ve Makedonya ise 1912'de Birinci Balkan Savaşı'nın sonucunda devredildi.

1923'de Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla, Türkiye'nin Balkanlar'daki varlığı tamamiyle sona erdi. İki dünya savaşı arası dönemde Türkiye dört Balkan Konferansı'na katılırken, birincil öncelik yeni Türk devletinin iç dönüşümüne verildi. İkinci Dünya Savaşı sonrası, Türkiye'nin birincil dış politika amacı Batı'yla özellikle NATO ve ABD ile ilişkileri güçlendirmekti. Türkiye bazı Balkan ülkeleriyle ikili ilişkilerini geliştirmeye çalışırken, bütününde Balkanlar ikincil sırada kaldı.

Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Balkanlar Türkiye için tekrar önem kazandı. Özellikle askerî alanda Arnavutluk'la ilişkiler güçlendirildi. Temmuz 1992'de iki ülke askerî işbirliği üzerine bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşma, Türkiye'nin Arnavut ordusunu modernize etmesi ve yetkililerine eğitim vermesini içerir.[56]

Makedonya'yla da ilişkiler güçlendirilmiştir. Türkiye Bulgaristan'dan sonra Makedonya'yı tanıyan ilk ülkedir. Türkiye Makedonya silahlı kuvvetlerinin modernize olmasına yardım etmektedir. Temmuz 1995'te iki ülke, askerî uzmanların değişimini ve ortak harekatı öngören bir askerî işbirliği anlaşması imzalamıştır. Türkiye Amerikan yapımı F-5'lerinin % 20'sini Makedonya'ya yardım çerçevesinde verecektir.[57]

[56] Bakınız Louis Zanga, "Albenia and Turkey Forge Closer Ties," *RFE/RL Research Report,* Mart 12, 1993, s. 30-33

[57] Ümit Enginsoy,"Turkey to give F-5s to Macedonia," *Defense News,* Temmuz 13, 1998.

Ancak en önemli gelişme Bulgaristan'la ilişkilerdeki iyileşmedir. Soğuk Savaş süresince Ankara ve Sofya arasındaki ilişkiler gergindi, özellikle de Bulgaristan'ın nüfusun % 10'unu oluşturan Türk azınlığa uyguladığı baskı yüzünden. İlişkiler Bulgaristan'ın 300.000 Türk'ü göçe zorlaması ve mallarına el koymasıyla 1989 yılında oldukça kötüleşti.

Buna rağmen ilişkiler Kasım 1989'da Sofya'da komünist rejimin yıkılması sonrası önemli ölçüde iyileşti. Türk azınlığın hakları ve malları geri verildi ve 1989'da göç ettirilen 320.000'den fazla Türk geri döndü. Ayrıca tehdit algılamalarını azaltan ve karşılıklı anlayışın geliştirilmesine katkıda bulunan güven inşası üzerine pekçok anlaşma yapılmıştır. Aslında, Türk-Bulgar ilişkileri bugün İkinci Dünya Savaşı'ndan beri bulunduğu en iyi konumdadır.

Türkiye'nin Balkanlar'daki etkin politikası, Türkiye'nin Yunanistan'ın kuzey sınırında müslüman bölge oluşturmaya çalıştığı korkusuyla Yunanistan'ı endişelendirmiştir.[58] Ancak Türkiye'nin Balkanlar politikası aslında ihtiyatlı olmuştur. Türkiye bazılarının korktuğu gibi müslüman kartını oynamaya çalışmamış ya da bölgede tek başına askerî eylemde bulunma eğilimi olmamıştır. Tam tersine Türkiye güvenilir bir NATO müttefiki olduğunu göstermeye çalışmıştır. Bosna'daki askerî operasyonlarda hem yürütme gücü (IFOR) hem de istikrar gücünde (SFOR) yeralmıştır. Alba Operasyonu'na (İtalya tarafından Arnavutluk'ta yürütülen barışı koruma operasyonu) birliklerin % 10'u oranında katkıda bulunmuş ve Kosova'da Müttefik Operasyonu için üsler ve hava gücü sağlamıştır.

Türkiye Balkanlar'da çok uluslu bir barış gücü oluşturulmasına da öncülük etmiştir. (Güneydoğu Avrupa Tugay'ı ya da SEEBRIG). Çok uluslu gücün (Türkiye, Yunanistan, İtalya, Romanya, Bulgaristan, Makedonya ve Arnavutluktan oluşur) merkezi Plovdiv, Bulgaristan'dır. Bu gücün etkin hale gelmesi için zaman gerekliyse de, çok uluslu işbirliği bölgesel güven ve

[58] Bakınız Yannis Valikanis, *"Greece's Balkan Policy and the Macedonian Issue,"* Ebenhausen: Stiftung Wissenshaft und Politik, SWIP-2746, Nisan 1992.

işbirliği oluşumuna katkıda bulunacaktır. Aslında uzun vadede bu en önemli işlevi olabilir.

Kısacası, Türkiye Balkanlar'da etkin bir politika izlerken, bu politika daha çok Batı politikasını takip eder. Bu Kosova için de geçerlidir. Arnavutluk'la güçlü tarihî, dinî ve kültürel bağları olmasına karşın Türkiye'nin Kosova'ya yaklaşımı Batı politikası doğrultusundadır. Diğer NATO üyeleri gibi Ankara da Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünden yanadır ve kısmen Kürt sorunundan dolayı Kosova için siyasi özerklik -bağımsızlık değil- ister. Türkiye buradaki yoğun Türk azınlık varlığından dolayı (çoğu Priştina'da olmak üzere 30.000 ila 40.000 kadar) Kosova'ya özel ilgi duymaktadır. Türk azınlık, kültürel kimliğini koruma ve kendi okullarına sahip olma yolunda destek almak için Ankara'ya başvurmuştur. Buna rağmen, bu başvurular hükümet için bir ikilem oluşturmaktadır. Türk hükümeti Türkiye'deki Kürtlere haklarını vermek istemezken Kosova'daki Türk azınlık için bunu talep edemez. Bu yüzden Türkiye azınlık konusunu Balkanlar'da çok yoğun şekilde gündeme getirmek istememektedir.

Avrupa ile İlişkiler

Türkiye'nin diğer alanlarda stratejik ufukları genişlerken, son on yılda Avrupa ile ilişkileri güçleşmiştir. Soğuk Savaş sırasında Türkiye Batı güvenlik sisteminin önemli bir parçası olarak görülmüştür. Bir NATO üyesi olarak, olası bir Sovyet işgali sırasında Avrupa için önemli bir istihkam olarak hizmet vermiştir. Türkiye'nin NATO üyeliği Türkiye'nin Batılı kimliğini güçlendirmiş ve 19. yy.'da Osmanlılar'la başlayan Türkiye'nin modernleşme sürecini hızlandırmıştır.

Türkiye AB ile ilişkilerini NATO'yla ilişkilerinin doğal bir tamamlayıcısı olarak görmüştür. 1963 Ankara anlaşmasıyla Türkiye gelecekte tam üyelik beklentisi içinde, AB'ye ortak üye olmuştur. Türkiye'nin AB ile bağları Türkiye ve AB arasında Gümrük Birliği oluşturulmasını öngören 1970 Katma Protokolüyle güçlenmiştir. Buna rağmen AB ile ilişkiler her zaman daha

geniş bir siyasi bağlamda değerlendirilmiştir- Türk toplumunu Batılılaştırma ve Atatürk'ün devrimini tamamlama sürecinin bir parçası olarak.

Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesi Türkiye'nin üyelik bağlamını önemli ölçüde değiştirmiştir. Duvarın yıkılmasından önce, AB ile sorunlar genellikle ekonomikti. Ancak sonrasında, sorunlar AB'nin siyasi, kültürel ve sosyal etkenlere verdiği artan önemle birlikte çoğaldı. Gülnur Aybet'in belirttiği gibi, "Avrupa'nın bölünmüşlüğü ortadan kalkınca -doğu ve batı- yalnızca Avrupa güvenlik parametreleri değil aynı zamanda Avrupa kültürü de yeniden tanımlanıyor ve tarihî, kültürel ve dinî koşullarla ilintilendiriliyor."[59]

1989'dan bu yana Avrupa'nın yeniden tanımlanması Türkiye'nin farklılığını belirginleştirdi. Çoğu Avrupalı, Türkiye'nin bütünüyle Avrupa'nın bir parçası olduğuna asla ikna olmamıştı. Soğuk Savaş süresince Türkiye'nin "Avrupalılığı" konusundaki endişeler daha geniş kapsamlı stratejik endişelerden dolayı fazla öne çıkmamıştı. Ancak Soğuk Savaş'ın sonu ve daha sıkı bir siyasi ve kültürel birlik oluşturma çabaları ile birlikte bu diğer sosyal ve kültürel endişeler gündeme gelmiştir. Hollanda Dışişleri Bakanı Hans Van Mierlo'nun 1997'de üstü kapalı belirttiği gibi: "Büyük bir Müslüman devlet sorunu vardır. Avrupa'da bunu istiyor muyuz? Bu, cevabı verilmeyen bir sorudur."[60]

Türkiye'nin Yunanistan'la sorunları ve insan hakları sicili AB üyelik adaylığı yolundaki engellerdir. Diğer üyeler Türkiye'nin üyeliği konusunda kendi derin endişelerini gizlemek için Yunanistan'ı mazeret olarak kullanırlar. Yunanistan Türkiye'nin üyeliğine şiddetle karşı çıkmaya devam ettikçe, Avrupalılar Yunanistan'ın arkasına saklanıp, Türklerin öfkesini Yunanistan'a yöneltmesini izleyeceklerdir.

[59] Gülnur Aybet, "Turkey and European Institutions," *The International Spectator,* Vol. XXXIV, No. 1 (Ocak/Mart 1999), s. 107.

[60] Stephen Kinzer'den alıntılanmıştır,"Turkey Finds European Door Slow to Open," *New York Times,* Şubat 23, 1997.

1997 Lüksemburg zirvesinde AB'nin Türkiye'yi muhtemel aday ülkeler listesine sokmama hatası Ankara'nın AB ile ilişkilerini dondurmasına ve ilişkilerin oldukça kötüleşmesine yol açmıştır. Ancak 1999 başından itibaren ilişkiler yavaş da olsa gelişmeye başlamıştır. Aralık 1999'daki Helsinki zirvesinde, AB'nin Türkiye'yi resmî aday olarak göstermesi Ankara'nın en önemli dış politika amacına ulaşması yolunda merhaledir.

Özellikle iki faktör AB'nin yaklaşımlarını değiştirmiştir. İlki Almanya'daki hükümet değişimidir. AB üyeliği için Türkiye'nin adaylığına en fazla muhalefet eden Kohl hükümetiydi. Buna rağmen Şansölye Gerhard Schröder liderliğinde SDP-Yeşiller koalisyonu Türkiye'nin adaylığı için daha esnek bir yaklaşım benimsemiştir.

İkinci önemli etken Yunanistan'ın yaklaşımındaki değişimdir. Eylül başlarında Yunanistan'ın uzun süredir veto ettiği Türkiye'ye AB malî yardımı, vetonun kalkmasıyla kabul edilmiş ve Yunanistan'ın üyelik için Türkiye'nin adaylığına ilişkin itirazları yumuşamıştır.[61] Yunanistan'ın yaklaşımının yumuşaması Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı değişen daha geniş çaplı politikasının parçasıdır ve Yunan-Türk yakınlaşmasını hızlandırmaktadır.

AB'nin Türkiye'nin adaylığını kabul etmesi Türkiye'nin AB ile olan sorunlarını hiçbir şekilde ortadan kaldırmaz. Türkiye yerine getirilmesi uzun zaman alacak Kopenhag kriterlerini karşılamadıkça -insan hakları performansındaki gelişmeyi de içerir- üyelik müzakereleri tam anlamıyla başlatılmayacaktır. Buna rağmen AB'nin kararı önemli bir politik-psikolojik engeli ortadan kaldırır ve Türkiye'nin AB ile ilişkilerini daha olumlu bir düzleme oturtur. Bu, üyelikle ilgili bazı teknik konuların çözümünü kolaylaştırır. Bu karar Türkiye'nin üyelikten reddiyle üyelik ümitlerinin hayal olduğunu ve ülkenin selametinin İslam dünyasıyla yakın ilişkiler kurmakta

[61] Peter Norbert ve Leyla Boulton, "Greece Supports EU and Package for Turkey," *Financial Times,* Eylül 6, 1999. "In a Shift Greece Backs Turkey as EU Member," *International Herald Tribune,* Eylül 6, 1999.

yattığını iddia eden İslamcıların görüşlerini de zayıflatmıştır. Son olarak, karar Yunanistan ve Türkiye arasındaki uzlaşma olasılığını arttırır. Yunanistan'ın Türkiye'nin adaylığına karşı çıkması ikili ilişkilerde çok rahatsız edici bir unsurdu. Bu engel kaldırıldığından Türk-Yunan ilişkilerinde iyileşme şansı daha çok artmıştır. Uzun vadede Türk-Yunan ilişkilerinde iyileşme Kıbrıs sorunun çözümünde de olumlu bir etki yaratacaktır.

NATO VE ESDI (Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği)

Aynı dönemde Avrupa'nın ayrı bir Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği yaratma çabası Türkiye için yeni sorunlar doğurmuştur. ESDI Türkiye açısından Türkiye AB üyesi olmadığından sorunludur. Çünkü Türkiye AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (CFSP)nın güvenlik ve savunma boyutları ve BAB'ın rolüne doğrudan etkisi olacak AB karar mekanizmasının dışında kalacaktır. Bu sorun eğer BAB, planlandığı gibi AB içerisine alınırsa daha da katmerlenecektir. Eğer BAB Konseyi -Türkiye ortak üye statüsündedir- AB Konseyine dahil olursa, Türkiye AB'nin savunmayla ilgili herhangi bir kararına giderek uzak kalacağından korkmaktadır.

Bu endişeler Türkiye'nin gözünde NATO'nun önemini pekiştirmiştir. NATO Türkiye'nin güvenlik çıkarlarını sağlama alması için en önemli çok-boyutlu aracı sağlar. Bu yüzden Ankara NATO'nun rolünün zayıflatılıp, savunma konusunda planlama ve karar alma mekanizmasının AB tarafından yürütülmesine karşıdır. Ayrıca Türkiye AB üyesi olmayan NATO müttefiklerinin de planlama ve karar alma aşamalarına dahil olmasında ısrarlıdır.

NATO'nun kendi evrim süreci de Ankara'nın müttefiklerle ilişkilerinde sorunlar yaratabilir. Türkiye, sınırlarına yönelik ciddi tehditle karşılaşan tek ülkedir (Irak ve Suriye'den). Ankara bu yüzden, İttifak'ın kolektif güvenlik (Madde 5) üzerine geleneksel vurgusunun zayıflamasını istememektedir ve İttifak'ın "yeni misyonlar" ve 5. madde kapsamı dışındaki ihtimallere yaptığı vurgudan dolayı rahatsızdır.

Başlangıçta, Türkiye'nin NATO'nun genişlemesine ilişkin -bunun Rusya'yı cesaretlendirip, Kafkasya'da askeri varlığını arttıracağından dolayı-

çekinceleri vardı.[62] Türkiye sonunda İttifak'ın Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin katılımıyla genişlemesini kabul etmiştir. Ankara Balkanlar üzerinde de durmakta ve ikinci bir genişleme esnasında Bulgaristan ve Romanya'nın katılımını desteklemektedir.

Türkiye'nin Orta Doğu'da giderek artan etkinliği de NATO'yla sorunlara yol açmaktadır. Çoğu müttefik NATO'nun görev kapsamının genişletilmesine karşıdır ve İttifak'ın yalnızca Avrupa-Atlantik bölgesindeki güvenlik tehditleri üzerine yoğunlaşmasını istemektedir. Bazı müttefikler, Irak ya da Suriye gibi Orta Doğu komşularından biriyle sorun yaşadığında Türkiye'ye yardım konusunda duraksayabilir.[63] Ancak böyle bir durumda NATO'nun Türkiye'nin yardımına gelmemesi hatası ilişkilerde büyük bir krize neden olabilir hatta Türkiye'yi İttifak'tan çekilme yönünde karar almaya itebilir.

Yunanistan ve Kıbrıs

Türk-Yunan çekişmesi Doğu Akdeniz'de büyük bir istikrarsızlık kaynağı ve Yunanistan ile Türkiye'nin NATO'daki müttefikleri için de önemli bir sorundur. Ocak 1996'da iki ülke Imia/Kardak kayalıkları yüzünden savaşın eşiğine gelmiştir.[64] Ancak son dakikada yüksek düzeyde ABD müdahalesi olası bir savaşı önlemiştir. Bununla beraber krizin başlangıç safhalarında iki

---

62 Türkiye'nin endişeleriyle ilgili daha kapsamlı bir çalışma için bakınız, Ali L. Karaosmanoğlu, "NATO Enlargement and the South," *Security Dialogue,* Vol. 3, No. 2 (Haziran 1999), s. 213-224

63 Körfez Krizi sırasında Türkiye'nin hareketli hava güçlerinin kuvvetlendirilmesi yönündeki talebinin Almanya tarafından tereddütle karşılanması. Çoğu Alman için Irak'ın Türkiye'ye olası bir saldırısını engellemek NATO'nun görevi değildir. Öte yandan çoğu Türk'e göre Almanya'nın tereddütlü yaklaşımı Washington Antlaşması'nın 5.maddesinin (kolektif güvenlik) geçerliliğinin sorgulanmasına neden olup, NATO'ya üye olmanın yararları üzerine kuşkular doğurmuştur. Bakınız Ian O. Lesser, *"Bridge or Barrier: Turkey and the West after the Cold War"*, Santa Monica, CA: RAND, R-4204-AF-A, 1992, S. 14-15.

64 Imia kayalığın Yunanca, Kardak ise Türkçe adıdır.

ülkenin hava güçleri, krizin kontrolden çıkıp silahlı çatışmaya dönüşmesine yolaçabileceğine aldırmadan "it dalaşına" başlamıştı.[65]

Ancak, son zamanlarda Türk-Yunan ilişkileri yumuşamaya başlamıştır. Temmuz 1999'da iki ülke ticaret, çevre ve turizm gibi hassas olmayan konularda bir diyalog başlatmıştır. Bu diyalog 17 Ağustos'ta Türkiye'de ve Eylül'de Yunanistan'da olan depremlerle hız kazanmıştır. 1999 Aralık ayı Helsinki zirvesinde Yunanistan'ın Türkiye'nin AB adaylığını desteklemesi ve Ocak 2000'de Yunan Dışişleri Bakanı George Papandreou'nun Türkiye ziyaretiyle -yaklaşık kırk yıldır ilk defa bir Yunan Dışişleri bakanı Türkiye'yi ziyaret etmiştir- devam etmiştir. Bugüne kadar diyalog ticaret ve turizm gibi tartışmalı olmayan konularla sınırlıydı. Ancak bu görüşmelerin başarısı Ege'de daha hassas konularda diyaloğun gelişmesine yol açacaktır. Türkiye Yunanistan'ın uzun süredir isteği olan kıta sahanlığı meselesini Uluslararası Adalet Divanı'na götürebileceğini beyan etmiştir. Bu Türkiye'nin politikasında önemli bir değişimdir ve sonunda kıta sahanlığı meselesinin bütünüyle çözülmesini sağlayabilir.

Kıbrıs ilişkilerde diğer bir sorunlu meseledir. Ancak Türkiye'nin AB üyeliği adaylığına kabulü ve Türk-Yunan ilişkilerindeki gelişmeler Kıbrıs denklemine yeni bir dinamik kazandırmıştır ve bu sonunda meselenin çözümüne katkıda bulunabilir. Türkiye artık Kıbrıs'ta çözüm için daha isteklidir. Kıbrıs sorunun çözümü Türk-Yunan ilişkilerinin yumuşamasına hız kazandırmakla kalmayıp, Türkiye'nin AB adaylığı yönünde önemli bir engeli de ortadan kaldıracaktır.

Buna rağmen, Kıbrıs konusunda büyük bir gelişme olması yakın gelecek için mümkün gözükmemektedir. Kıbrıs Türk toplumunda Kıbrıs konusunda

[65] Ekim 1997'de iki Türk uçağı Kıbrıs Rum hava sahasını ihlal ettikten sonra Yunanistan güçleri alarma geçmiştir. Birkaç hafta sonra, Türk-Yunan savaş gemileri Ege'de bir Türk deniz tatbikatı sırasında çarpışmışlardır. Her iki olayda da ciddi bir zarar oluşmamış ve ciddi bir çatışmadan kaçınılmıştır, ancak olaylar kontrolden çıkabilecek ve iki ülke arasında muhtemel bir silahlı çatışmaya yol açabilecek durumların tehlikesini vurgulamaktadır.

daha uzlaşmacı partiler desteklerini yitirdiler ve bugün yıllar önce olduklarından daha güçsüzler. Ayrıca Ankara'nın Kıbrıs Türk toplumu lideri Rauf Denktaş'a uzlaşma yönünde baskı yapması beklenmiyor. Denktaş 1999 Aralık ayında UN -destekli "yakınlaşma görüşmelerine" kaldığı yerden devam etmeye razı olmuştur.[66] Ancak Denktaş'ın Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'nin eşit ve bağımsız bir devlet olduğu yönündeki ısrarından vazgeçmesi beklenmiyor.- Kıbrıs Rumları düşünüldüğünde başlangıç yönünde adım atılmasını engelleyici.

Bununla beraber Türkiye'nin ve Kıbrıs Türkleri'nin, Kıbrıs Rumları'nın önerdiği şekilde adanın silahdan arındırılmasını kabul edeceği şüphelidir. Türk askerî varlığı, hem Türkiye hem de Kıbrıs Türkleri açısından Kıbrıs Türk toplumunun güvenliğinin garantisi olarak görülmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, Türkiye giderek artan şekilde bu varlığını kendi güvenliğiyle de ilgili görmektedir. Bu, Türkiye'nin Ege'de Yunanistan karşısındaki güçsüzlüğünü telafi eder. Bu yüzden Ankara'nın bu varlığın önemli ölçüde azaltılmasına yol açacak anlaşmalara karşı çıkması muhtemeldir.

Ancak pekçok faktör orta vadede ilerleme sağlanmasına katkıda bulunacaktır. Örneğin Ege'de belirgin anlaşmazlıkları çözen bir Türk-Yunan yakınlaşması iki ülkenin Kıbrıs'ta çözüme ulaşmasına yardımcı olacaktır. Bununla beraber Yunanistan'la gerçek bir uzlaşma sağlandığında, Türkiye Kıbrıs'ta büyük bir askerî varlık bulundurma zorunluluğunu daha az hissedecektir.

AB'nin Kıbrıs'a yaklaşımı da nihai çözüm için önemli bir etken olacaktır. Eylül 1999'daki Helsinki zirvesinde AB Kıbrıs sorunun çözümünün (Rum) Kıbrıs Cumhuriyeti'nin üyeliğe kabulünde bir önkoşul olmadığını belirtmiştir. Bu sebeple, Kıbrıs konusunda bir çözüme varılmasa bile AB Kıbrıs Rum kesimini üyeliğe kabul edebilir. Türk bakış açısından Kıbrıs Rum kesiminin üyeliği Türkiye'nin AB'ye kabulünde bir başka muhtemel veto oluştura-

[66] Ağustos 1997'de bozulan yakınlık görüşmeleri toplumlararası görüşmelerin yeniden başlaması için planlanmıştır.

cağından oldukça olumsuzdur. Bunu önlemek için Türkiye çözümü kolaylaştırıcı tavizlerde bulunmaya istekli olabilir.

Amerika'yla İlişkiler

ABD'yle yakın ilişkiler Türkiye için her zaman önemli olmuştur. Soğuk Savaş süresince, ABD Türk güvenliğinin temel garantörüydü. Türk-Amerikan ilişkileri o günden bu güne önemli ölçüde değişirken,[68] ABD ile yakın ilişkiler Türk dış politikasının önemli bir köşe taşını oluşturmaya devam etmiştir. Buna rağmen Türk-Amerikan ilişkilerinin odak noktası Soğuk Savaş'ın bitmesiyle değişmiştir. Soğuk Savaş süresince Türk-Amerikan güvenliğinin en büyük amacı Sovyetler Birliği muhtemel tehdidini caydırmaktı. Bugün, aksine, Türk-Amerikan güvenlik işbirliği birincil olarak Orta Doğu, Hazar Bölgesi ve Balkanlar üzerinedir. Bu değişim Türk-Amerikan ilişkilerine Soğuk Savaş boyunca olmayan yeni bir stratejik boyut kazandırmıştır.

Aynı dönemde Türkiye-Avrupa ilişkilerinin kötüleşmesi, ABD ile güçlü ilişkiler kurulmasının önemini arttırmıştır. ABD pekçok Türk tarafından Türkiye'nin güvenlik endişelerini Avrupa'dan daha fazla destekleyici olarak görülür. ABD Türkiye'nin AB üyelik adaylığını fazlasıyla desteklemektedir ve Ankara'nın Bakü-Ceyhan hattı yapım çabalarına güçlü siyasi destek vermektedir. Washington Türkiye'nin PKK'ya karşı mücadelesinde de genellikle Kürt konusunda Türkiye'ye eleştirel yaklaşan Avrupa'dan daha destekleyicidir.

---

67 Temmuz 1999'da Türk müdahalesinin 25. yıldönümünde yaptığı konuşmada Türk Başbakanı Ecevit bunu şöyle vurgulamıştır: "Türkiye Kıbrıs'ın güvenliğinin garantisi olmaya devam ettiği sürece, Kıbrıs Türk güvenliğinin garantisi olacaktır." Bakınız "Turkey and KKTC not Moving an inch from Cyprus Policy," *Turkish Probe*, Temmuz 25, 1999.

68 Bu değişimlerle ilgili daha kapsamlı bir çalışma için bakınız George S. Harris, *"Troubled Alliance: Turkish-American Problems in Historical Perspective 1945-1971,"* Washington, DC:AEI-Hoover Policy Studies, 1972. Daha yakın tarihli bir analiz için bakınız, Lesser, *Bridge or Barrier: Turkey and the West after the Cold War.*

Bu destek Ankara tarafından takdirle karşılanmış ve Türk-Amerikan ilişkilerinin geçtiğimiz yıllarda daha da yakınlaşmasına katkıda bulunmuştur. İşbirliği özellikle Hazar Havzası'nda daha derindir. Her iki ülkenin de çıkarları, Hazar bölgesindeki devletlerin bağımsızlığını ve egemenliğini desteklemekte, Moskova'ın buradaki etkisini sınırlandırmakta ve bölgenin enerji kaynaklarını geliştirmekte ortaktır. ABD, Türkiye'nin Bakü-Ceyhan boru hattının yapımı konusundaki çabalarını güçlü şekilde desteklemektedir ve Azerbaycan Hükümeti ile Batılı petrol şirketlerinin desteğini alması için Türkiye ile işbirliği içinde çalışmaktadır.

Ankara ve Washington Balkanlar'da da yakın işbirliğinde bulunmuştur. Türkiye ABD tarafından yürütülen "eğit ve donat" programında Bosna'daki Müslüman ordunun eğitiminde önemli rol oynamıştır. Ankara Kosova çatışması sırasında da pek çok üssünü ABD ve NATO'nun kullanımına sunmuştur. Bu çabalar ABD-Türkiye ilişkilerinin güçlenmesine önemli katkılarda bulunmuş ve ABD'nin gözünde Türkiye'nin stratejik öneminin artmasını sağlamıştır.

İkili ilişkilerin derinleşmesinin bir yan sonucu da Türkiye ile ilişkilerin Türk-Yunan ilişkileri bağlamından kurtulması olmuştur. Bu ABD'nin Türkiye ile ilişkilerini kendi değerlerine göre yürütmesine olanak vermiştir. Aynı zamanda ABD, Türk-Yunan ilişkilerindeki son dönemlerdeki yumuşamada perde arkasında önemli rol oynamıştır.

Buna rağmen Türk-Amerikan ilişkileri sorunsuz değildir. İnsan hakları ve Kürt konusu özellikle Amerikan Kongresi yüzünden önemli bir sürtüşme kaynağı haline gelmektedir. Örneğin, 1994'de Kongre insan hakları sorunları yüzünden teslimatı engellediğinde, Türkiye -ödemesini yaptığı- 10 Kobra helikopterinin alımını iptal etmiştir. Daha yakın dönemden bir örnek, 3 firkateynin teslimatının Kongre'nin Türkiye'nin insan hakları sicili ile ilgili endişeleri yüzünden ertelenmesi olmuştur. Ancak daha sonra Clinton yönetimi teslimatın yerine getirilmesini sağlamıştır.

İnsan hakları konusunun giderek güvenlik ilişkilerinin içine dahil edilmesi, Ankara'da rahatsızlık uyandırmakta ve Türkiye'nin savunma alımlarını

çeşitlendirmesine yol açmaktadır. Ankara'nın İsrail'le savunma konulu ilişkilerini güçlendirme çabasının bir başka sebebi, insan hakları nedeniyle Avrupa ve ABD ile savunma alımı alanında karşılaşılan güçlüklerdir. Aynı zamanda Türkiye (ve Yunanistan'a) askerî yardımların yavaş yavaş kesilmesi kararı, Washington'ın Türk politikasını etkileme yeteneğini azaltmıştır.

Ankara ve Washington arasında Orta Doğu'daki önemli bölgesel sorunlarla ilgili güçlü görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Ankara Irak'la daha fazla yakınlaşmadan yana eğilim göstermektedir -özellikle ekonomik anlamda-. Amerika ise Bağdat'ı çevrelemekten ve izole etmekten yanadır. Türkiye ayrıca Washington'ın Saddam'ı devirme çabalarının, Türkiye'nin Kürt ayrılıkçılığına karşı iç mücadelesini azdıracak Türk sınırında fiilî bir Kürt devleti oluşumuna yol açmasından kaygılanmaktadır. Bu yüzden Türkiye ABD'nin Kuzey Irak'taki uçuşa kapalı bölgeleri gözlemlemesine yardımcı olan İncirlik üssünün ve diğer üslerin kullanımını sınırlandırmıştır.

İran konusunda da Türk ve Amerikan görüşleri önemli ölçüde farklılaşmaktadır. ABD genellikle İran'ı izole etmeye çalıştığı halde, Türkiye yakınlaşma yönünde bir politika izlemeyi tercih etmektedir. Ankara Kürt konusunda İran'ın yardımına ihtiyaç duymaktadır. İran aynı zamanda önemli enerji kaynaklarının da sahibidir. Diğer enerji alternatifleri, Ankara için güvenlik sorunları yaratabilecek olan Rusya ve Cezayir'dir. Bu yüzden Türkiye İran'ı dışlamaya yönelik ABD destekli çabalardan kaçınmaya meyillidir.

Suriye konusunda ABD ve Türk görüşleri birbirine yakındır. Türkiye Suriye'nin PKK'ya desteğinden dolayı birinci Clinton Yönetimi'nin Suriye ile yakınlık kurma çabalarına şüpheyle bakıyordu. Ancak Türk endişeleri 1998 sonunda Abdullah Öcalan'ın yakalanması ve sonrasında Türkiye-Suriye yakınlaşmasıyla azalmıştır. Buna rağmen, Türkiye Türk-Suriye sınırına Suriye askerlerinin yerleştirilmesine yol açacak ya da Suriye'yle su konusundaki müzakerelerde Türkiye'ye zarar verecek ABD destekli bir barış girişimine ihtiyatlı yaklaşmaktadır.

Bu farklılıklar, Türkiye'nin millî çıkarları doğrudan tehlikeye girmedikçe, ABD'nin Orta Doğu'ya yakın bölgelerde Türk olanaklarından yararlanmasını engelleyecektir. Kısacası Körfez Savaşı boyunca Özal'ın uyguladığı politikanın kural değil istisna olması kuvvetle muhtemeldir. Bu yüzden ABD'nin, Türkiye'nin çıkarları tehlikeye girmedikçe, Türkiye'nin kendisine üslerini kullandıracağını beklemesi akıllıca değildir.

Bu farklılıklar Washington ve Ankara arasında daha geniş çaplı bir stratejik ortaklığın kurulması yolundaki önemli engellerdir. Ancak her iki ülkenin de ilişkilerin zedelenmesi sonucu kaybedeceği çok şey vardır. ABD için Türkiye, ABD politikası için önemli olan üç bölgenin merkezinde yeralır: Hazar, Orta Doğu ve Balkanlar. Bu yüzden Washington'un Türkiye ile yakın ilişkilerini korumakta önemli stratejik çıkarları vardır. Ankara için, özellikle gelecek on yıl içinde Türkiye'nin AB üyesi olma şansı düşük olduğundan, Washington vazgeçilmez bir güvenlik ortağıdır

Sonuç: Türkiye'nin Stratejik Seçenekleri

Güvenlik ortamındaki değişimlere ve iç baskılara cevap olarak Türkiye'nin dış politikası ve güvenlik politikası gözden geçirilmekte ve yeniden tanımlanmaktadır. Bu sürecin nereye varacağı ve Türkiye'nin güvenlik yaklaşımını bütün olarak ne denli etkileyeceği başta ABD ve Avrupa politikası olmak üzere birçok faktöre bağlıdır.

Avrupa Seçeneği. Bu seçenekte Türkiye Avrupa'yla olan bağlarını sıkılaştırabilir. AB üyeliği Türkiye için birincil öncelik olabilir ve Türkiye bu amacına ulaşmak için çabalarını hızlandırabilir. Eğer strateji başarılı olabilirse bu Atatürk devrimini tamamlayacak ve Türkiye'nin "Avrupalılığı" ile ilgili belirsizliğe son verecektir. Buna rağmen bu seçenek pekçok sorunu barındırır. Birincisi Avrupa'nın Türkiye'nin üyeliği ile ilgili yaklaşımı değişken kalır. Bu yüzden Avrupa Türkiye'nin üyeliği ile ilgili daha etkin bir yaklaşım benimsemelidir -ki bu, Avrupa'nın uzun süredir isteksiz olduğu bir şeydir-. Bu Türkiye'nin özellikle Kıbrıs ve Kürt konularında kendi politikalarında da

değişiklik yapmasını gerektirir. - ki bunlar Türkiye'nin yapmaya istekli olmayabileceği değişikliklerdir-. Üçüncüsü bu uzun zaman alacaktır. En iyi şartlarda Türkiye'nin önünde üyelik için 15-20 yıl vardır. Uzun süreli gecikmeden dolayı -özellikle bu gecikme büyük özveriler gerektiriyor ve Türkiye'yi Türk millî çıkarlarına daha uygun olduğu düşünülen politikalara itiyorsa- Türk halkının sabrı tükenebilir.

Avrasya Seçeneği. Bu seçenekte, Türkiye bağımsızlığını yeni kazanan Orta Asya ve Kafkasya devletleriyle bağlarını güçlendirebilir. Batı ile ilişkilerini kesmezken, Türkiye kendini daha çok bir Avrasya gücü olarak tanımlayabilir. Bu politikanın, başta şu anki koalisyonun ortağı olan Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olmak üzere pekçok taraftarı vardır. Ancak bu seçeneğin de zayıf noktaları çoktur. Birincisi, Ankara'nın Orta Asya ve Kafkasya'daki nüfuzunu arttırma çabalarından rahatsızlık duyan Rusya ile ilişkilerde gerginlik yaratabilir. İran ve Rusya'yı muhtemel bir ittifaka itecek yönde İran'la rekabeti arttırabilir. Üçüncüsü, Türk kaynaklarının gereğinden fazla kullanılmasına neden olabilir. Orta Asya ve Kafkasya'daki tüm devletler fakirdir ve enerji olanağının tam anlamıyla değerlendirilmesi çok zaman alabilir.- Ve bu etki, pekçok gözlemcinin başlangıçta beklediğinden çok daha az olabilir.

Orta Doğu Seçeneği. Bu seçenekte Türkiye İslamî mirasından yararlanarak, Orta Doğu ve Asya'nın müslüman ülkeleriyle bağlarını sıkılaştırabilir. Ancak burada da sorunlar vardır. İlk olarak Türk dış politikasına güçlü bir İslamî etiket yapıştırmak, kendilerini Atatürk devriminin koruyucusu olarak gören ve dış politikada önemli etkisi olan Türk ordusu tarafından güçlü bir direnişle karşılaşacaktır. Bürokrasi, üniversite ve medyanın büyük bölümünü oluşturan Batılı elitin çoğu tarafından da reddedilecektir. Son olarak emperyal geçmişi yüzünden çoğu Orta Doğu ülkesi Türkiye'ye güvenmeyip, şüphe duyacaktır. Bu ülkelerin bazıları Türkiye'nin laik niteliğini İslam'a ihanet olarak görüyor. Bu yüzden bölgede Türkiye'nin önemli bir rol oynamasına çekinceyle yaklaşacaklardır.

ABD'yle Stratejik Ortaklık. Bu seçenekte, Türkiye ABD ile stratejik ortaklığı dış politikasının merkezi haline getirecektir. Sorun bu seçeneğin

daha önce denenmiş olması (Özal yönetiminde) ancak kesinlikle başarılı olamayışıdır. Bununla beraber, ABD Kongresi'ndeki Yunan lobisi tarafından buna karşı çıkılabilir. Ve Orta Doğu'da -özellikle İran ve Irak'la ilgili- Türkiye ve ABD birçok konuda farklı yaklaşımlara sahiptir. Bu yüzden Türkiye bu iki ülkeyle de ilişkilerine zarar vermemek için ABD politikalarını bütünüyle kabul etmekten kaçınabilir.

Çok Boyutlu Politika. Bu seçenekte, Türkiye daha çok millî çıkarlarına dayanan çok boyutlu bir politika izleyebilir. Ankara Avrupa'yla iyi ilişkiler içinde olma arayışına devam edebilir, ancak AB üyeliği bir "saplantı" halinde olmayacaktır. Aynı şekilde Türkiye ABD ile de ilişkilerini sıkılaştıracak, ancak daha geniş tabanlı bir stratejik ortaklık arayışına girecektir. Yine, kimi zaman Batı çıkarlarına ters düşse de Kafkasya ve Irak gibi bölgelerde de ilişkilerini geliştirecektir.

Pekçok açıdan en muhtemel politika seçeneği budur. Türkiye'ye geleneksel ilişkilerini koruma olanağı tanırken, onu tek bir tarafa bağlılığın ağır yükünü taşımak zorunda bırakmayacaktır. Türkiye'nin açıkça tek bir ülke ya da ülkeler grubuna yakın olmasından sakınan geleneksel (İkinci Dünya Savaşı öncesi) dış politikası ile de paralel olacaktır. Bu seçeneğin olumsuz yönü Türkiye'nin kaynaklarını çok zorlayabilecek ve bir kriz esnasında Türkiye'yi yalnız bırakabilecek olmasıdır.- Türkiye sorunlu ve istikrarsız bir çevrede olduğundan bu tehlike her zaman mevcuttur.

Hangi seçeneğin -ya da seçenek grubunun- tercih edileceğine bakılmaksızın, Türkiye'nin gelecekte daha önce olduğundan çok daha etkin bir politika izlemesi muhtemeldir denebilir. Bu türlü bir politika Soğuk Savaş'ın sona ermesinden beri Türkiye'nin güvenlik çevresinde ortaya çıkan değişimlerle ve Türkiye'nin iç yapısındaki değişimlerle -hepsinden önemlisi yükselen milliyetçilikle- uyumlu olmalıdır. Türkiye Batı'yla güçlü bağlarını korumalı ancak millî çıkarlarının sınırlı olduğu ihtilaflarda otomatik bir şekilde ABD'nin arkasından gitmemelidir. Bu Ankara'yla ilişkileri daha zorlu kılacaktır.

BÖLÜM IV
DEĞİŞMEKTE OLAN BİR TÜRKİYE'DE BATI'NIN ÇIKARLARI

Ian O. LESSER

Bölgesel ve iç yapısal düzeylerdeki değişiklerle beraber, Türkiye son on yılda uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan küresel değişikliklerden de derin biçimde etkilenmiştir. Ankara'nın belirli bölgelere ve konulara yönelik politikasının sonuçları bu raporun başka bir bölümünde incelenmiştir. Ancak, jeopolitik görünümde daha geniş çaplı değişimlerin Türkiye'nin rolünü Batı'nın, hepsinden önemlisi, Amerika'nın gözünde nasıl etkilediğini anlamak yararlıdır.[69] Batı'nın Türkiye'deki çıkarları önemlidir ve Soğuk Savaş sonrası dönemde de gelişmeye devam etmektedir.

Bölgeler Ötesi Konular ve Fırsatlar

İlk olarak, artan şekilde "bölgeler ötesi sorunlarla" şekillenen bir güvenlik atmosferinde, Türkiye eşi bulunmaz bir ortaktır. Geleneksel olarak ABD'nin millî güvenlik stratejisi anahtar bölgelerin güvenlikleri arasında

[69] Avrupa perspektifini görmek için bakınız, Ludger Kühnhart,"On Germany, Turkey and the United States," in Hüseyin Bağcı, Jackson Janes, and Ludger Kühnhardt (eds.), *Parameters of Partnersip: The US.-Turkey-Europe,* Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1999, s. 217-235

belirgin farklılıklar yaratmıştır- Avrupa güvenliği, Orta Doğu Güvenliği, Asya Güvenliği, vs.- Soğuk Savaş sonrasında alan savunmasının önemi azaldıkça, ulus ötesi risklere, terörizmin yayılmasına ve siyasi şiddete, balistik füzelerin menzillerindeki artışa daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. Aslında bu riskler yalnızca uluslar ötesi değil, daha da önemlisi bölgeler ötesi niteliktedir (örn; bölgesel güvenlik sınırlarını keser). Türkiye uluslararası alanda kendini uzun süredir bir "köprü" niteliğinde görürken, Batı'da Soğuk Savaş sonrasında bile Türkiye'yi Avrasya ve Orta Doğu kaynaklı istikrarsızlıklara karşı "bariyer" olarak görme eğilimi vardır.[70] Erken 20. yüzyıl jeopolitik terminolojisiyle, Türkiye'nin bir sınır ülke olarak değerlendirilmesi bölgeler ötesi sorunların yoğun olduğu bir çağda son derece önemlidir. Ancak bugün Türkiye yalnızca güvenlik risklerine karşı bir bariyer değil, aynı zamanda artan şekilde yetkin ve güçlü bir aktördür. Aynı zamanda, yerel kaynaklı olup tüm güvenlik atmosferini etkileyebilen bölgeler ötesi sorunların çözümünde daha da değerli bir ortaktır. Bu tür sorunlar Türkiye'yi çevreleyen bölgelerde -Körfez'den Arap-İsrail çatışmasına, Kafkasya'dan Balkanlar'a- bol miktarda bulunmaktadır. Enerji ve diğer konularda ticaret için oluşturulan yeni iletişim hatlarının Türkiye'yi çevrelemesi de bu bölgeler ötesi rolü güçlendirmektedir.[71]

[70] Bu konu için bakınız Ian O. Lesser: "Bridge or Barrier? Turkey and the West after the Cold War," Graham E. Fuller, Ian O. Leser et.al., *Turkey's New Geopolitics: From the Balkans to Western China,* Boulder, CO: Westview/RAND, 1993. Bu analiz Lesser'in bir başka çalışmasında yeniden değerlendirilmiştir: "Bridge or Barrier Revisited: Turkish Security Relations with the West," in Alan Makovsky ve Sabri Sayarı(eds.), *Changing Dynamics of Turkish Foreign Policy,* Washington, DC: Washington Instute for Near East Policy. "Köprü" tezi üzerine daha yeni bir yeniden değerlendirme için bakınız Süleyman Demirel, Turkey's Role at Turbulent Crossroads," Special Policy Forum Report, Washington DC: Washington Instute for Near East Policy, Nisan 30, 1999.

[71] Türkiye'nin "stratejik enerji elipsinin" bir parçası olarak önemi şu eserde vurgulanmıştır: Geoffrey Kemp ve Robert E. Harkavy, *Strategic Geography and the Changing Middle East,* Washington, DC: Carnegie Endowment, 1997. Bakınız Temel İskit, *"Turkey: A New Actor in the Field of Energy Politics?",* Perceptions (Ankara), Mart-Mayıs 1996, s. 58-82; ve Bülent Gökay, "Caspian Uncertainities: *Regional Rivalries and Pipelines,"* Perceptions (Ankara), Mart-Mayıs 1998, s. 49-66.

Avrupa Güvenliğinin Değişen Tanımları

ABD'nin gözünde Türkiye'nin önemini artıran ikinci etken de Türkiye'nin Avrupa güvenliğinde oyanadığı rolle ilgilidir. NATO'nun genişlemesi ve İttifak misyonunun geleneksel NATO alanı dışındaki bölgelerde de çoğalması sonucunda, Avrupa güvenliği daha kapsamlı bir şekilde tanımlanmaya başlanmıştır. Avrupa çevresindeki en belirgin riskler Avrupa'nın güney sınırındadır. Aslında Türkiye'nin sınırlarında ya da yakınında ortaya çıkabilecek muhtemel olaylar İttifak'ın üzerinde planlar yapması gerekli olan senaryoların büyük bölümünü oluşturur. Kafkasya'da muhtemel mülteci yayılması, istikrarsızlık ve Türkiye'nin İran, Irak ve Suriye ile ilişkilerindeki sorunlar bunların bir parçasıdır. Gelecekte Rusya, ABD ve Batı güvenlik çıkarlarını zorlayıcı nitelikte eylemlerde bulunabilir mi? Rusya bunu son jeopolitik değişimlerin tersine çevrilmesinin güç olduğu Doğu Avrupa'dan çok, Avrupa çevresinde -Doğu Akdeniz'de, Balkanlar'da, "yakın çevre"de ya da Orta Doğu'da- yapmayı seçebilir. Türkiye böyle bir durumda Rusya ile uzun dönem güvenlik ilişkilerinde öncü bir ortak olarak ortaya çıkabilir. Türk-Rus stratejik rekabet tarihi Türkiye'yi ihtiyatlı bir tutum benimsemeye sevketmiştir. Türk stratejistleri de Türkiye'nin bu olası Rus tehditleri karşısında yalnız bırakılabilineceğinden endişe ederler. Ankara Kürdistan İşçi Partisi (PKK) karşısında büyük başarılar kazanmış olsa da, Öcalan'ın yargılanması sonrası görülen PKK operasyonlarındaki canlanma, Türkiye'nin birincil güvenlik endişesi olan Kürt ayrılıkçılığına aktif Rus ve Ermeni desteği olasılığını akıllara getirir.[72] Rusya'ya karşı caydırıcılık ihtiyacı, Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde ana yönlendirici etken olabilir. Rusya'yla ilişkilerin kötüleşmesi durumunda, benzer nedenlerden dolayı Türkiye de Washington için merkezî bir önem kazanabilir. En düşük ihtimalle Türkiye Karadeniz ve Kafkasya bölgesinde anarşi ve kaostan büyük ölçüde etkilenebilir- Türk politika oluşturucularının Çeçenistan krizi karşısında sorun yaşamalarının bir nedeni. Bu endişe Ankara'nın, Güney Kafkasya'da

[72] Bu Bakü-Ceyhan boru hattının siyasi -risk ortamını da etkileyebilir. "Where, Oh Where, Has the PKK Gone?", *Stratfor.com,* Ağustos, 30, 1999.

Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan'dan oluşacak olan bir istikrar paktı önerisi sunmasına yol açmıştır.

Türkiye daha geniş bir Avrupa alanında daha önemli bir aktör olabilir ancak Avrupa Birliği (AB), ABD ve NATO'dan daha bağımsız çerçevede bir dış politika ve güvenlik politikası geliştirdikçe, Türkiye'nin bu rolünün kurumsal çerçevesi belirsizleşmektedir.[73] Helsinki'de ortaya koyulan Türkiye-AB ilişkisindeki gelişmeye rağmen, AB'ye tam üyelik için Türkiye'nin önünde belirsiz bir uzun dönem olması Türkiye'yi bu rol için uygunsuz kılar. Hem ABD hem de Avrupa için, sorunlu bölgelere yakınlığı sebebiyle Türkiye'yi yetkin bir güvenlik ortağı olarak kabul etmek yararlıdır. Avrupa güvenliğinde Türkiye'ye meşru bir rol verilmemesi, Ankara'nın yeni etkin dış politikasının daha güçlü bir Türk milliyetçiliğiyle bütünleşmesine yol açacaktır, bu da bir endişe kaynağı olabilir. Öte yandan, Avrupa AB "adayı" olarak bile Türkiye'ye kendi dış ve güvenlik politikasında çevreselden öte bir söz hakkı verme eğiliminde değildir. Hepsinin ötesinde, Avrupa Türkiye adına yeni, muhtemelen tartışmalı güvenlik taahhütlerinde bulunmak konusunda tereddütlüdür. Eğer Avrupa Türkiye'yi gelecekteki dış ve güvenlik politikasının karar alma süreçlerine dahil edemezse, Türkiye'nin Avrupa güvenliğindeki konumu daha anormal ve ABD ile ikili ilişkilere daha bağımlı olacaktır.[74] Türkiye'nin AB adaylığının, Brüksel'den ortak bir dış ve güvenlik politikası oluşturulması yolunda daha ciddi taahhütler gerektiriyor olması bu sorunları daha da belirginleştirir. Artık Türkiye'yi Avrupa savunma karar alma süreci dışında bırakmak daha güçtür, ve Türkiye bu konuda önemli rol oynabilir. Öte yandan, karar alma sürecini şekillendirme yönünde Avrupa'da daha güçlü bir yönelim vardır ancak İran, Irak ve Suriye ile sınır komşusu

[73] NATO adaptasyonu üzerine Türk perspektifleri için bakınız, Süleyman Demirel, "Turkey and NATO at the threshold of a New Century," ve Gülnur Aybet, "Nato's New Missions," *Perceptions* (Ankara), Mart-Mayıs 1999, s. 5-12.

[74] Bu konu 1999 NATO zirvesinde Türk diplomasisinin odaklandığı nokta olmuştur. Gelecekte BAB karar alma süreçlerinde Türkiye'ye verilecek etkin rol üzerine yapılan taahhütler Ankara tarafından başan olarak kabul edilse de, uzun vadede, BAB'ın rolü AB tarafından üstlenildiğinde yetersiz kalacaktır.

olmanın getireceği güçlükler karşısında daha büyük bir endişe duyulmaktadır.

Yeni Güvenlik Düzlemleri

Türkiye, ABD için önemli anlamları olan yeni bir oluşumun merkezindedir: yeni "güvenlik düzlemlerinin" yükselişi, ya da kritik bölgelerde yeni ittifaklar. En bariz örnek Türkiye ve İsrail arasındaki siyasi, ekonomik ve güvenlik ilişkilerinin güçlenmesidir. Ürdün bu denklemde daha değişken ama daha önemli bir üçüncü ortaktır.[75] Her üç ülke için de uluslararası bir ortak olarak ABD, bu ilişkileri güçlendirmekte önemli role sahiptir. ABD, Orta Doğu'da güç dengelerine katkıları, bölgesel sorunların çözülmesinde ve Körfez'deki yeni güç projeksiyonunda alternatif ortaklar olarak bu ittifak ülkelerinin ittifakından çok kazançlı çıkacağa benzer. Daha dolaylı bir şekilde, Türkiye'nin Kafkas ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'yle ilişkileri 1990'lardaki kadar yoğun olmasa da, Türkiye'yi Rus, İran ve Çin nüfuzuna karşı önemli bir dengeleyici aktör yapar. Ankara'nın Bulgaristan'la, Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya (FYROM)'yla, Arnavutluk'la kurduğu yeni ikili ilişkilerini kapsayan Balkanlar'daki gelişen ilişkileri, Türkiye'yi bu bölgede daha önemli bir aktör yapmıştır.

Eksen Bir Ülke?

Soğuk Savaş'ın sonu ve daha değişken bir uluslararası atmosferin ortaya çıkması jeopolitik düşüncenin canlanmasını ve ihmal edilmiş bölgelerin (örn; Orta Asya) yeniden keşfini hızlandırdı. Soğuk Savaş zorunlulukları yokluğunda, Amerika'nın dış politikası, çıkarlar sorununa (geniş ve

[75] Bu bağlantılar İran, Suriye, Irak, Ermenistan ve Yunanistan'ı içeren "yeni geometrilerin" yükselişini teşvik etmektedir. Rusya ve Sırbistan da bu denklemin parçasıdır. Bu ülkelerden bazılarını içeren yeni güvenlik "anlaşmaları" raporlarına rağmen, hiçbiri içerik ve jeopolitik önem açısından Türkiye-İsrail ilişkileri ile karşılaştırılamaz.

dar anlamda) ve hareket şekillerine (çok taraflı ya da tek taraflı) odaklanmıştır. Bu eğilimlerin derin bir şekilde tartışılması bu analizin kapsamını aşar. Ancak farklı dünya görüşleri ve farklı dış politika tercihleri, Türkiye'nin stratejik önemi ve bir müttefik olarak Ankara'nın değerlendirilmesi konusunda farklı görüşler anlamına gelir.

Yalnızca en dar kapsamlı ("ana yurdun savunması") ABD çıkarları açısından yaklaşım, Türkiye'yi önemli bir müttefik tanımlamasının dışında bırakır. Avrupa, Orta Doğu ve Avrasya'nın gelecekleri açısından düşünüldüğünde Türkiye eşsiz bir ortaktır. Yukarıda bahsedilen bölgeler ötesi konulardaki yaklaşım bu noktanın önemini vurgular. Türkiye konusunda "konum, konum, konum" ifadesi son derece önemlidir.[76] Ancak bu coğrafî yaklaşım önemli olmakla beraber yalnızca bir başlangıç noktasıdır, özellikle de askerî güç projeksiyonu, kaynaklar için iletişim ağları ve ticaret konularında. Konum bölgesel nüfuz konusundaki potansiyeli vurgular, ancak bunu bütünüyle sağlamaz. (Türkiye'nin Cumhuriyet'in kuruluşundan 1980'li yıllar sonuna dek sergilediği kısıtlı dış politika doğasının gösterdiği gibi) Türk tarafında uzlaşmanın eksik olduğu durumda, bu Türkiye'nin müttefiklerinin de Türkiye'nin değerli konumundan yarar sağlamalarını güçleştirir.

Ankara şaşırtıcı bir şekilde, hem tek taraf yanlıları hem de çok taraf yanlıları için değerli bir ortaktır. İlk grup için, Türkiye'nin NATO'daki rolü, bölgesel hareketlerde artan potansiyeli (diplomatik, askerî ve ekonomik), Balkanlar gibi kritik bölgelerdeki koalisyon yaklaşımı önem taşımaktadır. İkinci grup için ise, etkin ortaklarla seçici işbirliği, Türkiye'nin ABD güç projeksiyonunu kolaylaştırma yeteneği ve yakın ikili ilişkileri tercihi büyük ölçüde önemlidir. Şüpheci çevrelerde Avrupa savunma girişimi konusunda Türkiye'yi Avrupa merkezi dışında, yakın çevredeki birkaç "önemli" güvenlik ortağından biri olarak görme eğilimi vardır. Bununla beraber, yakın böl-

[76] Bakınız Alan Makovsky, "Marching in Step, Mostly!" *Private View* (İstanbul), Bahar 1999, s. 30-38.

gelerdeki ABD çıkarları gelip geçici olmayıp, ABD dış politikası içinde en kalıcı olanlardan biridir. Türk stratejistleri bölgesel sorunların çözümü sonucunda Türkiye'ye olan ilginin azaldığı konusunda dönem dönem endişe duymaktadır. Ancak yumuşak bir geçişle değişime uğramış, iyi huylu bir Rusya'nın düşünülmesi, Kafkaslar, Orta Asya ve Balkanlar'da istikrarsızlığın kalmaması, Arap-İsrail anlaşmazlığının tamamiyle çözümü, Körfez'de uluslararası kalmaması, sürtüşmenin bitmesi ve Türk-Yunan anlaşmazlığının son bulması gibi konuları hayal etmek aşırı bir iyimserlik gerektirir. Bu değişimlerin bazıları oluşabilir (Yunanistan-Türkiye ilişkileri iyi bir yöndedir). Ancak Türkiye'nin sınır bölgelerinde istikrarsızlık kaynaklarının çokluğu ABD'nin bölgedeki çıkarlarının devamını gerektirir. Buna rağmen ABD'nin Türkiye'deki çıkarı buradaki fırsatların olduğu gibi zorlukların da bir ürünüdür. Bu, bölgesel sorunların çözümü sonrasında da devam edebilir. (örn; Türkiye Balkanların ya da Orta Doğu'nun yeniden yapılanmasında anahtar bir rol oynayabilir.)

Türkiye'nin insan hakları konusundaki sorunları, son yıllarda "demokratik genişleme", uluslararası normların güçlendirilmesi nosyonları ve insanî müdahale doktrinin egemen olduğu Amerikan dış politikası bağlamında problemler doğurabilmektedir.[77] İnsan hakları konusunda Türkiye ile ilişkilerin normalleşmesi sürecinde, herşeyden önce, Kürt sorunun çözümü, ikili ilişkilerin niteliğini büyük ölçüde değiştirebilecek bir faktördür.[78] Türkiye'nin Avrupa ile bütünleşmesi konusunda da önemli bir etkisi olacaktır, böylece Ankara'nın Batı'yla bütün olarak ilişkileri de değişime uğrayacaktır. ABD politikası açısından Türkiye pek çok önemli bölgede bir reform ve istikrar ortağı olarak görülür, ancak bu alanlarda Türkiye'nin yaşadığı kendi sorunları yakın ilişkiler önünde en önemli engeldir. Bu geril-

[77] Bu konuyla ilgili düşünceler için bakınız Joseph Nye, Jr., "Redefining the National Interest," *Foreign Affairs,* Temmuz/Ağustos 1999, s. 22-35.

[78] Türkiye'nin insan hakları konusunda durumuyla ilgili en yeni resmî ABD değerlendirmesi için bakınız ABD Dışişleri Bakanlığı, *Turkey Country Report on Human Rights Practices for 1998,* Washington DC: Bureuau of Democracy, Human Rights and Labor, ABD Dışişleri Bakanlığı, Şubat 1999.

im özellikle iç ve dış tutum normları üzerine yaptıkları vurguyla Amerikan çok taraflılık yanlıları tarafından telaffuz edilir. Bu ikilem yalnızca Türkiye için geçerli değildir, işbirliği ve soğuma arasındaki dengenin aynı derecede kritik olduğu, başka yerler için de geçerlidir, özellikle de Çin'le ilişkilerde.[79]

Türkiye bir takım şeyleri çağrıştıracak şekilde "eksen" ülke olarak tanımlanmıştır.[80] Nüfus, konum ve ekonomik potansiyel (askerî güç ve potansiyel de eklenebilir) pivot konum için en önemli niteliklerdir. Ancak herşeyin ötesinde pivotal devletin tanımlayıcı niteliği, bölgesel ve uluslararası istikrarı etkileme kapasitesidir. Bu açıdan Türkiye Meksika, Brezilya, Cezayir, Mısır, Hindistan ve Endonezya gibi ülkelerin yanında yeralır. Bu listedeki ülkelerin ortak özelliği bu ülkelerdeki gelişmelerin, bölgeler ötesi ilerlemeyi sağlama potansiyeline sahip olmasıdır.[81]

Doğu ve Batı'nın, Kuzey ve Güney'in, Hristiyanlık ve İslam'ın kesişme noktasındaki Türkiye, Boğaz'dan binlerce kilometre ötedeki ülkeleri etkileme potansiyeline sahiptir... Türkiye'de ekonomik büyüme ve orta sınıfın zenginleşmesi gözlenmektedir. Ancak, diğer eksen ülkeleri endişelendiren sorunlar da yaşanmaktadır: nüfus ve çevresel baskı, ciddi etnik azınlık sorunları... Zengin, demokratik ve hoşgörülü bir Türkiye tüm bölge için önemli bir yol göstericidir; iç savaşlarla, ırksal ve dinsel nefretlerle ya da dış ülkelere müdahele hedefleriyle yoğrulmuş bir Türkiye pekçok açıdan Amerikan çıkarlarına zarar verebilir ve İsrail'in dostlarından NATO yanlısı stratejistlere kadar pekçok kişi için endişe kaynağı olabilir.[82]

[79] Çağdaş Amerikan politikasının bu yönü fazlaca eleştirilmiştir. Örneğin, bakınız, Micheal Mandelbaum, "Foreign Policy as Social Work," *Foreign Affairs,* Ocak/Şubat 1996, s. 16-32.

[80] Robert S. Chace, Emily Hill, ve Paul Kennedy, "Pivotal States and US Strategy," Foreign Affairs, Volume. 75, No. 1, Ocak/Şubat 1996, s. 33-51. Bakınız bu makalenin temel alındığı ciltteki Alan Makovsky'nin bölümüne, Robert Chace et al. (eds.), *The Pivotal States,* New York: Norton, 1999.

[81] Chace et al., s.37.

[82] Chance et al., s.47-48.

"Eksen" ülke analizinde başlangıç noktası olarak Türkiye'nin jeopolitik köprü görünümü vurgulanır. Bu doğrultuda, ABD dış politikasının enerji ve kaynaklarını Türkiye gibi eksen ülkelerin başarısında kullanmasının en önemli hedef olması gerektiği savunulur. Bölgesel eksen olarak görülen gelişmekte olan ülkelerden Türkiye'yi ayıran en önemli özellik Türkiye'nin birincil olarak NATO, ikincil olarak da AB ile ilişkilerinde derinleşme yoluyla, Batı stratejik "kulubünün" üyesi olmasıdır.[83] Örneğin genişleme süreci de dahil İttifak'ın geleceğine Türk -Yunan- ya da Rusya anlaşmazlığının etkisini düşünün. Bu açıdan Türkiye tam anlamıyla eksen bir ülkedir.

Türkiye'nin toplam ölçeği de jeopolitik hesaplamalar açısından önemlidir. Türkiye'nin 1999'da nüfusu yaklaşık 65 milyondu. Şu andaki yıllık 1.4'lük nüfus artşıyla bile Türkiye kısa zamanda AB'nin en yüksek nüfuslu ülkesi olan Almanya'dan daha yüksek bir nüfusa sahip olacaktır (Nüfus artışındaki sürekli düşüşlerin Türkiye'nin nüfusunun 21. yüzyıl ortasında 100 milyonun altında olacağı düşüncesini güçlendirmesine rağmen). Bu rakamlar Türkiye konusuna, siyasi ve ekonomik alanda AB ve bölgesel bazlı argümanların yanısıra bir ölçek boyutu da katacaktır.[84] Türkiye'yle bütünleşme, rekabet ve işbirliği özellikle ülkenin önemli ölçeğinden dolayı Brüksel ve Atina için mecburi olmuştur. Başka bir ölçütle, Türkiye ABD'den sonra NATO'daki ikinci büyük askerî kuruma sahiptir.

[83] Bu Türkiye'yi ABD'nin "aslî" ve "aslî olmayan" çıkarlarının neler olduğu konusundaki diğer yeni argümanlarda da eşsiz kılar. Bakınız Micheal C. Desch, "The Keys That Lock Up the World: Identifying the American Interests in the Periphery," *International Security,* Vol.14, No.4 (Yaz 1989), s. 86-121. Türkiye hem aslî hem de aslî olmayan Amerikan çıkarları açısından önemlidir.

[84] Turkey's Window of Opportunity; Demographic Transition Process and its Consequences (İstanbul: Tusiad, 1999), s. 18. Onur Öymen'in *Türkiye'nin Gücü* (Turkey's Strength) adlı yeni kitabında da Türk gücüne katkıda bulunan demografik faktörlerden sözedilmektedir.

ABD Çıkarları Doğrultusunda Düşünmek

İç ve dış atmosferdeki değişimler Türkiye'yi stratejik anlamda daha eksen bir ülke konumuna getirmiştir. Ancak 21. yüzyıla doğru ABD'nin Türkiye'deki çıkarları tam olarak nelerdir? Aşağıdaki analiz Amerika'nın Türkiye ile ilgili geliştirdiği üç geniş kavramı tanımlar: birincisi demokratik ve istikrarlı bir müttefik olarak Türkiye, ikincisi bölgesel gelişim ve güvenlik için olumlu bir aktör, ve üçüncüsü, ABD'nin hareket özgürlüğünü kolaylaştıran bir Türkiye.

İstikrar ve Demokrasi

Demokratikleşme, refah ve istikrar gelecekte ikili ilişkilerin paremetrelerini belirleyeceğinden, ABD için Türkiye'nin iç gelişimi de özellikle önemlidir. Türk-Yunan ilişkileri ve Kıbrıs konusu dışında, Türkiye'nin iç yapısı, tarih boyunca Türk-Batı ilişkilerinde ve ikili ilişkiler düzleminde önemli sınırlayıcılar olmuştur. Aslında Batı'nın Türkiye'nin iç gelişimleriyle ilgilenmesinin tarihi oldukça eskidir ve Osmanlı İmparotorluğu'na dek uzanır. Cumhuriyet Türkiyesi de Batılı gözlemcilerce genellikle "içten dışa" doğru analiz edilmiştir. Türkiye'deki sosyal ve siyasi değişimin etkileri üzerine yapılan tartışmalar da, Türkiye'nin uluslararası rolünün iç gelişimiyle belirlendiği yönündeki eğilimin günümüzdeki dışa vurumudur. Geçtiğimiz on yılda Soğuk Savaş'ın bitimiyle NATO, AB ve ABD'de ortaya çıkan "demokratik genişleme" kavramıyla beraber iç gelişim önem kazanmıştır. NATO'da benzeri olmayan şekilde, Türkiye'nin ulusal güvenlik düşüncesinin iç konularla bezenmiş olması yönündeki eğilimlerinin de bunda rolü vardır.

Bu etkenlerin bileşimi, insan hakları ve devam etmekte olan demokratikleşme süreci konularında ABD'nin Türkiye'nin iç yapısına daha dikkatle eğilmesine yol açmıştır. Türkiye'nin kendi içinde de bu konular üzerine yapılan yoğun tartışmalar bu ilginin artmasına yolaçmıştır.[85] İnsan haklarının

[85] Türk bakış açılarını toplu şekilde görmek için bakınız, *Perceptions* (Ankara), Vol. III, No. 4 (Aralık 1998-Şubat 1999), "Special Issue on Human Rights."

durumu son derece problemlidir ve daha yakın ve etkili bir stratejik ilişki önünde de muhtemelen en önemli engeldir. Ankara tarafından ilişkilerin iyiliğinin göstergesi olarak algılanan silah transferi konusunda ABD'nin hareket yeteneğini doğrudan kısıtlar. Örneğin eğer Kongre insan hakları konusu yüzünden, hücum helikopterleri ya da muharebe tanklarının ortak üretimini askıya alırsa, Türk-Amerikan ilişkileri ciddi bir darbe alacaktır. İnsan hakları konusu, Kafkasya petrol boru hatlarından, ticaret ve yatırıma kadar ikili ilişkilerde önemli olan diğer konuları da etkiler. 1990'larda ABD politikası, hem ABD dış politikasında güçlü bir gelenek olduğundan hem de reform eksikliği durumunda ikili ilişkilerin her düzeyinde sorunlar yaşanabileceğinin farkına varıldığından, Ankara'yı "demokrasi için risk alması" konusunda harekete geçirmeye çalıştı. ABD'nin Türkiye'deki insan hakları üzerine hazırladığı raporlar oldukça eleştirel olmuştur.[86] Aslında Türkiye NATO üyeliği için bugün başvurmuş olsaydı, insan hakları sorunları, ordunun siviller üzerindeki kontrolü, -NATO genişleme sürecinde fazlaca gözönünde bulundurulan bir ölçüt olarak- sınırlarında ihtilafın sürekliliği gibi konular yüzünden başvurusu reddedilebilirdi.[87] Daha dar kapsamlı bir stratejik bakış açısından bile, insan hakları konuları üzerinde etkin şekilde durmadıkça, Türkiye ile bölgesel güvenlik işbirliğinin (Balkanlar, Orta Doğu ya da bir başka bölge) güç olacağı açıktır.

Daha dolaylı bir şekilde, Amerikan çıkarları insan hakları konularında olduğundan daha ciddi bir şekilde, Ankara-AB ilişkilerinden etkilenmektedir. Avrupa'lı analizciler Ankara'ya karşı insan hakları ve siyasi reform konularında daha sert bir tutum benimsemektedirler, Türkiye'nin iç sorunları da Türkiye'nin Avrupalı bir ortaktan çok önemli bir Orta Doğu ortağı olarak

[86] Bakınız, ABD Dışişleri Bakanlığı, *Turkey Country Report on Human Rights Practices for 1998.*

[87] Sivil-Asker ilişkisi Türkiye açısından da hassas bir konudur. Türk ordusu, kendi nedenlerinden dolayı, güvenlik konularının yanısıra içsel konularda da söz sahibi olma yönündeki görüşün artmasını istememektedir. Bu ABD Kongre delegasyonun ziyaretinin reddi konusunda Türk Genel Kurmayı tarafından nedenlerden biri olarak gösterilmiştir. Bakınız dönemin Türkiye Savunma Bakanı Hikmet Sami Türk'ün görüşleri için "Turkish Defence Policy", WINEP, Washington, Mart 3, 1999.

görülmesi gerektiği görüşünü güçlendirmektedir. AB'nin Türkiye ile ilişkilerinde gösterdiği sınırlayıcı tutum, Amerikan politikasında artı bir baskı oluşturarak ikili ilişkileri karmaşıklaştırmaktadır. İç koşullar ABD'nin, Türkiye'nin Avrupa kurumlarıyla bütünleşmesini desteklemesini sınırlayıcı etkenlerden biri olmuştur. Tüm bu faktörler, Avrupa'nın Türkiye'nin adaylığını "Kopenhag Kriterleri" bazında değerlendirmesinde rol oynamaya devam edeceğe benzer. Bu Türk toplum ve siyasetinde olumlu değişim yoluyla Avrupa'nın artan hassasiyetinin dengeleneceği uzun vadeli bir süreçtir.

İnsan hakları konusunda ilerlemeyi de içeren siyasi reformun, Türk dış politikasında da önemli bir etkisi olacağa benzer. Merkez siyasi sınıfı da içeren istikrarlı bir iç atmosfer, milliyetçi yönü daha az belirgin olan bir dış politikaya izin verecektir. Kendine güvenli bir liderlik altında iyi yönde ilerleyen bir Türkiye Yunanistan'la yumuşama ve belki de Güney Doğu'daki ihtilafa yeni boyutlar kazandırmak için gerekli olan siyasi riskleri almaya daha fazla istekli olacaktır. (Atatürk ve Özal'ın kariyerlerinin en yüksek noktasında oldukları dönemde Atina ile ilişkilerde gelişmeyi sağlayan mimarlar olması dikkat çekicidir.) Helsinki sonrası atmosferde, Ege ve başka yerlerde hayırlı etkiler yaratan bu yönde ilerlemenin işaretleri gözlenmektedir. Daha etkin özelleştirme politikalarını içeren ekonomik reformun, ABD yatırımı ve ABD'nin Türkiye'ye "gelişmekte olan büyük pazar" olarak verdiği sözünü tutması için daha uygun bir atmosfer yaratması mümkündür.[88] Kısacası, Amerika için "en değerli" Türkiye, kimliği ve Batı'yla gelecekteki ilişkisi açısından kendini güvenli hissetmesi için gerekli ekonomik ve siyasi reformları gerçekleştirmiş olan bir Türkiye'dir.[89]

Tam aksine, siyasi ve ekonomik karmaşa, ordudan özel sektöre dek Türk dış ve güvenlik politikasının ana aktörlerinin enerjisini de tüketebilir, ve

[88] Uzun yıllar sonrası Türkiye'nin 1999'da olumsuz bir büyüme oranına sahip olması dikkat çekicidir; bu 1999 depreminin yıkıcı etkisinin ekonomiye yansmasıdır.

[89] Richard Perle, "A Turkish Story: The First Annual Robert Strausz-Hupe Lecture," *Foreign Policy Research Institute Wire,* Vol. 7, No. 11 (Eylül 1999).

bölgesel konularda daha etkin bir rol oynanmasını engeller. Birbirini takip eden Türk hükümetlerinin Bakü-Ceyhan boru hattının yapımı için gerekli girişimlerde bulunmakta etkin olamayışları buna güzel bir örnektir. Hepsinin ötesinde, gelişmiş ticaret ve yatırım bağlarıyla ve askerî alan dışındaki bölgesel ortak girişimlerin etkisiyle Türk ekonomisinin başarısının, Ankara ve Washington arasında daha zengin bir stratejik ilişki kurulabilmesi üzerine etkisi büyük olacaktır.

ABD'nin Türkiye'deki olumlu değişimleri desteklemesinin bir başka nedeni de Türkiye'nin diğer bölgeler için de iyi bir kalkınma modeli olmasıdır. Soğuk Savaş'ın sonundan beri, özellikle Kafkasya ve Orta Asya'da Türkiye'nin model olma düşüncesi Ankara ve Washington'da yaygın bir eğilimdir. Orta Doğu barış sürecinde kımıldanmalar, ve rejim değişiklikleri benzer reform ve demokratikleşme konularını ön plana çıkardı. ABD ve Türkiye'deki politika oluşturucuları Türkiye'yi bu atmosferde (ve Balkanlar'da) bölgesel bir model olarak görmek istemektedir. Bu düşünceye karşı çıkması beklenenlerin Türkiye'nin komşuları olması muhtemeldir- bunlar Türkiye'yi ekonomi belki de güvenlik ortağı olarak görebilir, ancak tarihî ve kültürel nedenlerden dolayı Türkiye'nin "model"olması düşüncesinden hoşlanmazlar.[90] Tercihlerin ve politikaların New York ya da Tokyo'da -ya da artık ulus- devletler tarafından belirlenmediği belirlendiği küresel bir çağda bölgesel model nosyonunun ne derece geçerli olduğu tartışılır.[91]

[90] Arapların bu konuyla ilgili düşünceleri genellikle Osmanlı deneyimi, modern Türk laikleşmesi ve Ankara'nın NATO bağlantısının bir sonucu olarak görülür. Bakınız Philip Robins, *Turkey and the Middle East,* London: Royal Instute of International Affairs, 1991; Amikam Nachmani, *Turkey and the Middle East,* Ramat Gan: BESA, 1999; and Sabri Sayari" Turkey and the Middle East in the 1990 s," *Journal of Palestine Studies,* Vol xxxvi/3, No. 103, 1997.

[91] Küresel çağda Türk planlama hedefleri için bakınız; Orhan Güvenen, "Turkey's Medium and Long-Term Strategic Objectives: TR2007/15-TR 2017/9," *Perceptions* (Ankara), Aralık-Şubat 1999, s. 5-20.

Güvenilir Bir Bölgesel Aktör

Türkiye daha etkin ve yetkin bir aktör olarak ortaya çıktıkça, Washington'un Ankara'yı bölgesel güvenlik ve kalkınma için olumlu bir rol oynamaya teşvik etmesi konusu büyük önem kazanacaktır.[92] Genel bölgesel hedefler konusunda Amerikan ve Türk çıkarları büyük ölçüde uyumludur. Ankara ve Washington Balkanlar'da, Orta Doğu'da ve Avrasya'da barış, istikrar ve ekonomik kalkınmaya duyulan ihtiyaç konusunda hemfikirdir. Ancak daha detaylı bir şekilde incelendiğinde bazı anahtar bölgelerde önemli ölçüde farklı yaklaşımların olduğunu görürüz. Genelde Balkanlar'daki Türk politikası neredeyse tamamiyle Amerikan çıkarları ve tercihleriyle örtüşür. Daha önce de belirtildiği üzere, Ankara, Bulgaristan gibi önemli komşularla ilişkilerini normalleştirip, bölgesel güvenlik üzerine çok taraflı bir yaklaşımı benimseyerek (IFOR, SFOR ve KFOR'a katılım, Balkanlar için çok uluslu bir barış gücünün oluşturulmasına öncülük etme, İttifak güçlerinin harekatında Trakya'daki hava üslerini kullandırma yoluyla) bölgede etkin ve olumlu bir rol üstlenmiştir.[93] Kosova krizi sırasında F-16 uçaklarıyla misyonunu yerine getiren Türkiye NATO'nun insanî yardım etkinliklerine de en fazla katkıda bulunan ülkelerden biri olmuştur.

ABD bakış açısına göre, Rusya ve eski Sovyetler Birliği konusunda da Türkiye yine olumlu bir rol oynamıştır. Türkiye-Rusya arasındaki yakın ekonomik ilişkiler, Türk çıkarları ve sempatisinin yoğun olduğu Kafkasya'da (özellikle Çeçenistan ve Azerbaycan konusunda) politika tahditleri, bağımsızlığını yeni kazanmış cumhuriyetlerin politik ve ekonomik bağlarını zenginleştirmek (Örneğin Bakü-Ceyhan Hazar denizi petrolünün ihraçında "çok-rotalı" bir düzenlemedir) bu denklemin parçalarıdır.[94] Moskova'yla

[92] Bakınız Anthony Blinken, "The Future of US-Turkish Relations," Turgut Özal Memorial Lecture, Washington Instute for Near East Policy, Aralık 8, 1999.

[93] Ankara ve Atina yedi Balkan ülkesince oluşturulan 1998 Güney Doğu Avrupa Tugayı'nın (SEEBRİG) oluşturulmasında öncü rol üstlenmişlerdir.

[94] Aslında ABD politikasının Bakü-Ceyhan'ı desteklemesinin nedeni "yalnızca Türkiye için bir petrol rotası" olmasından değil enerji rotalarının çeşitlenmesini isteyişidir. Trans-Balkan hatlarını da içeren diğer rotalar da ABD için dikkate değerdir. Bakınız "Trans-Balkan Pipeline Complicates US-Turkey Relations," *Stratfor.com*, January 14, 2000.

stratejik ilişkilerde bozulma ve askerî tehdidin canlanması durumunda, Ankara bir kez daha önemli bir çevreleme rolü oynayacaktır. Bu noktada anlaşmazlık, ABD'nin Doğu politikası konusunda Türkiye'nin duyduğu güvensizlikten kaynaklanmaktadır. Güçlü ekonomik ilişkilere rağmen Türk gözlemcileri Rusya'nın emelleri ve Batı çıkarları karşısında yeniden dirilmiş bir Rus askerî tehdidi konusunda olumsuz düşünmeye meyillidir. Ankara'nın görüşü Körfez'deki durumun aksine ABD'nin Rusya'ya karşı fazlaca yumuşak davrandığıdır. Washington'ın Bakü-Ceyhan konusunda desteğine rağmen, Moskova'dan negatif bir tepki alabileceği korkusuyla konuya tam olarak ağırlığını koymadığına dair Türkiye'de yaygın bir görüş vardır. Gerçekte, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü Kasım 1999 İstanbul zirvesinde açık edildiği gibi ABD Bakü-Ceyhan'ı bütünüyle destekler, ancak bu masraflı projenin gerçekleştirilmesini özel sektörden bekler.

Körfez Savaşı'ndan beri ABD'nin Orta Doğu'da önemli bir ortak olarak Türkiye'den beklentileri açıkça gözlemlenmektedir. Bu noktada geçmiş ve gelecek birbirine karışmıştır. İsrail-Türkiye yakınlaşması ABD açısından oldukça önemli bir gelişmedir. Çünkü bu yolla iki müttefikin güvenliğini arttırıp üçlü hatta daha geniş bazda işbirliği yapılması için yeni yollar açılacak, böylece de ABD politikasının bölgedeki ayrı kolları bir araya gelmiş olacaktır. Türk-İsrail yakınlaşması Suriye, Irak ve İran üzerinde baskı yaratır ve balistik füze savunması, terörizm konularına müdahelede ABD'nin etkinliğini arttırır. Kapsamlı bir Arap-İsrail barışı durumunda da, Türkiye altyapı projeleri, ekonomik kalkınma ile "barış için su" projesinin kaynağı olarak oldukça etkin olabilir. Ancak Ankara'nın su konusundaki çıkarları karışıktır. Su fazlası olan bir ülke olarak Türkiye'nin bölgesel nüfuzu yeni su talebi anlaşmalarıyla artacaktır. Öte yandan, Ankara kendi kaynaklarının ya da çıkarlarının yeni barış anlaşmaları imzalamak için aceleyle masaya konulması konusunda endişe duymaktadır.

ABD çıkarlarının yoğun olduğu Körfez'de gelecek daha az belirgindir. Türkiye son on yılda Körfez'de güç gösterimi için önemli bir üs olmuştur. (Soğuk Savaş'ta olduğu gibi) Körfez Savaşı boyunca İncirlik, Batman, Muş ve diğer üsler yoğun olarak kullanılmış ve Türk güçlerinin de Kuzey'deki Irak

güçlerinin hareketini engellemekte önemli katkısı olmuştur. Hepsinden önemlisi, Türk petrol boru hatlarının kapatılması ve Irak'a karşı uygulanan ambargolara Türkiye'nin katılımı Bağdat'ın ekonomik izolasyonunda önemli katkılar sağlamıştır -Ankara'ya oldukça pahalıya mal olsa da (Körfez Savaşı öncesi Irak Türkiye'nin birincil ticarî ortağıydı). Türkiye, Huzur ve Keşif Güç operasyonları, çevreleme politikası ve Kuzey Irak'ta uçuşa yasak bölgenin yaratılmasında etkili olmuştur.

Ancak Ankara'nın İran ve Irak'la ilgili kendi politikaları Washington'dan önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Irak'la ilgili olarak, Türkiye kendisine pahalıya mal olan ambargo rejiminin kaldırılmasını istemektedir (Irak'ın kitle imha silahı (WMD) programları konusundaki endişelerine rağmen.) Ve bölgede herhangi bir PKK operasyonunu engellemek için Irak'ın Kuzey Irak üzerindeki egemenlik hakkını geri kazanmasını dilemektedir. Ankara, Kuzey Irak'ta uçuşa kapalı bölgede devam etmekte olan hava harekâtlarına hoşgörüyle yaklaşsa da, Türkiye Bağdat'a karşı daha kapsamlı askerî operasyonların (Çöl Tilkisi Operasyonu gibi) yapılmasına karşı tutum geliştirmiştir. Hepsinin ötesinde, Ankara Irak'ı birlikte yaşamaya mecbur olduğu sorunlu bir komşu olarak görmektedir. Bu çerçevede sonu belli olmayan bir çevreleme stratejisi uygun görünmemektedir. Türk stratejistleri ayrıca Körfez güvenliği konusunda Amerika'nın açık şekilde ağırlığını koyduğu çok taraflı yaklaşımlar konusunda ihtiyatlıdır.[95]

ABD'nin şu anki çevreleme politikasında aktif rol oynayan Türkiye'nin ABD çıkarları açısından önemli olması, Türkiye'nin İran'a karşı da Amerikan stratejisinde önemli bir role sahip olmasını gerektirmiştir. Türkiye'nin Türk islamcıları ve PKK desteğiyle ilgili olarak İran'la kendi anlaşmazlıkları bulunmaktadır.[96] Ancak Irak'ta olduğundan daha belirgin şekilde Türkiye'nin

[95] Bakınız, Aylin Seker, "The Fallacy of Multilateralism: The UN Involment in the Gulf War and its Aftermath," *Perceptions* (Ankara), Temmuz-Ağustos 1999, s. 196-213.

[96] Türk Hizbullah'ına ilişkin yapılan son dönemlerdeki açıklamalar Türkiye'nin İran'a karşı Türk İslamcılarına desteği konusunda yaptığı dönemsel suçlamaları yenilemiştir.

İran'la siyasi ve ekonomik bağlantılara sahip olması önemlidir. Türkiye'nin İran enerjisine duyduğu ihtiyaç bu açıdan önemlidir (Tam tersine ABD Türkiye'nin İran'dan gaz ithal etmesine karşı çıkar ve Türkiye'yi Hazar petrolü ihracı için aslında daha uygun olan İran karşısında alternatif olarak görür). Türkiye'nin İran ve Irak'a karşı genel yaklaşımı, ABD'den çok Avrupa'nın temel görüşüne yakındır. Bu yaklaşım Türkiye, AB dış ve güvenlik politikası girişimlerinde yer aldıkça daha da güçlenebilir.

Türkiye Rusya konusunda olduğu gibi Suriye karşısında da daha ihtiyatlıdır. Teröre (örn; PKK) karşı desteği ve ilgili diğer konular karşısında daha sert tutum takınmaktadır. Ancak genelde Suriye üzerine ABD ve Türk yaklaşımları yakındır. Su konusunda olduğu gibi, Suriye-İsrail arasında bir anlaşmazlık durumunda Suriye güçlerinin Kuzey'e konuşlandırılmasıyla ilgili düzenlemelerin yapılması konusunda ABD'nin -ve İsrail'in- belirgin rol oynayabileceği yönünde endişeler vardır. Suriye'yle ilişkiler 1990'lar sonunda başlayan Orta Doğu'daki etkin Türk politika yaklaşımlarının önemli bir örneğidir. Bir noktaya kadar bu etkinlik ABD çıkarlarıyla örtüşür, ancak Şam'ı barış süreci içinde tutmakla ve Avrupa'nın tepkileriyle ilgili endişeler belli sınırlamalar getirmektedir. Suriye ile herhangi bir ihtilaf söz konusu olduğunda ABD ve NATO Türkiye'ye yardım etmeye mecbur kalabilir. Ancak özellikle Kürt sorunu söz konusu olduğunda NATO'da bir fikir birliği sağlamak güç olabilir. Bu yüzden ABD'ye göre Suriye karşısında Türk dış politikası olumlu ve olumsuz etkiler arasında hassas dengelerde durmaktadır.

Son olarak Washington Türkiye'yi Akdeniz ve Ege'de olumlu bir rol oynayacak bir aktör olarak görmektedir. 1999'da başlayan Türk-Yunan ilişkilerindeki yakınlaşmayla beraber atmosfer hızlı ve olumlu bir anlamda değişse de bu konu geleneksel olarak en sorunlulardan biridir.

Türk-Yunan uyuşmazlığının dinamikleri bu raporun bir başka bölümünde ele alınmıştır. Ancak ABD çıkarları açısından Türk-Yunan ilişkilerinde çözüm -en azından riskin azaltılması- önemli bir hedeftir. Özellikle Kıbrıs anlaşmazlığı, Türkiye'yle ilişkilerin arttırılmasına yönelik Kongre desteğini

engeller. Son yıllarda Türkiye'de milliyetçi unsurun güçlenmesiyle birlikte Kıbrıs ve Ege konularında daha esnek bir yaklaşım olasılığı azalmıştır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ve Ankara'nın, AB-Kıbrıs üyelik müzakerelerine, fiilî (de facto) bir birleşmeyle cevap verme olasılığı da yüksektir. Bu türden bir gelişme muhtemelen adada çözümü etkileyecek ve ABD ile ilişkilerdeki bu gerilim kaynağını daimî kılacaktır. Türkiye -AB ve Türk- Yunan ilişkilerindeki Helsinki sonrası oluşan atmosfer bu olasılığı uzak tutmaktadır.

Yunanistan-Türkiye çatışmasında stratejik mantık oldukça sınırlıdır, ancak yanlışlıkla meydana gelen bir çatışma riski, ya da gerilimin tırmanma olasılığı ABD çıkarlarını doğrudan etkiler. ABD iki müttefiki arasındaki çatışmayı önlemeye büyük önem vermektedir. Daha da önemlisi, ABD Orta Doğu ve Avrupa jeostratejik denklemini olumsuz yönde etkileyecek bir çatışma olasılığını da önlemek istemektedir. Kıbrıs ya da Ege konusunda bir çatışmanın muhtemel sonuçları Türkiye'nin Batı kurumlarından uzaklaştırılması ve Washington için Türkiye'nin daha sorunlu bir ortak olmasını içerir. Rusya, Suriye ve İran da, Doğu Akdeniz, Orta Doğu ve Kafkasya'da ABD çıkarlarını tehlikeye sokacak tutumlar takınabilir. Gerçek çatışmadan uzak ancak her an tehlikeye yakın konumda olan bu bölge, Türk-Amerikan ilişkilerini karmaşıklaştırır. Bu yüzden Washington Türkiye'nin istikrarlı iç değişimini destekleyerek riski indirgemek ve Yunanistan ile Türkiye arasında stratejik bir diyalog kurulmasını istemektedir.[97]

ABD ve Batı, Ankara ve Atina arasında süregelen yakınlaşmayla beraber ilişkilerin daha da derinleştirilmesine destek vermektedir. Washington, AB ve NATO bu sürece farklı yollardan katkıda bulunabilir. Washington ve NATO Ege'de askerî güven oluşturucu önlemlerin uygulanmasını kolaylaştırıp Balkanlar'da ve Doğu Akdeniz'de ortak Yunan-Türk girişimleri

[97] Yunanistan'ın sağladığı sembolik acil yardımlarla, 1999 depreminin Türk-Yunan ilişkileri üzerinde yararlı etkileri olması dikkat çekicidir. Bu yardım Türkiye tarafından oldukça olumlu karşılandı; bazı milliyetçi çevrelerin dışında ve felaketi takip eden aylarda diplomatik atmosferde önemli bir gelişmeye yolaçtı. Felaket sonrası daha olumlu gelişmeler için bir temel hazırladı.

için fırsatlar yaratabilir. Türkiye'nin adaylık statüsünün onaylanması ve Kıbrıs'ın giriş müzakereleri için harekete geçilmesiyle, Brüksel şimdi tüm tarafların güvenini daha fazla kazanmıştır. (Bu konuda Türkiye'nin Avrupa'yla bütünleşmesinde uzun dönemdeki durumun belirleyici olmasına rağmen.) Eğer Helsinki sürecinin Türkiye'ye "içi boş" bir adaylıktan başka birşey getirmeyeceği anlaşılırsa, Ankara'nın hayal kırıklığı Yunanistan'la ilişkilerine yansıyacak ve bu denklemde Washington'ı eski merkezî konumuna geri döndürecektir. Türk-Yunan ilişkileri olumlu şekilde gelişmeye devam ettikçe, bu, Ankara ve Washington arasındaki stratejik işbirliği önündeki önemli bir engeli ortadan kaldıracaktır.

Şu anki atmosfer bölgesel anlamda ABD'nin Türkiye'deki çıkarlarının geçmişte olduğundan daha dengeli bir yönelimde olmasını desteklemektedir. 1945'den bu yana geçen dönemde, Türkiye'nin Amerika'nın gözündeki değeri dönemin güvenlik sorunlarına göre Orta Doğu ve Avrupa temelinde belirlenmiştir. Bu yüzden Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında Türkiye, kendisiyle beraber Yunanistan, İran ve Afganistan'ı kapsayan "Kuzey Kuşağı"nda etkin bir aktör olup, Orta Doğu'da Sovyet saldırganlığına karşı bariyer oluşturuyordu.[98] Zaman içinde Ankara daha geniş bir Avrupa güvenlik kapsamı çerçevesinde değerlendirilmeye başlandı, ancak bu, yalnızca Ankara'nın Batı bakış açısını benimsemesinden kaynaklanmadı. Körfez Savaşı'nda yoğunlaşan Orta Doğu'daki birbirini takip eden krizler, Ankara'nın Orta Doğu'daki önemini bir kez daha pekiştirmiştir. Bugün Balkanlar, Orta Doğu ve Avrasya'dan gelen daha baskın güvenlik sorunlarıyla birlikte Türkiye'nin stratejik önemi özellikle de bölgeler ötesi çerçevede artmıştır. Türkiye'nin kendi dış politika ufuklarının genişlemesiyle beraber, Türk siyasi elitleri Avrupa'yla beraber Güney'i ve Doğu'yu da içeren bir rol konusuna artık daha rahat yaklaşmaktadırlar: Ancak Türk politikasındaki bu yeni çeşitlenme önemli ortaklarla -hepsinin ötesinde ABD'yle- sürtüşme noktaları anlamına da gelir.

[98] Bu bağlamda Batı politikasının evrimiyle ilgili daha detaylı bir çalışma için bakınız Bruce Kuniholm, The Origins of the Cold War in the Near East: Great Power Conflict and Diplomacy in Iran, Turkey and Greece (Princeton: Princeton University Press,1980).

ABD'nin Hareket Özgürlüğünü Arttırmak

ABD stratejisi için önemli bölgelerde etkin rol oynamanın yanısıra, Türkiye ABD'nin hareket özgürlüğüne -temelde güç projeksiyonu konusunda- doğrudan yaptığı katkıyla da önemlidir. İkili ilişkilerin bu yönü Körfez Savaşı'nda ortaya çıkmıştır ve ilişkilerin önemli ve tartışmalı bir yönünü oluşturmaktadır. Türkiye'nin askerî güç gösterimi açısından öneminin kavranması, Soğuk Savaş planlamasının da bir parçasıydı. Bu planda Türkiye yalnızca Trakya ve Kafkasya'da Sovyet askerî gücüne karşı bir bariyer değil aynı zamanda istihbaratın toplandığı ve çatışma durumunda da Sovyetler Birliği'ndeki hedeflere stratejik atakların yürütüldüğü bir üs olmuştur.

Soğuk Savaş'ın bitişinin Washington'un gözünde Ankara'nın stratejik önemini azaltacağı endişelerine rağmen, Türkiye askerî gücün planlanmasında daha da merkezi bir konuma yükselmiştir. Özal hükümetinin İncirlik hava üssünün ABD kullanımına açılmasına izin vermesi ve Körfez Savaşı sırasında Irak'a karşı yürütülen hava hücum operasyonları Ankara'nın üslere giriş ve uçuşa yönelik daha sıcak bir yaklaşımı olacağı inancını güçlendirdi. Gerçekte Türkiye'nin koalisyon harekâtına katkıları Türk güvenlik geleneğiyle oldukça çelişkiliydi. Aslında Türk Genel Kurmayı hava savaşına aşırı boyutta katılım karşısında ihtiyatlıydı (Genel Kurmay başkanı bu sorun yüzünden Körfez Savaşı sırasında istifa etmiştir). Egemenlik endişeleri bu tartışmanın odak noktasıdır ve Huzur Operasyonu boyunca da önemini korumuştur. Kitle imha silahları ve Irak'taki diğer hedefler üzerine Amerikan atakları devam ederken, Türk olanakları kullanılmamıştır. Ekim 1996'da Irak'ın Kuzey'e saldırısı ve yine Çöl Tilkisi Operasyonu sırasında, Ankara Türk üslerinin kullanılmasını hoş karşılamayacağını açıkça belirtti. Bu durum savunma işbirliğinde, Türk çıkarlarının daha iyi ölçümü ve Bağdat'a karşı tahrik edici bir tutumun Türkiye'nin PKK'ya karşı yürüttüğü seferberliği daha da karmaşıklaştırabileceği endişesinden doğmaktadır. Ordu da dahil olmak üzre Türk politika oluşturucuları (ABD askerî müdahelesi bölgesel düzende belirgin değişiklikler yaratmaktan çok çevrelemeyle sınırlı olduğundan) Türk sınırlarında Irak'la daha geniş bağlamda karşı karşıya gelindiğinde

Türkiye'nin yalnız bırakılacağından endişe duymaktadırlar. Bağdat'ta rejim değişikliğini öngören geniş bir Batı askerî seferberliği sırasında, Türkiye'nin tepkisi olumlu olabilir -Körfez Savaşı'nda olduğu gibi. Bugün, yükselen milliyetçilikle beraber Türkiye'nin daha geniş ölçekli girişimlerde "masada yerinin" olması yönündeki isteği 1990'larda olduğundan çok daha yoğundur.

İncirlik'ten havalanan ABD ve İngiltere uçaklarının Kuzey'deki uçuşa yasak bölgede gerçekleştirdikleri hava harekâtlarının boyutu, Türk politika oluşturucularının, özellikle de Türk Genel Kurmayının, Türk çıkarlarıyla uyumlu olduğu sürece bu tür operasyonlara hoşgörülü davranabileceğini gösterir.[99] PKK'ya karşı son dönemde kazanılan başarılar Ankara'yı Kuzey Irak'taki durum karşısında daha güvenli bir pozisyona sokmuştur. Keşif Güç Operasyonu'nun sınır ötesinde güvenlik bölgesi oluşturma yoluyla, Türkiye'nin PKK'ya karşı harekatlarına destek vermek gibi bazı yararları da olmuş olabilir (örneğin; istihbarat paylaşımı, hava alanının kontrolü ve Irak misillemesine karşı güvence).

Geleceğe dönük düşünürsek, ABD ve Batılı müttefiklerin harekâtları için uygun bir üs ve yakın bölgelerdeki yer harekâtlarında lojistik destek olarak Türkiye önemini koruyabilir. ABD planlamacılarının Körfez'de siyasi düzenin ve bölge kaynaklarının korunması için gerekli savunma ilişkileri ve üslere olan güveni gün geçtikçe azalmaktadır, bu yüzden de diğer güç projeksiyonu seçenekleri daha çekici gelmektedir. Türkiye'nin Güneyi'nde İncirlik gibi üsler Körfez'in Kuzeyine, Arap yarımadasındaki diğer yerlerden daha yakındır. Siyasi kabul, rejim istikrarı ve terörizmle ilgili endişeler Türkiye'de Körfez ülkelerinden daha az yoğundur. Körfez'de güç projeksiyonu için Türkiye ve belki de İsrail ve Ürdün'den oluşan kuzey rotası ABD stratejisi için daha uygun olacaktır.

---

[99] Keşif Güç Operasyonu konusunda bazı rahatsızlıklar devam etmektedir. Örneğin eski Savunma Bakanı Hikmet Sami Türk görevdeyken, uçuşa kapalı bölgelerin Kuzey Irak'ta PKK teröristlerinin yararlandığı bir "otorite boşluğu" yaratacağını söylemiştir. Mart 3, 1999, Washington Instute for Near East Policy'de yapılan konuşma, *Policy Watch*#374 (Washington:WINEP), Mart 15, 1999.

ABD ve NATO çıkarı güç projeksiyonu konusundan dolayı İncirlik üzerine odaklanmıştır, ancak Türkiye Balkanlar, Kafkasya ya da Hazar'daki beklenmedik olaylar karşısında kullanılabilecek başka üslere de sahiptir. Trakya'daki üslerin Müttefik Kuvvet Harekâtında kullanılması bu alternatiflerden birini işaret eder, ve Ankara'nın bir kriz esnasında hızlı karar verme kabiliyetini gösterir.[100] Buna rağmen, NATO'nun Müttefik Güç Operasyon bağlamı Türk bakış açısına göre önemlidir. ABD'den gelen tek taraflı bir teklif olumlu karşılanmayabilir. Aslında Ankara NATO ve NATO dışı kullanım arasında oldukça belirgin bir ayırım yapmıştır. İttifak'a Türkiye tarafından verilen önem göz önüne alındığında, bu ayırımın önümüzdeki yıllarda önemini kaybetmesi muhtemeldir. Amerikan görüşüne göre bu, mümkün olan her yerde üslere giriş izni verilmesi anlamına gelir. Bu konu Orta Doğu'daki bölgelerde, Ankara'yla birlikte çok taraflı bir müdahele imkanı tanıyan NATO'nun daha genişlemeci, küresel ittifakı yönündeki ABD çıkarına hizmet eder.

Aslında Türk üslerine girişin gerekli olduğu pekçok beklenmedik olay, Türkiye'nin kendi toprağının savunmasıyla ilgilidir. Büyük ölçüde Amerikan güçlerinden oluşsa da harekat NATO'nun sorumluluğunda olacaktır. (MADDE V) Bu tür beklenmedik olayların kapsamı oldukça geniştir ve Suriye, Irak, İran ve belli koşullar altında Rusya'dan gelecek kara, hava ve füze risklerini içerir. Bu koşullar altında Türk olanaklarından yararlanmak kesinlikle mümkündür. Türkiye'nin ABD ile gelecekteki savunma işbirliği riskinin hesaplamasında önemli etkisi olan Batı'nın kitle imha silahları ve füze riskleri karşısında günden güne değişiklik gösteren güvencesi daha da önemli bir konudur.[101]

[100] 55 Amerikan uçağının Müttefik Güç Operasyonu sonuna doğru Balıkesir ve Bandırma hava üslerine (Çorlu'daki yakıt ikmal üssüyle baraber) tahsis edilmiştir. Hugh Pope, "Turkey Once Again Becomes Key Strategic Ally of the West," *Wall Street Journal*, Mayıs 25, 1999, s.23.

[101] Ankara bu alandaki gelişmelerde özellikle hassastır; ABD'nin Ağustos 1999'da İncirlik savunmasından Patriot bataryasını çekme kararı ABD'nin Ankara'yla füze savunması üzerine daha yakın işbirliğine geçmeye hazırlandığı bir dönemde çok karmaşık bir gösterge olmuştur. Türkiye caydırma ve misilleme üzerine Türk yapımı kısa menzilli, karadan karaya füzeleri içeren yeni yetkinlikler kazanmaktadır.

Orta Doğu barış sürecinde yeni ilerleme olasılığı egemenlik konularında yaklaşımın daha yumuşak olduğu koalisyon yaklaşımına (Körfez Savaşı'nda olduğu gibi, ancak büyük ihtimalle İsrail ve Ürdün'ü de kapsayacak biçimde) imkân vererek, ABD'nin NATO dışı bölgelerde Türk olanaklarından yararlanmasını kolaylaştırabilir. Bu noktada Türkiye ile savunma işbirliği denklemi diğer Avrupalı müttefiklerle olan denklemin benzeridir. ABD ile işbirliğinde "tekilleştirme" yaklaşımı özellikle Türkiye'nin kuvvet kullanımı yönünde çıkarının belirsiz olduğu alanlarda, Ankara için, Paris ve Roma için olduğundan daha çekici değildir. İsrail'le stratejik ilişkinin geliştirilmesinde önemli bir etken Türkiye'nin savunma ilişkilerini çeşitlendirme ve Batı'yla savunma işbirliğinde değişken geometri olanakları yönündeki arzusundan kaynaklanmaktadır.

Ankara'da belirgin milliyetçi tutumun hakim olduğu son deneyim, güç gösterim ortağı olarak Türkiye'yle ilgili ABD varsayımlarının ihtiyatlı olması gerektiğini gösterir. Ancak Türkiye'nin de işbirliğinde çok önemli çıkarları vardır ve pekçok nedenden dolayı bu çıkarlar gittikçe artmaktadır. İlki Türkiye'ye yakın bölgelerde konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan silahların yayılması Türkiye'nin kendi askerî modernizasyon programına rağmen tek başına üstesinden gelmesi güç olan bir sorundur.[102] Askerî açıdan daha yetkin bir Avrupa bile ABD'nin bu uzak bölgelerdeki (NATO için) askerî gücünün yerini tutamaz. İkincisi, Türkiye'nin NATO dışında yeni doğmakta olan Avrupa savunma düzenlemelerindeki yeri belirsizdir, AB adayı olmuş bir Türkiye için bile. Ankara için ABD'nin Avrupa ve Orta Doğu güvenliğindeki rolü önemlidir. ABD'nin bu rolü oynamasını sürdürmenin bedeli, bölgesel olaylarda üslere giriş konusunda daha net bir anlayışa sahip olmaktır.

[102] Suriye ve Orta Doğu'da başka bir yerde ya da Kafkasya'da konvansiyonel güçlerin planlı modernizasyonu bu denklemin bir parçasıdır, füze yayılım eğilimleri gibi. Bakınız "The Caucasus: Racing for Arms," *The Economist*, Haziran 5, 1999, s.50; ve J.David Martin, "Defending Against the Middle Eastern Ballistic Missile Threat," *Policy Watch*#373 (Washington: WINEP), Mart 11, 1999.

Üçüncüsü, Türkiye'nin güç projeksiyonu konusunda gelişen kendi kapasitesi Körfez ya da başka bölgelerde gelecekteki beklenmedik olaylara Türkiye'nin daha aktif katılımını mümkün kılar. Türkiye ve ABD arasındaki güç farkı büyüktür, ancak geçmişte olduğu şekilde kamuoyu tarafından kabulünde önemli bir etken değildir. İttifakta ikinci büyük askerî donanıma sahip olması ve etkin modernizasyon programı ile Türkiye komşu bölgelerdeki olaylarda önemli savunma katkılarında bulunmaya yetkin hale gelecektir. Son olarak, çeşitlendirme yolunda pekçok çabaya rağmen Ankara için modernizasyon programının desteklenmesi ve güçlerinin yeniden yapılandırılması konusunda ABD savunma sistemlerinde yer almak önemlidir.[103] İnsan hakları ve Türk-Yunan ilişkilerinde önemli gelişmeler olmadan ikili ilişkileri koruma yönündeki stratejik argüman özellikle Kongre'de bu açıdan son derece önemli olacaktır. Bu koşullar altında Ankara kritik bölgelerde "ABD'yi hayal kırıklığına uğratmama" konusunda ihtiyatlı olacaktır.

Bu Türkiye ile ikili savunma işbirliği olasılığını geliştirme açısından, daha geniş kapsamlı bölgesel ve işlevsel sorunların çözümünün yanında "kritik" bölgelerin tanımlanmasında nasıl daha iyi bir anlayışın kazanılabileceği konusunda da kilit bir rol oynar. 21. yüzyılın başında, Türk çıkarlarının da dahil olduğu daha yakın ikili planlama yönünde bir eğilim vardır. Bu atmosferde Washington ve Ankara'nın önemli olarak nitelendirdikleri olaylar oldukça yakındır: Var olan sınırlarda tehditler, kitle imha silahları ve balistik füze riskleri ve enerji güvenliği açısından önemli tehditler. Bu sorunlar güvenlik ve strateji üzerine yapılan çağdaş Türk tartışmalarının da odak noktasındadır ve bu bölgeler Türkiye'nin ABD hareket özgürlüğüne katkıda bulunması en muhtemel olan bölgelerdir. (Bu konuları ve diğerlerini kapsayan yeni bir ikili gündemin oluşturulması konusu bu raporun son bölümünde tartışılacaktır.)

[103] Türkiye 145 taarruz helikopteri, 1.000 muharebe tankı, beş modern firkateyn, dört AWACS uçağı ve ağır helikopter almak istemektedir.

Değişim ve Süreklilik Unsurları

Pek çok karmaşa ve güçlüklere rağmen Türkiye, ABD ve Batı arasındaki stratejik ilişki soğuk savaş sonrasında da sağlamlığını korumuştur. Kalıcı unsurlar Türkiye'nin jeostratejik konumu, işbirliği geleneği ve Türk dış politikasındaki Batı yanlısı yönelimlerdir. Olumsuz unsurlardan bazıları (örn.; dönemsel siyasi istikrarsızlık, sorunlu bir insan hakları performansı, ve Yunanistan'la çözülmemiş gerilimler) ikili ve çok taraflı ilişkiler önünde bir engel olarak sürekliliğini korumuştur. Kamuoyu ve bazı siyasal elitlerce yaygın olan ABD ve Avrupa'ya karşı sempatinin gelişmemiş olması da bunlardan biridir. (Bu alandaki değişimler 1999 depremi ve sonrasının olumlu sonuçlarından bir tanesi olabilir).

Türkiye ve stratejik ortamındaki değişim unsurlarından bahsedilmektedir. İçte hızlı ekonomik gelişme ve buna eşlik eden sosyal ve siyasi sorunlar Atatürkçü geleneği yıpratmıştır. Türk düşüncesinde çeşitlenme ve kutuplaşma ile beraber, Türk devletinin otoritesi azalmaktadır (düşüş oldukça yüksek bir noktadan başlamış olsa bile). Oldukça etkin bir medya ile güçlendirilen kamuoyu dış politikada özellikle ABD ile ilişkiler konusunda geçmişe göre çok daha etkilidir. Hepsinin ötesinde Türkiye'nin AB üyeliği yolunda karşılaştığı engellerde ve ilerlemelerde görüldüğü gibi Türk milliyetçiliği siyasi alanda etkili bir güç olarak ortaya çıkmıştır.

Aynı zamanda, uluslararası ortam da Türkiye'nin stratejik önemini önemli biçimde değiştirecek şekilde farklılaşmıştır. Çoğu sorunlar -ve fırsatlar- Türkiye'nin birbiriyle gittikçe ilintili hale gelen "bölgelerdeki" (Avrupa, Orta Doğu ve Avrasya) konumunu vurgulayarak artık bölgeler ötesi bir hale gelmiştir. NATO ve diğer kurumlarda bu yeni ortama uyum sağlamak için yapılan değişiklikler Türk çıkarlarını ve Ankara'nın bir ortak olarak stratejik yararını doğrudan etkilemektedir. Türk-İsrail ilişkileri gibi bu yeni ortama uyumlu işbirliği şekilleri ortaya çıkmaktadır. Hepsinin ötesinde Türkiye geleneksel tutucu dış ve güvenlik politikasından kurtulma yönünde önemli bir yol katetmiştir. Türkiye daha geniş kapsamlı güvenlik tartışmalarının ve bu tartışmalarda kendi çıkarlarının daha yakın ölçümünün gerektirdiği

şekilde kendine daha güvenli bir aktördür. Bununla beraber siyasi ve ticari ağın gittikçe yayılması ve önemli savunma modernizasyonu ile yeniden yapılanma Ankara'nın bu çıkarlarını elde edebilmesi için gerekli olan ortamı hazırlar.

Siyasi Anlamlar

Bu raporun bir sonraki bölümünde yapılan öneriler konusunda çıkarımlar yaparsak, ABD'nin Türkiye politikası hangi doğrultuda olabilir? Türkiye'nin iç evrimi, bölgesel rolü ve ABD hareket özgürlüğüne katkısını (yukarıda tanımlanan ABD çıkarının üç temel alanı) gözönünde bulundurarak bazı genel çıkarımlarda bulunulabilir.

İç yapıda ABD, Türk yaşamında devletin baskın rolünü azaltma, iç ve dış politikada etkin bir tartışma ortamı yaratma ve Türklerin insan hakları ve siyasi reform konusunda bilinç geliştirmeleri yönündeki bir takım olumlu eğilimleri güçlendirmek için mücadele vermelidir. Amerikan stratejik çıkarları ve Türkiye'deki demokratik gereklilikler arasında gerilim olduğu düşünülse de bunların karşılıklı olarak birbirini pekiştirici etkisi gözönünde bulundurulmalıdır. Modern ve reformcu bir Türkiye Washington ve Batı için de daha etkin bir ortak olacaktır.[104]

Türkiye'deki siyasi güçlerden sözettiğimizde, İttifakın başka bir ülkesinde de geçerli olduğu gibi, Türk dış politikasının yeniden millileştirilmesini engelleyen unsurlara önem verilmelidir. Buna rağmen ABD'nin Türkiye'nin içsel evrimini etkileme gücünün oldukça sınırlı olduğunu belirtmeliyiz. Türkler kendi seçimlerini kendileri yapacaktır. Avrupa'yla beraber ABD bunun için uygun ortamın hazırlanmasına yardımcı olabilir. Türk ordusu ve geleneksel savunma kurumları önemli dış ve güvenlik politikalarında etkin olmaya devam etse de, etkili ve siyasete duyarlı bir özel sektörün yükselişi ABD için yeni fırsatlar yaratmaktadır.

[104] Bakınız Stephen Kinzer, "Between Strategic Interest and Democratic Imperative," Private View (İstanbul), Bahar 1999, s. 48-54.

Türkiye daha etkin bir aktör haline gelmektedir, bu da Ankara'nın bölgesel rolünü daha önemli kılmaktadır. Bu açıdan ABD ve Batı siyaseti, Ankara'yı çok taraflı politikaların içine sokmak (Balkanlar'da başarıyla yapıldığı gibi) ve Türk milliyetçiliğince şekillendirilen seçeneklerin çekiciliğini azaltmak (tek taraflı eğilimleri olan tek NATO müttefiği ABD değildir) yönünde olmalıdır. Bunu başarmak için, Batı tarafından Türkiye'nin güvenliği konusunda Soğuk Savaş sonrası verilen taahhüt unutulmamalı, Türkiye oluşmakta olan Avrupa savunma girişimlerinin dışında bırakılmamalı -mümkün olduğu noktaya kadar- Ankara'nın Orta Doğu ve Avrupa'daki rolleri korunmalıdır. Türk-Yunan ilişkilerinde iyileşmenin devamı Türkiye'nin Avrupa yapıları içine alınmasına katkıda bulunacak ve Ankara'yla tek taraflı ilişkiler kurulmasını kolaylaştıracaktır. En azından, Yunanistan-Türkiye arasında çatışma riskinin azaltılması, açık çatışma ya da Kıbrıs ve Ege konusunda sınıra dayanmanın ABD çıkarları üzerinde yaratacağı olumsuz sonuçlardan kaçınmak için önemlidir.

Türkiye kritik bölgelerde ABD hareket özgürlüğüne önemli katkılarda bulunabilir, ancak ikili savunma işbirliği konusunda artan milliyetçi tutum ve tek taraflı ABD müdahelesi konusundaki endişelerden dolayı sorunlarla karşılaşılmaktadır. Ortaya çıkan gereklilikler Türkiye'yi daha da önemli kılmaktadır, ancak Türkiye'de ve çevre bölgelerde ortaya çıkan değişimler Ankara'nın kendi maruziyetini arttırıp, işbirliğini daha az olası kılar. Bu ikilemin üstesinden, savunma işbirliğinin daha geniş çaplı bir çıkarlar ve girişimler ağının parçası olabileceği ilişkilerin geliştirilmesi ve yeni stratejik ortamda daha ciddi ve ortak bir gündem oluşturulması yoluyla gelinebilir. İşbirliği için yeni düşüncelerin yokluğunda, "stratejik ilişkinin" arttırılması güçleşecektir.

BÖLÜM V
TÜRK-BATI İLİŞKİLERİ İÇİN STRATEJİK BİR PLAN

Zalmay KHALİLZAD

Soğuk Savaş sırasında Türkiye Batı ittifakının önemli bir parçasıydı. NATO üyesi olarak ABD, Batı Avrupa ve Türkiye, Sovyet yayılmacılığına karşı ortak bir amaçla hareket etmişlerdir. Batı Avrupalılar, Türkler ve Amerikalılar arasında kendilerinin neye karşı ve neyin yanında olduklarına ilişkin geniş çaplı bir uzlaşma vardı. Sovyetler Birliği'nin çevrelenmesi bu stratejik ilişkiye belirgin bir yön verdi. Soğuk Savaş'ın bitişinden beri ABD, Batı Avrupa ve Türkiye arasındaki stratejik fikir birliği zayıfladı. Bu çalışmanın daha önceki bölümlerinde de belirtildiği üzre Türkiye Batı çıkarları açısından hala çok önemlidir. Bu bölümde Batı ve Türkiye için önemli dört ortak çıkar tanımlanır: enerji güvenliğini sağlama; Türkiye, yakın bölgeler ve Avrupa'nın maruz kaldığı kitle imha silahları ve füze tehdidine karşı koyma; Rusya'yı çevreleme ve ilişki kurma; Türkiye ve NATO müttefikleri arasında yenilenmiş bir stratejik ittifak yönünde Türkiye'nin Batı'yla entegrasyonunu sağlama.

Soğuk Savaşın Bitişinin Etkisi

Türkiye Sovyet gücünün çevrelenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Türkiye yaklaşık 24 Sovyet bölüğünü çevrelemiş ve Moskova üzerinde

NATO'ya karşı savaşa girme konusunda caydırıcı etkiye katkısı olmuştur.[105] Batı'nın Sovyetler'in silah kontrol anlaşmalarına uyup uymadığını ve ilgili askerî gelişmeleri gözlemlediği bir platform oluşturmuştur. Batı'nın desteği olmaksızın Sovyet tehdidine karşı koyamayacağını anlayan Ankara, ABD ve önemli Batı Avrupa güçleriyle yakın işbirliği içinde çalıştı.

Özellikle ABD ve Batı Almanya Türkiye'nin Batı stratejisindeki merkezî önemi konusunda hemfikirdi. Türkiye'nin rolünün öneminin kavranması Capitol Hill'de de Türkiye'ye destek ve yardımı kolaylaştırdı. Soğuk Savaş'ın sonuyla birlikte jeopolitik ortam ve stratejik öncelikler değişmiştir.

Avrupa'da Soğuk Savaş sonrası, NATO'yu Doğu-Orta Avrupa'yı içine alacak şekilde genişleterek doğudaki güvenlik ortamını istikrarlı hale getirmek ve AB uluslarının siyasi, ekonomik ve güvenlik açısından bütünleşmesini sağlayarak yeni bir Avrupa kurmak birincil hedefler olmuştur. Türkiye'nin Körfez Savaşı'ndaki rolü -İncirlik üssünün ABD savaş uçaklarının kullanımına açılması ve Irak'a karşı uygulanan ekonomik ambargonun desteklenmesi- yeni dönemde ABD stratejisi açısından oldukça önemli olmuştur. Bazıları Türkiye'nin bu yeni dönemdeki rolünün Almanya'nın Soğuk Savaş sırasındaki rolü kadar önemli olduğunu iddia eder.[106]

Buna rağmen, geçtiğimiz on yılın büyük bölümünde Washington'un Türkiye'nin stratejik önemi konulu retoriği ve ikili ilişkilerin durumu arasında büyük bir uçurum vardı. Aslında Washington ve Ankara arasındaki güvenlik ilişkilerini karmaşıklaştıran etkenlerin göreli ağırlığı özellikle de Capitol Hill tarafından büyütülmüştür. Sonuç olarak ABD ve Türkiye arasında güçlü stratejik ilişkilere karşı olan çevreler güçlenmiştir. Washington Ankara'nın

[105] Bakınız F. Stephen Larrabee, "U.S Policy Toward Turkey and the Caspian Basin," in Robert D. Blackwill end Micheal Stürmer (eds.), *Allies Divide:Transatlantic Policies Toward the Greater Middle East,* Cambridge: The MIT Press, 1997, s.143-173

[106] Avrupa ve Kanada ilişkilerinden sorumlu dışişleri bakan yardımcısı Richard Holbrooke Türkiye'nin rolü konusunda Türkiye'nin Avrupa'nın yeni "ileri hat" ülkesi olduğunu vurgulamaktadır.

Amerikan askerî donanımının satın alınmasına yönelik arzusunu engellemiş ve Ankara da kendini kimi zaman fiilî bir silah ambargosu altında hissetmiştir. Karşılıklı askerî düzeyde ilişkiler, İncirlik'teki Amerikan Hava kuvvetinin yarattığı problem örneğinde olduğu gibi, genelde sorunludur. Türkler güvenlik ilişkilerinin durumundan memnuniyetsizliklerini belirtmek için zaman zaman ABD pilotlarının eğitimini sınırlandırmıştır. İncirlik'teki Amerikan kuvvetleri için gerekli olan donanım ve gereçleri alıkoymuşlardır. Tesislerin yapımını ve modernizasyonunu yavaşlatıp, kimi zaman Kuzey Irak üzerinde uçuşları sınırlandırmışlardır. Körfez Savaşı sonrası Irak'la doğrudan askerî çarpışmanın söz konusu olduğu durumlarda, Türk üslerinin ABD harekâtı için kullanılmasına genellikle izin vermemişlerdir.

Sovyet tehdidi ortadan kalktığından beri Türkiye'nin sergilediği tutum ABD ve önemli Batı Avrupa uluslarıyla güvenlik işbirliğine daha az önem verildiğini gösterir. Türkiye artık Sovyetler'in muazzam tehdidiyle karşı karşıya değildir. Türkler toprakları ve varlıklarının ABD tarafından kullanılmasına ilişkin daha milliyetçi ve hassas bir tutum benimsemişlerdir.[107]

Türkiye'nin iç siyasi durumu da Batı'yla stratejik işbirliğini karmaşıklaştırmıştır. İç ideolojik kutuplaşma ve Kürt huzursuzluğundan dolayı Türkiye daha büyük bir istikrarsızlığa sürüklenebilir. Bu gelişmeler bazı gözlemcilerin Batı'nın bu konuları bazı olumsuz sonuçlarından kaçınarak Türkiye'yle işbirliğine devam etmesi gerektiğini savunmalarına yol açmıştır.[108]

Olaylar daha olumlu bir yöndedir. İslamcı eğilim zayıflamıştır. PKK pekçok önemli engelle yüzyüzedir. Ankara'da görece daha istikrarlı bir koalisyon oluştuğundan siyasi ve ekonomik konularda elverişli bir ortam

[107] Bakınız bu raporun İkinci bölümü, Ian Lesser; keza, aynı yazarın "Turkey's Strategic Options," *International Spectator,* Vol. XXXIV, no. 1 (Ocak-Mart 1999), s. 79-88.

[108] Refah'ın nüfuzunun yüksek olduğu dönemden itibaren bir değerlendirme için bakınız; Simon V. Mayall, Turkey: *Thwarted Ambition,* Washington, DC: National Defense University, Ocak 1997.

hazırdır. Bu gelişmeler, Türkiye'nin AB üyelik adaylığı kararının verildiği 1999 Helsinki zirvesinde görüldüğü gibi, Türkiye'nin Avrupa'yla ilişkilerinde de daha olumlu etkiler yaratmıştır. ABD ile ilişkiler de gelişmiş, yeni ticaret ve yatırım olanaklarıyla daha da zenginleşmiştir. Buna rağmen, Türkiye, Batı Avrupa ve ABD arasındaki ilişki üçgenin doğrultusu hala belirsizdir. Yeni stratejik ortamda bu üçlünün hangi konulardan yana ve hangilerine karşı oldukları konusunda da belirsizlik vardır.

ABD, Batı Avrupa ve Türkiye Arasındaki Yeni Stratejik Ortaklık Unsurları

Gelecek 50 yıl için ilişki üçgeninin yönelimini belirleyecek ve stratejik işbirliğini şekillendirecek amaçlar var mıdır? Özel olarak, bu tür amaçlar ABD, Türkiye ve önemli Batı Avrupa ulusları askerî güçleri arasındaki ilişkileri yeniden canlandırabilecek midir? Analizimiz gelecek yıllar için sağlam ve işbirliğine yönelik ilişkilerin temelini oluşturabilecek bir çok alan belirlemiştir.

Enerji Güvenliği

Petrol açısından zengin İran Körfezi'nin ve Hazar Havzası'ndaki enerji kaynaklarının güvenliğini sağlamak için ittifak üçgeni tarafından belirli bir amaç oluşturulmalıdır. İran Körfezi dünya petrol kaynaklarının yaklaşık yüzde 65'ini elinde bulundurur, ancak doğal gaz konusunda önemli bir àktör değildir. Hazar Havzası dünya petrol kaynaklarının yaklaşık yüzde üçü, doğal gaz kaynaklarının ise yaklaşık yüzde 12'sine sahiptir.[109]

İran Körfezi dünyanın petrol ihtiyacını karşılamada önemli bir bölgedir. Aslında, Asya'da -özellikle Çin ve Hindistan'da- artan talebe bağlı olarak enerji tüketimi arttıkça İran Körfezi'ne bağımlılık da artacaktır. Batı da artan

[109] *International Energy Outlook*, 1997, Washington, D.C: Department of Energy, 1998.

talepten dolayı bölgeye daha bağımlı hale gelecektir. ABD ve Avrupa'da enerji tüketiminin 2015'e kadar yılda yüzde 1.3 artması beklenmektedir. 2015 yılında Kuzey Amerika petrol ithalinin yüzde 34'ü Körfez'den yapılacaktır. Batı Avrupa içinse, bu rakam yüzde 40 olacaktır. Körfez'e bağımlılık konusunda derece farkları olsa da, Körfez'deki kaynaklar azaldıkça kalan petrolun fiyatı herkes için yüksek olacaktır.

Petrol kaynaklarında kesintinin ABD ve Avrupa ekonomileri üzerinde yaratacağı doğrudan etki 1973-74 petrol ambargosu sırasında olduğu gibi büyük olmayacaktır, çünkü hem ABD hem de Avrupa 1970'lerde olduğundan daha fazla hizmet odaklıdır. Artık ABD ve pekçok Avrupa ülkesi herhangi bir ambargo ya da kesintiye karşı stratejik petrol rezervlerine sahiptir. Her ikisi de enerji bağımlılıklarını çeşitlendirmiştir. Zayıf demokrasilerin ve yeni ekonomilerin konuya etkisi daha az önemlidir. Buna rağmen, Körfez bölgesinde kesintinin uzaması, petrol fiyatlarında önemli artışlara yol açacak ve ABD, Avrupa ve Asya ekonomileri üzerinde olumsuz bir etki yaratacaktır. İran Körfezi önümüzdeki yıllarda enerji güvenliği açısından çok fazla önem kazanacaktır, çünkü bölgede petrolün çıkarılması kolay, rezervler de geniştir ve önemli bir üretim kapasitesi vardır.

Dünya, Körfez'de enerji güvenliği konusunda iki önemli sorunla karşılaşmaktadır: İç ya da bölgesel çatışmalar, ya da düşman güç tarafından işgal yüzünden, petrol kaynaklarının kesintiye uğraması. Kesinti pekçok senaryoda yer alabilir- örneğin, Irak ya da İran'ın bir ya da daha fazla Körfez İşbirliği Ülkesi'ne (GCC) saldırısı, Kitle İmha Silahlarını kullanarak petrol tesislerine saldırmak; petrol üreten bölgeyi içeren Suudi Arabistan içinde çatışma, ya da petrol üretim tesislerine karşı terörist saldırılar.

Körfez'de petrol kesintisi bölge düşman bir güç tarafından işgal edildiğinde de oluşabilir. Saldırgan bir hegemon güç, petrol gelirini kullanarak askerî gücünü arttırabilir ve siyasi gücünü daha büyük sorunlar yaratacak şekilde genişletebilir. Siyasi konularda tavizler koparmak, teknoloji transferi yapmak ya da müttefikleri bölmek için petrolü bir şantaj aracı olarak kulla-

nabilir. Geçmişte hem Irak hem İran bölgesel hegemonyalar kurmaya çalışmıştır. Her ikisi de bu tür amaçlara hala sahiptir. Bölgedeki ABD varlığı ve bölge ülkelerinin desteğiyle bu olasılıklar uzak gözükmektedir. ABD bölgeyi terk etmedikçe Körfez İşbirliği Ülkeleri'ne (GGC) karşı askerî saldırılar, terörizm gibi tehditlerin olasılığı düşüktür. Planlama amaçları için, Körfez'deki enerji kaynaklarının güvenliği üzerine ABD, Türkiye ve Avrupa arasındaki bir anlaşma yalnızca bu küçük tehditleri caydırıcı önlemleri değil Körfez İşbirliği Ülkeleri'nin Irak ya da İran tarafından işgalini önleyecek önlemleri de içermelidir.

Şimdiye kadar İran Körfezi'nin temel güvenlik garantörü, ABD bölgenin enerji kaynaklarının savunulma sorumluluğunu üslenmiştir. ABD bu amaçla Körfez İşbirliği Ülkeleri ve çevreleyen alanlara kuvvetlerini yerleştirmiştir. Ancak ABD'nin bölgeyi savunma yükü orantısızdır, bu tür bir rolün maliyeti artarsa (ABD'nin dünyanın başka yerlerindeki taahütleri yüzünden de) bu rol sürdürülemez hale gelebilir. İttifakta yük paylaşımı sorunlu bir konudur. Daha da sorunlu hale gelebilir. Batı Avrupa ulusları ve Türkiye İran Körfezi petrolüne Amerika'dan daha bağımlı olduklarından, ABD bu enerji kaynaklarının güvenliği için onların da yükü adil şekilde paylaşmalarını isteyebilir.

Körfez, enerji güvenliğinin geleceği açısından önemliyken, Hazar Havzası da önemlidir ve ihmal edilmemelidir. Körfez'le karşılaştırıldığında, bölgede daha az petrol bulunmakta, üretim ve ihracat maliyetleri de daha yüksektir. Buna rağmen bölge kaynakların çeşitlendirilmesine katkıda bulunabilir. Türkiye'nin kendi enerji güvenliği açısından bu bölge hayatî önem taşımaktadır. Türkiye'ye bölgeden petrol ve gaz taşınması yolundaki planlar gerçekleşirse Türkiye Hazar Havzası'na daha bağımlı hale gelecektir.

Türk planının önemli bir parçası Hazar'dan Türkiye'ye gaz ve petrol taşıyacak olan Bakü-Ceyhan boru hattının yapımıdır. ABD ve Türkiye projenin önemli destekçileri olmuşlardır. Buna rağmen Türkler, Batı Avrupalılar ve Amerikalılar boru hattının yapımı konusunda ciddi değillerdir. Girişim büyük ölçüde özel sektöre bırakılmıştır ve eğer ekonomik plan belirsizliğini korursa enerji firmalarının bu tür masraflı bir projede yer alıp almayacağı belirsizdir. Eğer şu anki eğilimler devam ederse büyük ihtimalle boru-hattı yapılamayacaktır.

Projenin desteklenmesinin nedeni jeopolitiktir: Türkiye'nin bölgesel rolünü arttırma, ihracatçı ülkeleri Batı'ya yöneltme ve Rusya'dan bağımsızlıklarını pekiştirme, İran ve Hürmüz boğazı (Eğer kaynakların taşınması için Hazar'dan İran Körfez kıyısına uzanan daha az masraflı rota tercih edilirse oldukça olası bir yoldur) üzerine beklentileri ortadan kaldırmak ve Karadeniz ile Boğaz'da artan tanker trafiği yüzünden ortaya çıkan çevre risklerini azaltmak. Bunları gözönünde bulundurarak ABD, Batı Avrupa ve Türkiye, Bakü-Ceyhan boru hattının yapımı için harekete geçmeli, böylece maliyeti daha düşük ama stratejik olarak akılsızca olan diğer alternatiflerin çekiciliğini de ortadan kaldırmalıdır. Yatırım jeopolitik açıdan oldukça makuldür, ve enerji güvenliği konusunun ön planda olduğu ABD, Batı Avrupa ve Türkiye ittifakının yeni gündeminin oluşturulmasında bir ilk adım olabilir.

Türkler etnik bağlar ve coğrafî yakınlık açısından Hazar Havzası'nı çok önemli görmektedir. Enerji bağımlılığı bölgeyi daha da önemli kılacaktır. Hazar Havzası, enerji üretimcisi ülkelerin herbirindeki içsel etkenler, bölgesel çatışma tehditleri ve bölge dışından müdahele olasılığı yüzünden oldukça istikrarsızdır.

İran Körfezi'nde enerji kaynaklarının güvenliğini sağlamak yolunda Türkiye'nin desteğini almak ve Hazar Havzası'na verilen önem yüzünden, Batı, bölgenin güvenliği yönündeki Türk çıkarlarına karşı özenli davranmalı ve Ankara ile bölgenin siyasi ve ekonomik kalkınmasını geliştirmek için yakın işbirliği kurmalıdır. Eğer burada önerilen ABD, Batı Avrupa ve Türkiye arasında ittifak canlandırılabilirse, Türkiye stratejik anlamda daha da merkezî bir konumda olacaktır. Enerji güvenliği denkleminde Türkiye'yi önemli bir aktör olarak görmemek ve Türkiye'nin kendi çıkarları açısından da çok önemli olan Hazar bölgesini ihmal etmek akılsızca olur.

Türkiye hem İran Körfezi hem de Hazar Havzası'nda enerji güvenliğinin sağlanmasında önemli bir rol oynamak için ideal bir konuma sahiptir. Türk askerî olanakları her iki bölgede de güç gösterimi için uygun bir konum sağlar. Örneğin İran Körfezi ve Hazar enerji kaynakları İncirlik'ten 1000 mil uzaklıktadır.

Türkler, Avrupalılar ve Amerikalılar arasında enerji güvenliğini sağlama yönünde yapılacak anlaşma, ilişkilere net bir stratejik yön verir. Bu konulara çözüm getirmek için senaryolar geliştirilmelidir. Bu, enerji güvenliğini sağlamak için herbirinin ihtiyaç duyacağı kuvvetlerin tesbitine ve ABD ile Avrupalıların Türkiye'de ihtiyaç duydukları varlıkların belirlenmesine yardımcı olacaktır. Bu tür bir gelişme yakın bölgelerde ABD askerî varlığının planlanmasına esneklik getirecektir. Örneğin Türk üslerine girişle ABD bazı Körfez İşbirliği Ülkeleri'ndeki askerî varlığını azaltabilecektir.

Şekil 1- Türkiye-İran Körfezi ve Hazar Havzası

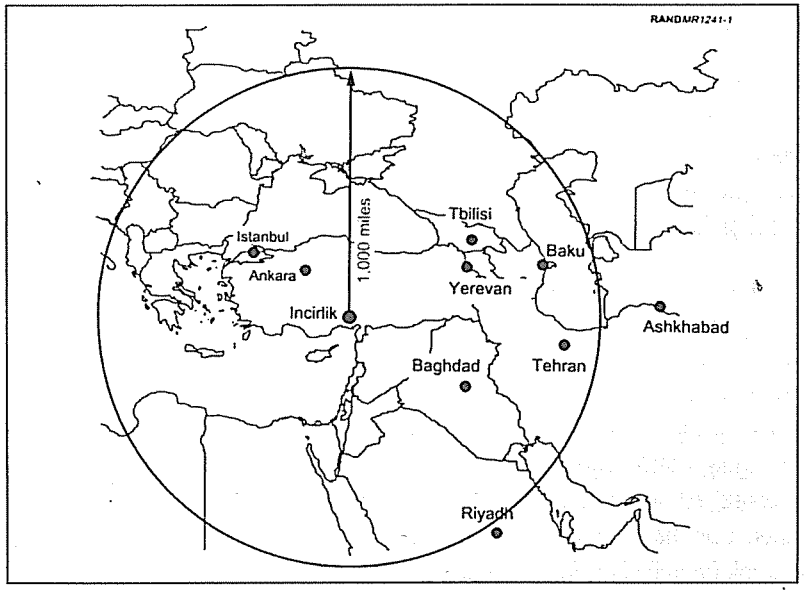

Kitle İmha Silahları ve Füze Tehdidine Karşı Koymak

Batı Avrupa, ABD ve Türkiye'nin kitle imha silahları ve balistik füzelerin tehdidine karşı koyma yönünde ortak çıkarları vardır.

Türkiye'ye yakın bölgeler, küresel silahların yayılmasını önleme rejimi için önemli bir sorun teşkil eder. Menzili artan füzeler ve kitle imha silahları bölgede hızla yayılmaktadır. Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi (MTCR) bu yayılmayı önleyememiştir. Irak, İran, Suriye, Suudi Arabistan ve Ermenistan'ın Türk hedeflerine ulaşabilecek menzilde balistik füzelere sahip oldukları bildirilmiştir.[110] İran gibi pekçok ülke daha uzun menzilli füzeler ve nükleer silahlar yapmak için planlar yapmaktadır.

Çöl Fırtınası'ndan bu yana balistik füzelere ve kitle imha silahlarına, özellikle de nükleer ve radyolojik olanlara, sahip olma yönünde büyük eğilim vardır. Irak füzeleri Saddam Hüseyin'e ABD ve İsrail karşısında güç kazandırmıştır. Çöl Fırtınası sırasında ABD Irak'ın hareketli füzelerine karşı koyarken önemli sorunlar yaşamıştır. Bazı ülkeler bu tür yeteneklerin ABD'nin onlara karşı güç kullanma olasılığını azaltacağına ya da ABD çıkarlarına engel teşkil ediyorsa, ABD'nin bu ülkeleri kesin yenilgiye uğratacak şekilde güç kullanacağına inanmaktadır. Bazıları bu türlü kapasitelerin bazı güçsüz saldırgan devletlerin ABD ile asimetrik şekilde rekabet edebilmesini sağladığına inanır -ABD'nin üstünlüklerini azaltan ya da olumsuz etkileyen ucuz teknolojilere yatırım yaparak.[111]

Bölgesel itkiler -İran ve Irak, Pakistan ve İran, Suudi Arabistan ve İran, İsrail ve pekçok Orta Doğu ülkesi, Suriye ve Türkiye arasındaki rekabet- muhtemelen çok daha önemlidir.[112] Bazıları, kitle imha silahları ve füzelerin

[110] Ermenistan'ın birçok SCUD füzesi sahibi olduğu bildirilmiştir. Bakınız Military Balance 1999-2000 London:International Instute for Strategic Studies, 1999. Türkiye çevresinde Rusya, İsrail ve Mısırda yeterli füze sistemleri bulundurmaktadır.

[111] *New World Coming: American Security in the 21st Century*, Arlington, VA: U.S. Commission on National Security/21st Century, 1999, s. 49.

[112] Bakınız Ian O. Lesser ve Ashley J.Tellis, Strategic Exposure: Proliferation Around the Mediterrenian, Santa Monica, CA: RAND, MR-742-A, 1996.

rakibin diğer üstünlüklerine zarar vererek savaşın sonucunu etkileyebildiğine inanmaktadır. Kitle imha silahları ve füzelere olan yoğun ilginin bir başka nedeni de konvansiyonel güçlerin modernizasyonun maaliyetinin oldukça yüksek olmasıdır. Çoğu saldırgan ülkenin ekonomik durumu konvansiyonel silahlarda geniş çaplı bir modernizasyonu gerçekleştiremeyecek ölçüdedir.

Gelecekte, bu konunun önemi daha da artacaktır. İlk olarak, saldırgan hükümetler tarafından yerleştirilen füzelere Türkiye'nin sürekli olarak maruz kalması, Ankara'nın Batılı müttefikleriyle beraber bu tür füzelere karşı savunma oluşturmasını ya da kendi füzelerine ve caydırıcı yeteneklere sahip olmasını gerektirmektedir. Türkiye füze savunması konusunda oldukça ısrarlı olmuş, ABD ve İsrail gibi önemli müttefikleriyle füze savunma teknolojileri ve mimarisi üzerine görüşmeler yapmıştır. Türkiye kendi kısa menzilli füzelerinin tasarımı ve üretimine başlamıştır ve daha uzun menzilli sistemler geliştirebilir. Türkiye'nin kendi misilleme kapasitesini geliştirmesi önemli ölçüde ABD ve NATO ile stratejik ilişkilerinin niteliğine bağlıdır. Ankara hala geçerliliğini koruyan nükleer silahlar konusu da dahil olmak üzere NATO'dan bu konuda güvenlik garantisi istemektedir.

İkincisi, Türkiye şu anda füze ve kitle imha silahlarına en fazla maruz kalan NATO müttefiki ülke olmasına rağmen, Batı Avrupa şehirleri de güney sınırlarında kitle imha silahlarıyla donanmış saldırgan bölge ülkeleri tarafından füze saldırısına uğrayabilir, er ya da geç Avrupalılar kendi topraklarının güvenliğinden endişe duymaya başlayacaktır. Bu değişimin gelecek 10 yıl içinde oluşması muhtemeldir.[113] Avrupa'nın Orta Doğu'dan gelebilecek füze saldırılarına karşı hassasiyeti vahim sonuçlar doğurabilir. Eğer saldırgan rejimler İstanbul, Roma, Paris, Berlin ve Londra'yı misilleme hücumlarının hedefi haline getirirse Avrupalıların, Amerikalıların ve Türklerin ortak çıkarlarına (örn.; enerji güvenliği) yönelik tehditleri ortadan kaldırmak için yapacakları işbirliği de tehlikeye girebilir.[114] Saldırgan ülkeler Türklerin ya

[113] A.g.e

[114] Zalmay Khalilzad, "Challenges in the Greater Middle East," in Gompert and Larrabee (eds.), *Europe and America,* s. 205-206.

da diğer Batılı müttefiklerin kendi şehirlerini Kuveyt ya da Riyad için pazarlık konusu yapmayacaklarına inanıyor olabilirler. Kuzey Amerika şehirleri buna maruz kalmasa bile, bu türlü bir misilleme olasılığı ABD'nin tek taraflı askeri müdahelesini karmaşıklaştıracaktır. Misillemeye maruz kalmanın bu tür sonuçları, NATO müttefikleriyle özellikle de Türkiye'yle savunma işbirliği konusunun önemini arttıracaktır. Son olarak, uzun vadede Amerikan şehirleri bile Türkiye'nin yakınındaki bölgelerden fırlatılan füzelere maruz kalabilir.

İttifak içinde en çok Türkiye ve ABD, füzelerin ve kitle imha silahlarının yayılma tehlikesini ciddiye alır. Dehşet içindedirler. Ancak Avrupa'nın bakış açısı farklıdır. Genellikle, Avrupalılar (bazıları şu anda menzil dahilindedir) konunun önemini kavrayamamıştır. Bu, İran gibi ülkelerin füze kapasitelerinin artması sonucunda Avrupa da füze ataklarına maruz kaldığında değişebilir.

Şu anda tehlikenin öneminin kavrandığına dair bazı işaretler vardır. Yeni NATO stratejik kavramı NATO ülkelerine yönelik füze tehdidini vurgular. Yayılma konusunda Savunma İşbirliği, Yayılma konusunda Üst Grup ve Kitle İmha Silahları Merkezi gibi bazı ortak komiteler oluşturulmuştur. Füze geliştirme planları, kapasiteleri ve operasyon konseptlerine ilişkin daha ciddi çalışmalar yapılmalıdır. ABD bu yönde ciddi çabalar sarfetmektedir. Avrupa da, NATO içinde, çok katmanlı bir füze savunma sistemi hazırlığındadır, ancak bu kısmendir, çünkü çoğu Avrupalı, yayılma riskine karşı askeri yaklaşımlardan rahatsızdır. Ankara'daki güvenlik elitlerinin böyle bir rahatsızlığı yoktur.

Türkiye yalnızca kendi savunması için değil, Avrupa, ABD ve İsrail, Ürdün, Mısır ve Suudi Arabistan gibi dost ülkelerden oluşturulan grubun bir parçası olarak da önemli bir rol oynayabilir. Kendi savunmasında, ABD kuvvetlerinin ya da bölgedeki dostlarının savunmasında antitaktik füze sistemleri Türkiye'ye ya da Türkiye'nin kara sularına yerleştirilebilir. En iyi savunma, saldırgan ülkeye de fırlatılan füzenin bir kısmı düşeceğinden, caydırıcılık konusunda da etkili olan Destek Aşamalı Yakalama sistemidir.

Avrupa için gerekli savunma mimarisinin bir parçası olarak erken uyarı sistemleri Türkiye ve bazı Orta Doğu ülkelerine yerleştirilebilir. Batı Avrupa'ya yönelik uzun menzilli füzeleri durdurma sistemleri Türkiye'ye yerleştirilebilir-Türkiye'nin hem NATO hem de oluşmakta olan AB güvenlik kurumlarıyla savunma bağlarını güçlendirebilecek bir düzenleme.

Rusya'yı Sınırlamak

Rusya'nın geleceği belirsizdir ve şu anda ABD, Avrupa ve Türkiye'nin ne düşmanı ne de müttefikidir. Rusya'nın geleceğini şekillendirecek olan siyasi, ekonomik ve askeri güçler -bazıları olumlu, bazıları olumsuz- bir çok sonuç yaratabilir. Demokratik bir ülke olarak Rusya'nın genellikle diğer demokratik güçlerce takip edilen işbirlikçi stratejiyi takip etmesi beklenmektedir. Gittikçe daha demokratik hale gelip bölgesel güvenlik ve istikrara olumlu katkıda bulunabilir. Ancak demokratikleşme süreci daha saldırgan bir Rus milliyetçiliği ile gölgelenebilir. Bunu Kosova krizi sonrasında ve Çeçenistan'daki Rus saldırısında görebiliriz.

Rusya bir büyük iç krizle karşılaşıp kaos ve parçalanmaya itilebilir. Çeçenistan'daki çatışmadan da anlaşılacağı gibi, ülkedeki bazı bölgeler merkezden memnun değildir. Ülke pekçok sosyal, ekonomik ve siyasi sorunla karşı karşıyadır ve demokratik bir liderlik yokluğunda bunlar ülkeyi istikrarsızlığa sürükleyebilir.

Bir başka olasılık da güçlü otoriter bir liderlik biçimidir. Bu türlü bir liderlik eski hegemonyasını kurmak isteyebilir ve ABD, Türkiye ve Avrupa için saldırgan politikalar izleyebilir. Rusya'daki pekçok kişi ABD'nin tek "süpergüç" olarak genelde hegemon şekilde davrandığı şu anki uluslararası sistemden memnun değildir. Rusya'nın da pekçok görece eşit ülkeden biri olacağı çok kutuplu bir uluslararası sistemi şu anki uluslararası sistemle değiştirmek, Rus politikasının açıkça ifade edilen bir hedefidir.

Eğer Rusya saldırgan ve genişlemeci bir tutum benimserse, Hazar Havzası bu türlü bir etkinliğin hedefi olacaktır. Çeçenya'daki son Rus savaşı

sonucunda Rusya'nın özellikle Azerbaycan, Gürcistan ve Orta Asya gibi çevre bölgelerde bir tehdit oluşturduğuna yönelik görüşlerde önemli bir artış vardır. Bu ülkelerin çoğu iç istikrarsızlıkla karşı karşıya ve Rusya'nın manipulasyonlarına açıktır. Hazar Havzası ve Orta Asya'da Rus yayılmacılığı Türk ve Batı çıkarları için önemli sorunlar doğuracaktır.

Rusya'nın geleceği belirsizliğini korudukça ne yalnızca çevreleme ne de ilişki kurma Moskova'ya karşı yeterli strateji değildir. İlişki kurma, ekonomik, siyasi ve askerî bağlantıların Rusya'nın işbirlikçi bir demokrasiye dönüştürülebileceği ümidine dayanır. Bu bir varsayımdır. Rusya saldırgan, otoriter bir devlet haline gelirse, Rusya'yla ilişki kurma Rusya'yı yalnızca daha tehditkâr bir rakip haline getirebilir.

Ancak çevrelemeye yönelmek daha da problemlidir. Bu türden bir strateji Rusya'yı sonunda daha saldırgan hale getirebilir, ancak Batı-Rus ilişkileri daha işbirlikçi bir yöne de evrilebilir.

Ne ilişki kurma ne de çevreleme Batı'nın iki ana amacını dengeler. Bu amaçlar: Rusya'nın daha işbirlikçi ve demokratik hale gelmesini desteklemek ve Rusya'nın daha saldırgan hale gelme olasılığına karşı Batı çıkarlarını savunmak. Bu türlü bir strateji ilişki kurma ve çevrelemenin bileşimidir.[115] Rusya'daki siyasi ve ekonomik reform desteklenecek ve Rusya'nın şu anki uluslar arası sistemde yaratabileceği sorunlara hazırlıklı olunurken, Rusya bu sisteme entegre edilmeye çalışılacaktır.

Bu strateji altında Rusya'yla askerî, ekonomik ve siyasi ilişkileri zenginleştireceğiz. Buna karşın Rus iç ve dış politikasının rahatsızlık verici yönleri-

[115] Bu terim Çin için önerilen ABD stratejisi için Zalmay Khalilzad tarafından kullanılmıştır. The United States and a Rising China: Strategic and Military Implications, Santa Monica, CA: RAND, MR-1082, 1999. Aynı terim Rusya politikası için de geçerlidir.

Ç.N: Bahsedilen terimin orijinali "congagement"dır. Bu terim "containment" (çevreleme)ve "engagement"(ilişki kurma) terimlerinin bileşimidir. Türkçe'de bu tür bir ifade kullanmam mümkün olmadığından "congagement" teriminin iki bileşenini de çevirimde kullandım.

ni eleştireceğiz. Moskova, Batı çıkarlarını tehdit ettiğinde karşılık vermeye hazırlıklı olmalıyız. NATO'nun Doğu-Orta Avrupa'ya doğru genişlemesi bu bölgelerde hegemonya kurmaya çalışan Rusya için önemli bir engeldir. Bunlara ek olarak, daha saldırgan bir Rusya'yı engellemek için ABD, Avrupa ve Türkiye iki koldan hareket etmelidir:

Birincisi, doğrudan Rus askerî gücünün artmasına yol açacak birşey yapmaktan kaçınmalıyız. Batı teknolojisine ulaşmayı sınırlayan varolan Amerikan ve müttefik ihraç kontrolleri güçlendirilmelidir. Türkiye askerî teknoloji kaynaklarını çeşitlendirmek istediğinden ve Rusya'yla daha kapsamlı ilişkiler kurduğundan, bu konu üzerine Ankara'yla görüşülmelidir.[116]

İkincisi Rusya'nın Hazar Havzası'nda ve Orta Asya'da (belkide Balkanlar'da ve Doğu Akdeniz'de daha saldırgan bir tutum ortaya koyacağı) genişlemeciliğini caydırma, bu tür bir hareket karşısındaki tepkiyi planlama Avrupa, ABD ve Türkiye arasında siyaset ve savunma planlamasının odak noktasını oluşturmalıdır. Bölgedeki Rus tehditleriyle uğraşmak pekçok basamaktan oluşur, Hazar Havzası ve Orta Asya ülkeleriyle ilişkileri güçlendirmek bunlardan biridir. NATO'nun bölgede genişlemesi gibi yeni resmî ittifak ilişkileri şu an için gerekli ve akılcı değildir. Buna rağmen Çeçen savaşıyla birlikte Azerbaycan, Gürcistan ve Özbekistan gibi önemli ülkelerle askerî ilişkiler güçlendirilerek savunma işbirliğinin arttırılmasında yarar vardır. Bununla beraber bölge ülkeleri arasındaki yerel anlaşmazlıkların çözümü ve Ankara tarafından önerilen Kafkasya "paktı" yoluyla bölgesel işbirliğinin geliştirilmesi önemli olabilir.

Bu adımlar caydırıcılık ve bölgesel istikrar açısından önemlidir, ancak eğer gerekirse Rusya'ya karşı uygulanan politikanın sertleştirilmesine de

[116] Konunun örnekleri arasında Türkiye'nin Rus-İsrail konsorsiyumundan hücum helikopterleri almayı tasarlaması ve S-300 füzelerinin olası ortak üretimi bulunur. Geçmişte Ankara Rusya'dan destek helikopterleri ve zırhlı personel taşıyıcıları almıştı. Bakınız, Lale Sarıbrahimoğlu, "Russia Offers Turkey S-300 Production Deal," *Jane's Defence Weekly*, Mart 8, 2000.

yardımcı olabilir. ABD, Avrupa ve Türkiye'nin çıkarları için Rusya'nın bölgede hakim olması olumlu birşey değildir. İlişki kurma ve çevreleme stratejisi Rusya liderlerinin seçimlerini zorlaştırabilir. Eğer Rusya şu anki uluslararası sistemle işbirliğine gider, Hazar Havzası gibi bölgelerde hegemonya kurmaktan çok işbirliği ararsa ve daha demokratik hale gelirse, bu siyaset karşılıklı yarar ve ortaklığa kadar evrilebilir. Eğer Rusya bölgesel açıdan saldırgan bir güç haline gelirse, bu siyaset çevreleme yönünde değişir.

Rusya ile ilişki kurma ve çevreleme Türkiye'nin katkılarının büyük olacağı ve Batı'nın güvencesini aradığı bir konudur. Yayılma risklerinde olduğu gibi, Ankara Rusya ile yenilenen bir rekabet karşısında diğer NATO müttefiklerine göre daha fazla endişe taşımaktadır. Bunda Moskova'nın Avrupa'da doğrudan bir mücadeleye girmektense, güney bölgesinde bir sürtüşmeye girebileceği yönündeki yeni bir Soğuk Savaş hissiyle beraber tarihin de rolü vardır. Ankara bu tür "kanat risklerine" karşı tek başına bırakılabileceği endişesini taşımaktadır. Rusya yalnızca Türkiye'nin önemli bir ticaret ortağı olduğundan değil, Türkiye'nin artan enerji ihtiyacını karşılamak konusunda da önemli olduğundan Türkiye, Rusya'daki istikrar ve reformla ilgilenmektedir. Bunların hepsi değişmekte olan bir Rusya doğrultusunda strateji geliştirmenin Ankara ve Batılı güvenlik ortakları için önemli olduğunu vurgular.

Türkiye'nin Batı'yla Bütünleşmesini Derinleştirme

Türkiye'nin AB ile bütünleşmesi ABD, Avrupa ve Türkiye arasındaki gelecekteki stratejik işbirliği için önemli bir hedeftir. Türklerin çoğu Batı'yla ilişkilerin geliştirilmesinden ve AB ile ilişkilerin derinleştirilmesinden yanadır. ABD Türkiye'nin sonunda AB üyesi olmasını şu nedenlerden dolayı istemektedir:

- AB içerisinde güçlü transatlantik bağların olmasından yana bir ülke, AB-ABD ilişkilerinin uzun dönemdeki evrimi için olumlu etkide bulunabilir;

- AB için hazırlanmak ve üye olmak Türkiye'nin laik, Batılı anlamda demokratik bir ülke olması yönünde kendi evrimi için olumlu bir etki yaratacaktır;
- Bu, zamanla Türkiye, ABD ve Avrupa arasında yukarıda bahsedilen stratejik işbirliği olasılıklarını arttıracaktır.

ABD'nin Türkiye'nin üyeliği konusunda stratejik bir ilgisi varken, Avrupa Türkiye'nin Avrupa'nın ekonomik, siyasi hatta kültürel düzenine ne kadar uyum sağlayabileceği ile ilgilenmektedir. Türkiye'nin hacmi bu konuları daha da sorunlu kılar ve Türkiye'nin üyeliğinin kolay olmayacağını gösterir. Tam üyelikten uzak ama yakın bir Türkiye-AB ilişkisi ile de sonlanabilir. Ya da AB kendi içinde Türkiye'ye daha fazla seçenek sunacak şekilde evrilebilir. Türkler'in de AB üyeliğinin getireceği egemenlik kısıtlamaları konusunda çekinceleri vardır. İşbirliği üçgeni, Avrupa yolunun Türkiye için açık olduğu ve Türkiye'nin meşru bir Avrupa-Atlantik rolüne sahip olduğu düşüncesini pekiştirme amaçlıdır. Ankara dışlanmamalıdır. Avrupa ve ABD Türkiye'nin çevresindeki sorunlara daha fazla ilgi gösterdikçe, Batı için Türkiye'nin entegrasyonu önemli olacaktır.

Türkiye'nin entegrasyonu ABD için önemli olduğundan, ABD Avrupalı müttefiklerini Helsinki sonrası Türkiye'nin adaylık kararını somutlaştırmaları yönünde teşvik etmektedir. Eğer Helsinki kararı içi boş bir taahhüde dönüşürse, Batı-Türk işbirliği olasılıkları zarar görecek ve bu da Türkiye'de diğer seçenekleri savunanların elini zenginleştirecektir. AB üyeliği konusunda sonuç, Avrupalılara ve Türkiye'nin gerekli adımları atmasına bağlıdır. ABD stratejik nedenlerden dolayı Türkiye'nin üyeliğini destekleyebilir ancak sonuçta bir bağlayıcılığı yoktur. Washington Türkiye olasılıklarına zarar vermemek için daha hassas hareket etmelidir.

AB üyeliği'nin Türkiye'nin Batı'yla entegrasyonu sorununun nihaî cevabı olmasına rağmen, yakın gelecekte çözülmesi gereken ikincil önemde sorunlar da vardır. ABD gibi Türkiye de, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (ESDI)'nin evrimi ve oluşmakta olan Avrupa güç projeksiyonu düzen-

lemeleriyle ilgili endişeler taşımaktadır. ABD Türkiye'nin bu süreçten dışlanmaması için Avrupa'yla birlikte çalışmalıdır. Ancak Avrupa'yla derin bütünleşme yoluyla çözülebilecek diğer sorunlarla karşılaştırıldığında, savunma konuları Türkiye ve Avrupa arasında daha kolay çözülebilecek bir sorundur. Ancak yakın gelecekte, savunma konularının çözülmesine yardım ve Türkiye'ye karşı ayırımcılığın önlenmesi ABD'nin önem vermesi gereken birincil konu olmalıdır. Türkler de Avrupa'yla ilişkinin bu yönünü AB'nin Türkiye'yle entegrasyonu yolunda bir adım olarak görecektir.

Türkiye'nin Avrupa'yla daha derin bütünleşmesi Türk-Batı ilişkilerinin güvenlik alanı dışında da çeşitlenmesini sağlayacaktır. Bu çeşitlenme ABD ile ikili ilişkiler için de geçerli olacaktır. Avrupa önümüzdeki yıllarda Türkiye için en önemli ekonomik ortak olacağından, ABD ortakları için de ticaret ve yatırım fırsatları doğacaktır. Yabancı yatırımları için gerekli düzenlemeler ve tahkim yoluyla daha uygun bir ortama sahip ve Avrupa pratikleriyle daha uyumlu bir Türkiye, ülkedeki Amerikan ticarî etkinliklerini kolaylaştıracaktır. Kısacası, Türkiye'nin daha Avrupalı bir nitelik kazanması, Washington tarafından algılandığı şekilde "gelişmekte olan büyük pazar" olarak gelişimini kolaylaştıracaktır.

SONUÇ

Türkiye, ABD ve Avrupa birçok önemli ortak çıkara sahiptir: enerji güvenliği, silahlanmanın önlenmesi, Rusya'yla ilişki kurma ve çevreleme, Türkiye'nin Batı'yla bütünleşmesini sağlama. Bu ortak çıkarlar bir ortaklık üçgeni kurulmasını gerektirmektedir. İlk adım olarak üçlünün Bakü-Ceyhan boru hattının statüsünü yeniden değerlendirmesi ve projenin gerçekleşmesi için gerekli malî kaynakları yaratmak üzerine bir strateji geliştirmesi gerekmektedir. Gelecekteki güvenlik ilişkileri, hedefleri, stratejileri ve kurumları bu çıkarlar çevresinde ve yenilenmiş bir ittifak çerçevesinde düzenlenmelidir. Bu durum pekçok kurumu etkileyecektir: NATO, AB ve ikili Türk-Amerikan anlaşmaları.

Yeni NATO stratejik konsepti bu yönde bir adımdır ve üçlü stratejik işbirliği için daha iyi bir temel hazırlar. (Ancak çok uzağa gidemez.) Örneğin enerji güvenliği ve bunu tehlikeye sokan senaryolar ittifak için çok önemli olabilir ve kuvvet planlamacılarının ihtiyaç duyduğu rehberliği sağlar.

Türkiye için de bu dört alan çok önemli anlamlara sahiptir. Türkler bu konular üzerinde ciddiyetle durmaktadır. Ancak bunların gerektirdiği sorumlulukları -ittifak askerî varlığının tekrar toprakları üzerinde konuşlanması gibi- kabul edecekler mi? Böyle yapmaları onların da yararınadır. Çıkarlarını tek başlarına koruyamazlar. Türkiye önemli ortak çıkarları koruma konusunda bir rol almadıkça, ilişkinin güvenlik boyutu yara almaya devam edecektir. ABD'nin rolü -ABD, Avrupa ve Türkiye arasında bu temel çıkarlar

konusunda işbirliğini gündeme getiren lider olarak- oldukça önemlidir. ABD tarafından bu tür bir rol oynanmadığında ABD-Türkiye-Avrupa ilişkilerinde gerekli uyarlamalar yapılamayacak, ve bir bütün olarak Batı uluslararası ortamdaki bazı önemli sorunlarla başa çıkma konusunda daha az donanımlı olacaktır.